



**ΑΝΟΙΚΤΟ  
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ  
ΚΥΠΡΟΥ**

**ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ  
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ  
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ  
«ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

## **ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΜΑΣΤΕΡ**

### **Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΗ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΝΤΥΠΟ ΤΥΠΟ**

**ΓΕΡΑΝ ΚΡΙΚΟΡΙΑΝ**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ  
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΣΑΜΑΡΑΣ**

**ΛΕΥΚΩΣΙΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ, 2017**

**Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου**

**Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών**

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών  
«Επικοινωνία και Δημοσιογραφία»**

**Μεταπτυχιακή Διατριβή**

**Η Κριτική Στη Βιβλιοκριτική  
Στο Σύγχρονο Ελληνικό Έντυπο Τύπο**

**Γεράν Κρικוריάν**

**Επιβλέπων Καθηγητής  
Αθανάσιος Σαμαράς**

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στο τμήμα «Επικοινωνία και Δημοσιογραφία» από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

**ΙΟΥΝΙΟΣ 2017**

## Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή πραγματεύεται τη βιβλιοκριτική στο σύγχρονο ελληνικό έντυπο Τύπο. Αναζητά, μέσω της ποιοτικής έρευνας και ανάλυσης, απαντήσεις σε μια σειρά από ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν, σχετικά με την θέση που κατέχει η βιβλιοκριτική ως είδος δημοσιογραφίας και με τα εκ του θεωρητικού πλαισίου εκβαλλόμενα κριτήρια αξιολόγησης, που χρησιμοποιούνται κατά τη συγγραφή μιας βιβλιοκριτικής, αλλά και με το ρόλο που διαδραματίζουν αυτά κατά την αξιολογική διαδικασία ενός λογοτεχνικού έργου.

Μέσα από την θεώρηση των διαφόρων θεωρητικών προσεγγίσεων εξετάζει το σημείο σύνδεσή τους με τα άρθρα βιβλιοκριτικής, που δημοσιεύτηκαν στον ελληνικό Έντυπο Τύπο κατά την περίοδο Ιανουάριος με Μάιος του 2016 στις εφημερίδες «Η Καθημερινή» και «Τα Νέα», και διερευνά τα σημεία αναφοράς και εφαρμογής τους μέσα σε αυτά.

Στο θεωρητικό κομμάτι της μεταπτυχιακής διατριβής καταγράφονται σημαντικά σημεία στην θεωρία της λογοτεχνίας και στην κριτική θεωρία, περιγράφεται η λογοτεχνική διαδικασία, γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στις κυριότερες φάσεις της πορείας της λογοτεχνικής κριτικής και παρουσιάζονται οι δραστηριότητες αυτής, ενώ γίνεται και αναφορά στις σημαίνουσες προσεγγίσεις της.

Συνάμα, γίνεται παρουσίαση του έργου του βιβλιοκριτικού στο σύγχρονο ελληνικό έντυπο Τύπο, και καταγράφονται οι μαρτυρίες ορισμένων Ελλήνων βιβλιοκριτικών όσον αφορά στο έργο τους, με στόχο την καλύτερη κατανόηση του έργου του βιβλιοκριτικού.

Ακολουθεί η ανάλυση των άρθρων βιβλιοκριτικής στον ελληνικό έντυπο Τύπο, με βάση το θεωρητικό πλαίσιο, και στο τέλος παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας σε μορφή διαγράμματος.

## Summary

This master thesis reports on the book criticism in the contemporary Greek press. It seeks through quality research and analysis to answer a series of research questions that emerge, about the position of book reviews as a genre of journalism and about the evaluation criteria, which come up from the theoretical framework and are used in the writing of a critical book review, but also about the role they figure in the evaluation process of a literary work.

Through the thorough observation of the various theoretical approaches this master thesis looks into their point of reference with the critical article reviews published in the Greek press during the period January to Mai of the year 2016 in the newspapers “Kathimerini” and “Ta Nea” and their reference points and application within them.

In the theoretical part of the master thesis are recorded important points in the theory of literature and the critical theory, the literary process is described, a brief historical review is made on the main phases of the course of literary critique and its activities are presented, while reference is made to its significant approaches .

At the same time, the work of the book critic is presented in the contemporary Greek press, and the testimonies of some Greek book critics regarding their work are recorded, aiming at a better understanding of the work of the book critic.

Following is the analysis of the book reviews in the Greek press, based on the theoretical framework, and at the end the findings of the research in the form of diagram are presented.

## Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω το Ανοικτό Πανεπιστήμιο της Κύπρου, και την υπεύθυνη καθηγήτρια σπουδών του τμήματος, κυρία Ιορδανίδου, που μου δόθηκε η δυνατότητα να συγγράψω αυτήν τη μεταπτυχιακή διατριβή, μέσα στα πλαίσια των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κύριο Σαμαρά, που πίστεψε σε μένα και υπήρξε καθοδηγητής μου σε όλη τη συγγραφική διαδικασία. Τον οικογενειακό και φιλικό μου περίγυρο, που έδειξαν υπομονή και κατανόηση, αλλά κυρίως το σύζυγό μου, που στάθηκε στο πλευρό μου και με στήριξε καθ' όλη τη διάρκεια της ενασχόλησής μου με τη μεταπτυχιακή μου διατριβή.

## Περιεχόμενα

<b>1</b>	<b>Εισαγωγή</b> .....	<b>9</b>
1.1	Εισαγωγή .....	9
<b>2</b>	<b>Θεωρητικό Πλαίσιο</b> .....	<b>12</b>
2.1	Λογοτεχνία – Θεωρία Της Λογοτεχνίας – Κριτική Θεωρία .....	12
2.2	Η Λογοτεχνική Διαδικασία .....	14
2.3	Ιστορική Αναδρομή Της Λογοτεχνικής Κριτικής .....	16
2.3.1	1 <sup>η</sup> Φάση –Κλασική Κριτική .....	16
2.3.2	2 <sup>η</sup> Φάση – Μεσαιωνική Κριτική .....	17
2.3.3	3 <sup>η</sup> Φάση – Αναγεννησιακή Κριτική .....	17
2.3.4	4 <sup>η</sup> Φάση – Λογοτεχνική Κριτική Του 19 <sup>ου</sup> Αιώνα .....	17
2.3.5	5 <sup>η</sup> Φάση – Λογοτεχνική Κριτική του 20 <sup>ου</sup> Αιώνα Ή Σύγχρονη Λογοτεχνική Κριτική ...	18
2.3.6	6 <sup>η</sup> Φάση – Σημερινή Κατάσταση .....	18
2.4	Δραστηριότητες Λογοτεχνικής Κριτικής .....	19
2.5	Προσεγγίσεις Λογοτεχνικής Κριτικής – Ρεύματα .....	22
2.5.1	Παραδοσιακή Λογοτεχνική Κριτική Ή «Φιλελεύθερος Ανθρωπισμός» .....	23
2.5.2	Δομισμός .....	24
2.5.3	Μεταδομισμός Και Αποδόμηση .....	26
2.5.4	Μοντερνισμός Και Μεταμοντερνισμός .....	28
2.5.5	Ψυχαναλυτική Κριτική .....	29
2.5.6	Φεμινιστική Κριτική .....	30
2.5.7	Ομοφυλοφιλική Κριτική .....	31
2.5.8	Μαρξιστική Κριτική και Ρωσικός Φορμαλισμός .....	31
2.5.9	Νέος Ιστορισμός Και Πολιτισμικός Υλισμός .....	34
2.5.10	Μεταποικιακή Κριτική .....	35
2.5.11	Υφολογία .....	36
2.5.12	Οικοκριτική .....	36

<b>3</b>	<b>Η Βιβλιοκριτική Στη Σύγχρονη Πραγματικότητα</b> .....	<b>37</b>
3.1	Το Έργο Και Ο Ρόλος Του Σύγχρονου Βιβλιοκριτικού Στον Έντυπο Τύπο .....	37
3.2	Πώς Αντιλαμβάνονται Οι Σύγχρονοι Έλληνες Βιβλιοκριτικοί Τη Διαδικασία Της Βιβλιοκριτικής .....	42
<b>4</b>	<b>Η Βιβλιοκριτική Στην Πράξη</b> .....	<b>47</b>
4.1	Ανάλυση Των Βιβλιοκριτικών Στον Ελληνικό Έντυπο Τύπο .....	47
4.2	Συνολικά Ευρήματα .....	80
4.2.1	Λογοτεχνικό Είδος .....	83
4.2.2	Ελληνική και Ξένη Λογοτεχνία .....	85
4.2.3	Άντρες Ή Γυναίκες Συγγραφείς / Βιβλιοκριτικοί .....	87
4.2.4	Αξιολόγηση Της Βιβλιοκριτικής .....	89
<b>5</b>	<b>Επίλογος</b> .....	<b>90</b>
5.1	Επίλογος .....	90
	<b>Βιβλιογραφία</b> .....	<b>92</b>
	Ελληνικές Εκδόσεις .....	92
	Αγγλόφωνες Εκδόσεις .....	94
	Γερμανόφωνες Εκδόσεις .....	95
	Διαδικτυακές Πηγές .....	95

# Κεφάλαιο 1

## Εισαγωγή

### 1.1 Εισαγωγή

Η βιβλιοκριτική αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της σύγχρονης έντυπης δημοσιογραφίας. Αποτελεί το συνδετικό κρίκο στην αλυσίδα που ενώνει τη δημοσιογραφία με τη λογοτεχνία. Η βιβλιοκριτική συναντάται σχεδόν σε όλες τις εφημερίδες, ευρείας κυκλοφορίας ή μη, καθημερινές, σε αυτές του Σαββατοκύριακου, ανεξάρτητα από τις όποιες πολιτικές σκοπιμότητες με υπολανθάνοντα τρόπο μπορεί να υποστηρίζουν αυτές.

Ο βιβλιοκριτικός – δημοσιογράφος καλείται κάθε φορά να συντάξει εκ νέου ένα δικό του κείμενο, βασιζόμενος πάντα στο έργο του εκάστοτε συγγραφέα, να μεταφέρει το δικό του μήνυμα στον αναγνώστη, με αφορμή το βιβλίο, στο οποίο αναφέρεται, να υποστηρίξει με επιχειρήματα την άποψή του και να εδραιώσει τα δικά του συμπεράσματα. Με αυτόν τον τρόπο καλείται ο ίδιος να γίνει συγγραφέας. Βιβλιοκριτικός και συγγραφέας γίνονται οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Το μήνυμα του ενός λειτουργεί επαγωγικά στο μήνυμα του άλλου. Ενώ οι λόγοι και η αφορμή της δημιουργίας ενός λογοτεχνικού έργου μπορεί να ποικίλουν, και ο συγγραφέας να μην αποκαλύψει ποτέ τις ενδόμυχες σκέψεις που τον οδήγησαν στη δημιουργία του έργου του, στην περίπτωση όμως του βιβλιοκριτικού το έναυσμα της συγγραφής του δικού του κειμένου είναι πάντοτε το ίδιο: ένα συγγραφικό έργο, το οποίο καλείται να το μελετήσει, να το αξιολογήσει, να το αναλύσει και να το εξετάσει υπό το πρίσμα του μικροσκοπίου της βιβλιοκριτικής.

Ακολουθώντας το μονοπάτι της βιβλιοκριτικής γεννώνται μια σειρά από ερωτήματα, για την εξακρίβωση και θεμελίωση της διαδικασίας αυτής. Υπάρχει μια σταθερά που ακολουθείται κατά τη σύνταξη ενός κειμένου βιβλιοκριτικής; Ο κάθε βιβλιοκριτικός ακολουθεί μια κανονιστική οδό και προσεγγίζει την ανάλυσή του με συγκεκριμένα κριτήρια

αξιολόγησης; Μέσα σε ποια πλαίσια κινείται η κριτική αυτή; Η αντικειμενικότητα πλαισιώνει αυτό το είδος της δημοσιογραφίας; Ο χώρος και ο χρόνος είναι κριτήρια τα οποία επηρεάζουν το περιεχόμενο της βιβλιοκριτικής;

Εάν υποθέσουμε ότι το περιεχόμενο της βιβλιοκριτικής αποτελεί το αιτιατό, η έρευνα αυτή αναζητά τα αίτια, αποσκοπώντας στη διερεύνηση της αιτιακής σχέσης, η οποία καθορίζει το περιεχόμενο της βιβλιοκριτικής.

Οι κυριότεροι άξονες, γύρω από τους οποίους κινείται, είναι η καταγραφή και συγκριτική ανάλυση, ποσοτική και ποιοτική, του κριτικού λόγου, που έχει πραγματοποιηθεί σε βιβλία, η καταγραφή της διαφορετικής προσέγγισής τους από βιβλιοκριτικούς στον έντυπο τύπο, οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικά πεδία. Η συστηματική καταγραφή των κριτηρίων αξιολόγησης, η ανάλυση του τρόπου καταγραφής της κριτικής, των πλαισίων, των λόγων, των παραγόντων που οδήγησαν στην κριτική αυτή, η αναφορά στην αντικειμενικότητα / υποκειμενικότητα, στην οποία υπόκειται η εκάστοτε κριτική.

Η συστηματική μελέτη και διερεύνηση του περιεχομένου των βιβλιοκριτικών στον έντυπο τύπο με έμφαση στη λειτουργία τυχόν κριτηρίων αξιολόγησης, στα οποία υπόκειται η βιβλιοκριτική, βοηθάει να κατανοήσουμε την ύπαρξη και τη λειτουργία μιας διάστασης της δημοσιογραφίας, η οποία επηρεάζει άμεσα την πολιτιστική παραγωγή. Η διερεύνηση της ύπαρξης κανονικοτήτων στη συγκρότηση της βιβλιοκριτικής επιτρέπει να κατανοήσουμε το συγκεκριμένο είδος (genre) σε βάθος και να εξετάσουμε την επίδραση της ειδησεογραφικής οντολογίας (μηχανισμός παραγωγής των ειδήσεων) σε αυτό. Σε δεύτερο επίπεδο εμβαθύνουμε σε μια σημαντική διάσταση της πολιτιστικής παραγωγής στην Ελλάδα. Περνώντας από την οντολογική στη δεοντολογική διάσταση, η συγκεκριμένη έρευνα επιτρέπει να εξετάσουμε σε ποιο βαθμό ο κριτικός λόγος λειτουργεί σαν αυθεντία, εάν υπάρχουν ενδεχόμενα κενά στην καταγραφή του κριτικού λόγου στη σύγχρονη δημοσιογραφική πραγματικότητα, καθώς και τις δυνατότητες αμφισβήτησής του, που προκύπτουν.

Για την καλύτερη κατανόηση της βιβλιοκριτικής διαδικασίας είναι αναγκαία καταρχήν η εστίαση στο περιβάλλον, μέσα στο οποίο δημιουργείται και στους συγκεκριμένους όρους που πλαισιώνουν αυτό. Η βιβλιοκριτική δραστηριότητα είναι αδύνατον να νοηθεί χωρίς τη

λογοτεχνία και δη το λογοτεχνικό κείμενο, τα οποία πλαισιώνουν η λογοτεχνική θεωρία, η λογοτεχνική κριτική και η κριτική θεωρία. Όλοι αυτοί οι όροι είναι ελαστικοί (Hawthorn, 2015:20), δε δύναται να μπου σε συγκεκριμένα καλούπια κατά τον ορισμό τους, διότι συμπεριλαμβάνουν μια πληθώρα συστατικών στοιχείων, και για να αποσαφηνιστούν, ως ένα βαθμό, τα ζητήματα που θέτουν, θα πρέπει να αναλυθούν τα επιμέρους αυτά στοιχεία στο χώρο της τυπικής εφαρμογής τους.

Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται σε αυτήν τη μεταπτυχιακή διατριβή είναι:

**Ερευνητικό Ερώτημα 1:** Ποιο είναι το πλήρες εύρος των κριτηρίων αξιολόγησης που χρησιμοποιούνται στον Τύπο;

Στόχος κατά την απάντηση αυτού του ερωτήματος είναι να συγκροτηθεί μια εμπειρικά θεμελιωμένη τυπολογία, η οποία θα διευκολύνει την περαιτέρω ποσοτική ανάλυση.

**Ερευνητικό Ερώτημα 2:** Ποια είναι τα κυρίαρχα κριτήρια που χρησιμοποιούνται στη βιβλιοκριτική στον έντυπο Τύπο;

**Ερευνητικό Ερώτημα 3:** Υπάρχει σταθερότητα στη χρήση των κριτηρίων αξιολόγησης από τον εκάστοτε βιβλιοκριτικό ή διαφοροποιούνται τα κριτήρια, ανάλογα με το στρατηγικό του στόχο; Υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση στα κριτήρια αξιολόγησης για το είδος των βιβλίων σε εφημερίδες διαφορετικής ή ίδιας πολιτικής απόκλισης ή σύμφωνα με το υπόβαθρο του βιβλιοκριτικού;

**Ερευνητικό Ερώτημα 4:** Υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στα κριτήρια αξιολόγησης και στους κοινούς ρητορικούς τόπους της βιβλιοκριτικής, καθώς και στη ρητορική του κειμένου;

**Ερευνητικό Ερώτημα 5:** Σε ποιο βαθμό το περιεχόμενο της βιβλιοκριτικής υφίσταται την επιρροή του μηχανισμού παραγωγής των ειδήσεων;

**Ερευνητικό Ερώτημα 6:** Ποια η επιρροή των κριτηρίων επιλογής ειδήσεων στην θεματολογία και την ερμηνευτική πλαισίωση της βιβλιοκριτικής ως είδους δημοσιογραφίας;

**Ερευνητικό Ερώτημα 7:** Υπάρχουν ρητές αναφορές σε αυτά τα κριτήρια μέσα στην ίδια τη βιβλιοκριτική; Πώς αιτιολογεί ο βιβλιοκριτικός την επιλογή του ενός και όχι του άλλου βιβλίου για κριτική;

# Κεφάλαιο 2

## Θεωρητικό πλαίσιο

Σε αυτό το κεφάλαιο καταγράφεται και παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής, απαριθμούνται τα σημαντικότερα σημεία σταθμοί στην εξελικτική πορεία της λογοτεχνίας από την εποχή του Αριστοτέλη μέχρι σήμερα, με απώτερο σκοπό να διαφανεί ο πλουραλισμός των κριτικών προσεγγίσεων στη λογοτεχνία.

### 2.1 Λογοτεχνία – Θεωρία Της Λογοτεχνίας – Κριτική

#### Θεωρία

Ο όρος «λογοτεχνία» είναι μια πολυσχιδής έννοια που περιλαμβάνει πολλά επιμέρους στοιχεία, γεγονός που καθιστά τον ορισμό του αόριστο, πέρα από δόκιμους περιορισμούς. Το νόημά του αναπλάθεται και επαναπροσδιορίζεται ανάλογα με την κάθε εποχή κατά την οποία συντελείται η λογοτεχνική διαδικασία, και επηρεάζεται από τα στοιχεία του κάθε πολιτισμού, που το συνθέτουν (Hawthorn, 2015:20). Όλοι γνωρίζουμε για παράδειγμα τι είναι ο χρόνος, κατανοούμε πώς τον αντιλαμβανόμαστε για τον εαυτό μας, όταν όμως καλούμαστε να εξηγήσουμε τι είναι, προβληματιζόμαστε, επειδή δεν μπορούμε να δώσουμε μια σαφή απάντηση (Αράγης, 2003:9). Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη η λογοτεχνία «είναι η καλλιέργεια του έντεχνου λόγου, η παραγωγή έργων ποίησης ή έντεχνης πεζογραφίας», αποτελεί «το σύνολο των λογοτεχνικών έργων συγκεκριμένου λαού, χρονικής περιόδου ή πνευματικής παράδοσης» (Μπαμπινιώτης, 2002:1020). Ο ορισμός δεν είναι περιοριστικός. Γίνεται αναφορά στον «έντεχνο λόγο». Ο λόγος αυτός μπορεί να είναι είτε προφορικός, είτε γραπτός. Ο λόγος έχει δύο σημαίνουσες για την κριτική διαδικασία δυνατότητες. Από τη μια είναι ρητός, το μήνυμα αποτελείται από γλωσσικά στοιχεία, τα οποία μπορούν να μελετηθούν, να αναλυθούν και να ερμηνευτούν υπό το πρίσμα των γνωστικών πεδίων της θεωρίας της λογοτεχνίας ή της γλωσσολογίας,

και να είναι επιστημονικά αποδεκτή η αντικειμενική υπόστασή τους. Και από την άλλη ο λόγος μπορεί και είναι άρρητος. Οι έννοιες στις οποίες αναφέρεται, αν και υφιστάμενες, δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο επιστημονικής μελέτης, επειδή δεν μπορούν να υποστηριχθούν πραγματολογικά (Αράγης, 2003:9).

Η λογοτεχνική διαδικασία πραγματοποιείται κατά τα τελευταία χρόνια κυρίως μέσα στον εκπαιδευτικό χώρο, αρχής γενομένης στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όπου ο μαθητής έρχεται για πρώτη φορά αντιμέτωπος με τα λογοτεχνικά κείμενα και εξοικειώνεται με τη διαδικασία της ανάγνωσης, μελέτης και ανάλυσης ενός λογοτεχνικού έργου, και έπειτα ολοκληρώνεται στους πανεπιστημιακούς κόλπους. Η ακαδημαϊκή κοινότητα είναι αυτή που έχει εφαρμόσει την κανονιστική ανάγνωση, μελέτη και ανάλυση της λογοτεχνίας, με αποτέλεσμα η θεωρία της λογοτεχνίας να καθιερωθεί ως επιστήμη (Richter, 2011:60).

Η λογοτεχνία αποτελεί το αντικείμενο μελέτης της θεωρίας της λογοτεχνίας. Η θεωρία της λογοτεχνίας είναι όρος γενικός και πραγματεύεται τη μελέτη και την έρευνα της δομής, της λειτουργίας, της ανάλυσης και της περιγραφής των λογοτεχνικών έργων (Μπαμπινιώτης, 2002:1020).

Η θεωρία της λογοτεχνίας είναι ένας συστηματοποιημένος μηχανισμός που ορίζει το πλαίσιο αναφοράς κατά τη μελέτη της λογοτεχνίας και των μεταβλητών που τη στιγματίζουν. Η θεωρία θα μπορούσε να διαχωριστεί σε δύο είδη, στην κανονιστική, η οποία υποδεικνύει τον τρόπο που θα πρέπει να λειτουργεί η λογοτεχνική κριτική, και στην περιγραφική, η οποία παρουσιάζει με ποιον τρόπο πραγματοποιείται η λογοτεχνική κριτική (Hawthorn, 2015:20). Για να στηριχτεί απόλυτα η επιστημονικότητα της λογοτεχνικής θεωρίας και να θεωρείται έγκυρη, καθολικά αποδεκτή, αμετάβλητη και διαχρονική, θα πρέπει να απαλλαχτεί από τις όποιες εμπειρικές πρακτικές, που ακμάζουν μέσα στην υποκειμενικότητα, να αποστασιοποιηθεί από το αντικείμενο μελέτης της, ώστε να έχει την ολοκληρωμένη εικόνα του, και να αφοσιωθεί στην στείρα αντικειμενικότητα, γεγονός όμως που αντίκειται στη λογοτεχνική πραγματικότητα, καθώς ακόμη και στις θετικές επιστήμες δεν υφίσταται θεωρία που να συνάδει με όλα τα πεδία εφαρμογής της, ούτε υπάρχει μια καθαρά ουδέτερη γλώσσα καταγραφής των επιστημονικών παρατηρήσεων. Η οντολογική

διάσταση της λογοτεχνικής θεώρησης διαβρώνεται από το στοιχείο της υποκειμενικότητας ακούσια κατά την κριτική διαδικασία.

Η έγκυρη λογοτεχνική κριτική εμπεριέχει το υποκειμενικό στοιχείο εξίσου με το αντικειμενικό, έχοντας σαν φάρο την θεωρητική κανονιστική υποδομή και την οντολογικά θεμελιωμένη γνώση, ώστε να μπορεί να αποδώσει στο έπακρο τις πεποιθήσεις και τις αντιλήψεις του εκάστοτε κριτικού. Ο κριτικός καλείται να αξιολογήσει το λογοτεχνικό έργο, απευθυνόμενος στο συναίσθημα, και όχι τόσο στη λογική του ανθρώπου (Βαγενάς, 1988:87). Για να επιτύχει το σκοπό του με άρτιο τρόπο θα πρέπει να αγκαλιάσει τα δεδομένα που του παρέχει η φιλολογική επιστήμη, ώστε να αξιολογήσει το κείμενο, καθώς και τις θεωρητικές αρχές, με τις οποίες θα καταφέρει να συγκρατήσει τον υποκειμενικό του ειρμό (Πεσκετζή, 2003:17).

## 2.2 Η Λογοτεχνική Διαδικασία

Η λογοτεχνική διαδικασία είναι είδος επικοινωνίας. Οι άμεσα εμπλεκόμενοι βρίσκονται σε μια σχέση αλληλεξάρτησης, με κοινό παρανομαστή το κείμενο – συγγραφικό έργο, αναγωγικά στο μοντέλο επικοινωνίας των Σάνον και Γουίβερ (Shannon & Weaver, 1967:62). Από τη μια πλευρά υπάρχει ο συγγραφέας – πομπός, ο οποίος συνθέτει το έργο – μήνυμα και το οποίο θέλει να επικοινωνήσει στον αναγνώστη – αποδέκτη του μηνύματός του, στην άλλη πλευρά αυτής της λογοτεχνικής διαδικασίας. Στην θέση του αναγνώστη σε πρώτο επίπεδο κατατάσσεται και ο κριτικός, ο οποίος αργότερα με τη σειρά του θα παραγάγει το δικό του κείμενο – μήνυμα, με έναυσμα το πρωταρχικό κείμενο του συγγραφέα, και θα αλλάξει μεριά. Το συγγραφικό έργο – μήνυμα αποτελείται από λογοτεχνικά συγκείμενα τα οποία θέλει ο συγγραφέας – πομπός να μεταφέρει στο αναγνωστικό κοινό του. Κατά τη διαδικασία της μεταβίβασης του κειμένου όμως παρεμβάλλονται κάποιοι παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν τη διαδικασία της αποκωδικοποίησης του πρωταρχικού μηνύματος, το οποίο σκόπευε ο συγγραφέας να μεταδώσει μέσα από το κείμενο του, με αποτέλεσμα το πρωταρχικό μήνυμα να καταλήξει στον αναγνώστη μεταλλαγμένο ή ελαφρώς παραμορφωμένο, όχι με τη μορφή που είχε κατά νου ο συγγραφέας – πομπός, όταν συνέταξε το έργο του. Σε αυτούς τους παράγοντες που παρεμβαίνουν στη διαδικασία της κατανόησης του κειμένου – μηνύματος, τα επιμέρους στάδια της οποίας είναι, κατά τον Πουρκό (2011:36), η ανάγνωση, η

ανάλυση, η ερμηνεία και η αξιολόγηση του συγγραφικού κειμένου, και την επηρεάζουν, συγκαταλέγονται ενδογενείς παράγοντες, όπως η ψυχική κατάσταση του αναγνώστη – αποδέκτη, η αντιληπτική του ικανότητα και το νοητικό και μορφωτικό του επίπεδο, η ηλικία και ενδεχομένως το φύλο του, καθώς και εξωγενείς παράγοντες, όπως η κοινωνικοπολιτική και ιστορική κατάσταση κατά την οποία πραγματοποιείται η ανάγνωση / κατανόηση του έργου, ο χώρος και ο χρόνος κατά τους οποίους τελείται, διότι για παράδειγμα, αλλιώς θα κατανοήσει και θα προσλάβει τα λογοτεχνικά συγκείμενα ο αναγνώστης που ζει σε μια χώρα που ευημερεί, και αλλιώς αυτός που ζει σε μια χώρα εμπόλεμη. Ο χρόνος επηρεάζει την όλη διαδικασία της κατανόησης, διότι διαφορετικά αντιλαμβάνεται κανείς ένα σύγχρονο κείμενο που αφορά στην εποχή του και αλλιώς, όταν διαβάζει μεταγενέστερα ένα παλαιότερο κείμενο (Bachtin, 1981:253). Η γλώσσα ως διαβιβαστής του έργου – μηνύματος παίζει επίσης καίριο ρόλο κατά τη λογοτεχνική διαδικασία. Άλλη αίσθηση αφήνει το κείμενο – μήνυμα στον αναγνώστη που το διαβάζει στη γλώσσα που γράφτηκε αυτό, και αλλιώς το αντιλαμβάνεται κάποιος, αφού έχει επέλθει και η μεταφραστική διαδικασία κατά τη διαμεσολάβηση του έργου – μηνύματος. Ο ρόλος του κριτικού επίσης πλαισιώνει την αντιληπτική ικανότητα του αναγνώστη, καθώς το δικό του κείμενο – βιβλιοκριτική παρεμβάλλεται μεταξύ εκείνου και του συγγραφέα και του έργου του.

Αυτό που ίσως μένει το ίδιο στο πέρασμα του χρόνου και μένει ανέγγιχτο και από το χώρο είναι η αφορμή που δίνει στον συγγραφέα – πομπό το έναυσμα της συγγραφής. Ενώ οι κοινωνίες αλλάζουν μορφή με το πέρασμα του χρόνου και οι πολιτισμοί αναδιαμορφώνονται ανάλογα με το χώρο στον οποίο ακμάζουν, υπάρχουν κάποιες ανθρώπινες σταθερές που παραμένουν ίδιες ανά τους αιώνες, φορώντας απλά διαφορετικό πολιτισμικό μανδύα. Η έννοια της αγάπης, η έννοια της ειρήνης, του πολέμου, της φτώχειας, του μίσους, της διαφθοράς, του ανθρώπινου πόνου, η οικονομική κρίση, η μετανάστευση, γενικότερα η ανθρώπινη δυστυχία, μπορούν πάντοτε να γίνουν η τροφή της λογοτεχνίας, όπως αναφέρει η Κουζέλη (2016), η πρωταρχική ύλη στα χέρια των συγγραφέων, από την οποία εμπνέονται και δημιουργούν τα έργα τους. Τέλος, αξιολογία είναι και η σύμπραξη της σύγκρισης ανάμεσα στα διάφορα συγγραφικά έργα, ανεξάρτητα από τον χωροχρονικό παράγοντα στη λογοτεχνική διαδικασία, όσον αφορά στην αξιολόγηση, την εκτίμηση και την κατάταξη του εκάστοτε έργου σε μια άτυπη αξιολογική κλίμακα, που ανάγει ένα έργο σε κλασικό, άρα και διαχρονικό, προσδίδοντάς του κύρος.

Η λογοτεχνία είναι προϊόν της ανθρώπινης οντότητας και αποτέλεσμα της εξελικτικής διαδικασίας του ανθρώπου. Η ανθρώπινη υπόσταση είναι η αρχή και το τέλος της λογοτεχνικής διαδικασίας. Η λογοτεχνία γεννάται από τον άνθρωπο, αφορά στον άνθρωπο, πραγματεύεται ανθρώπινες καταστάσεις, σκέψεις, προβληματισμούς, συνθήκες, και ό,τι άλλο μπορεί να συλλάβει ο ανθρώπινος νους και να καταγράψει σε ένα φύλλο χαρτί και καταλήγει στον άνθρωπο.

## **2.3 Ιστορική Αναδρομή Της Λογοτεχνικής Κριτικής**

Η ύπαρξη της λογοτεχνικής κριτικής συμπίπτει με αυτήν της λογοτεχνίας. Είναι άξιο λόγου να γίνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην εξελικτική πορεία που διέγραψε η λογοτεχνική κριτική παράλληλα με την πορεία της λογοτεχνίας, καθώς κριτική και λογοτεχνία ανήκουν στο ίδιο λογοτεχνικό σύστημα και μέσα από την ιστορική αναδρομή αυτή διαφαίνεται αν και κατά πόσο η πολιτισμική και κοινωνικοπολιτική εξέλιξη στην ανθρώπινη ιστορία άσκησαν επιρροή στα λογοτεχνικά δρώμενα και πώς η λογοτεχνική κριτική έφτασε στη σημερινή της μορφή. Άλλωστε, όπως αναφέρει και η Πεσκετζή στο άρθρο της «Λογοτεχνία και Πολιτισμικές Σπουδές», η ιστορική σχέση που συγκροτείται ανάμεσα στο έργο και τους από διαφορετικές χρονικές εποχές αναγνώστες του, προσδίδει σε αυτό μια λογοτεχνική αξία. Αυτή η αξία κατοχυρώνεται ιστορικά και αντικειμενοποιείται μέσα σε αυτήν τη διαλεκτική σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν. Η διαλεκτική σχέση αυτή με τη σειρά της καθορίζει και την ιστορική εξέλιξη της λογοτεχνίας (Πεσκετζή, 2008).

Ιστορικά καταγράφονται οι εξής έξι φάσεις στην εξελικτική της πορεία, σύμφωνα με τον Πουρκό (2011:37).

### **2.3.1 1<sup>η</sup> Φάση – Κλασική Κριτική**

Σε αυτήν τη φάση συγκαταλέγονται κυρίως:

α. η κριτική του Πλάτωνα στην ποίηση. Ο Πλάτωνας στην «Ποιητική» του υπήρξε αρνητικός όσον αφορά την ποίηση και επικριτικός απέναντί της. Αμφισβητούσε τη γνωστική της ικανότητα (Βαγενάς, 2015), καθώς υποστήριζε ότι αυτή μιμείται την αλήθεια και την πραγματικότητα, με αποτέλεσμα αυτές να παρουσιάζονται μέσα στο ψεύδος και την απάτη

στα πλαίσια της ποίησης, σαν απομιμήσεις που απέχουν κατά πολύ από την πραγματικότητα.

β. το έργο «Περί Ποιητικής» του Αριστοτέλη, το οποίο αποτελεί, σύμφωνα με τους ιστορικούς, την πρώτη πραγματεία θεωρητικής κριτικής (4<sup>ος</sup> αιώνας π.Χ.). Στο έργο αυτό ο Αριστοτέλης συστηματοποιεί και περιγράφει λογοτεχνικές μορφές μέσα από κριτικές προσεγγίσεις σύγχρονων του έργων τέχνης. Κατά τον Αριστοτέλη ο ορισμός της τραγωδίας είναι:

*«Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεωσ σπουδαίας καὶ τελείας, μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένω λόγῳ, χωρὶς ἐκάστῳ τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν» (1449b, 23 –27).*

Ο Αριστοτέλης θεωρεί την ποίηση κατά κύριο λόγο τραγωδία (Νικολούδης, 1995:35). Για αυτόν η ποίηση αποτελεί μίμηση, ή αλλιώς αναπαράσταση, αντανάκλαση τη ανθρώπινης ζωής και του κόσμου γενικότερα (Πουρκός, 2011:36).

### 2.3.2 2<sup>η</sup> Φάση – Μεσαιωνική Κριτική

Σε αυτήν τη φάση στο επίκεντρο βρίσκεται η ανάλυση των θρησκευτικών συγγραμμάτων. Όπως αναφέρει και ο Μάριος Πουρκός (2011) , η θρησκευτική παράδοση της ερμηνευτικής και της κειμενικής εξήγησης ανθίζουν την περίοδο αυτή, υπό την θεολογική εποπτεία.

### 2.3.3 3<sup>η</sup> φάση – Αναγεννησιακή Κριτική

Η φάση αυτή χαρακτηρίζεται με την ανάπτυξη των κλασικών ιδεών όσον αφορά στην ενότητα της μορφής με το περιεχόμενο, σαν ένας λογοτεχνικός νεοκλασικισμός, ο οποίος διακήρυττε ότι ο ρόλος της λογοτεχνίας για τον πολιτισμό είναι πρωτεύων και ότι η συμβολή των ποιητών και των λογοτεχνών στη διατήρηση της λογοτεχνικής παράδοσης υπήρξε μείζονος σημασίας. Κατά την περίοδο αυτή επαναπροσδιορίζονται τα έργα της κλασικής λογοτεχνίας, καθώς και η Ποιητική του Αριστοτέλη, η οποία μεταφράζεται στη λατινική γλώσσα γύρω στα τέλη του 18<sup>ου</sup> αιώνα (Πουρκός, 2011:37).

### 2.3.4 4<sup>η</sup> Φάση – Λογοτεχνική Κριτική Του 19<sup>ου</sup> Αιώνα

Στη φάση αυτή ακμάζει το ρομαντικό κίνημα στις αρχές του 19<sup>ου</sup> αιώνα, το οποίο εισάγει στη μελέτη της λογοτεχνίας νέες αισθητικές ιδέες και εδραιώνει την άποψη ότι τα λογοτεχνικά έργα αποτελούν την ύψιστη μορφή έκφρασης της βιωματικής εμπειρίας του

ανθρώπου, συντελώντας στην πνευματική του ανάπτυξη, στην εξύψωση και ολοκλήρωσή του. Κατά την περίοδο αυτή ο ιστορικός, μελετητής της ερμηνευτικής και φιλόσοφος Βίλχελμ Ντίλταϊ (1833-1911), υποστηρίζοντας τις ουμανιστικές και ρομαντικές τάσεις της εποχής, εργάστηκε πάνω στις ιδέες της ερμηνευτικής του Φρίντριχ Σλάιερμαχερ και τις ανέπτυξε, συντελώντας στη διάκριση ανάμεσα στις ανθρωπιστικές σπουδές και τις φυσικές επιστήμες, και κατά αυτόν τον τρόπο προσπάθησε, αλλά δεν ολοκλήρωσε ποτέ, να συμπληρώσει το έργο του Καντ σχετικά για τις φυσικές επιστήμες, που αυτός ανέπτυξε στην Κριτική του Καθαρού Λόγου.

### **2.3.5 5<sup>η</sup> Φάση – Λογοτεχνική Κριτική Του 20<sup>ου</sup> Αιώνα Ή Σύγχρονη Λογοτεχνική Κριτική**

Κατά τον 20<sup>ο</sup> αιώνα στο προσκήνιο της λογοτεχνικής κριτικής κάνουν την εμφάνισή τους νέες τάσεις και νέοι τρόποι προσέγγισης και ανάλυσης ενός λογοτεχνικού κειμένου. Ενώ μέχρι πρότινος στο επίκεντρο βρίσκεται ο συγγραφέας, πλέον το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από αυτόν στο κείμενο και από το κείμενο στον αναγνώστη (Πεσκετζή, 2008). Ο χώρος της λογοτεχνίας διανθίζεται από ποικίλες θεωρίες λογοτεχνίας και μεθόδους κριτικής ανάλυσης. Δίπλα στο δομισμό και το μεταδομισμό, το ρωσικό και τσεχικό φορμαλισμό, εμφανίζονται προσεγγίσεις που συνδυάζουν την θεωρία με την πρακτική, όπως η αποδόμηση, ο φεμινισμός, η ψυχαναλυτική κριτική (Newton, 2014:xvii).

### **2.3.6 6<sup>η</sup> Φάση – Σημερινή Κατάσταση**

Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, αφότου αναπτύχθηκαν και οι μεταποικιακές και πολιτισμικές σπουδές και η ομοφυλοφιλική θεωρία, η λογοτεχνική θεωρία και η ευρωπαϊκή φιλοσοφία συνυπάρχουν στα πανεπιστήμια μαζί με μια πιο συντηρητική λογοτεχνική κριτική, κατάλοιπο της Νέας Κριτικής. Η παλέτα του σύγχρονου κριτικού της λογοτεχνίας διαθέτει μια πληθώρα από μεθόδους και προσεγγίσεις που έχει στη διάθεσή του, τη στιγμή που το πεδίο άσκησης της κριτικής διαδικασίας έχει διευρυνθεί, και ο κριτικός καλείται να ασχοληθεί με έργα που αφορούν μεταξύ άλλων σε μειονότητες, τη γυναικεία λογοτεχνία, ιστορικά γεγονότα, περιοδικά, μέχρι και κινηματογραφικές ταινίες (Πουρκός, 2011:40).

## 2.4 Δραστηριότητες Λογοτεχνικής Κριτικής

Η κριτική θεωρία καταπιάνεται με τη μελέτη της ίδιας της λογοτεχνικής κριτικής, η οποία ασχολείται με την εμπειρική κριτική συγκεκριμένων κειμένων. Κατά τον Τζέρεμι Χώθορν (Hawthorn, 2015:20) η ανάγνωση, η ανταπόκριση, η ερμηνεία, η ανάλυση, ο σχολιασμός αποτελούν μεταξύ άλλων δραστηριότητες που πλαισιώνουν τη διαδικασία της κριτικής θεωρίας. Είναι σημαντικό να γίνει έστω και επιγραμματική αναφορά στα κανονιστικά πλαίσια που ορίζονται από την θεωρία της λογοτεχνίας, διότι αυτές οι δραστηριότητες της λογοτεχνικής κριτικής μετατρέπονται στα χέρια των βιβλιοκριτικών σε εργαλεία δόμησης της βιβλιοκριτικής τους.

**Φιλολογία:** Η επιστήμη της φιλολογίας προμηθεύει στον κριτικό τα αντικειμενικά δεδομένα που περιβάλλουν το λογοτεχνικό κείμενο και βοηθούν στη συγκρότηση μιας κριτικής γραφής μέσα σε επιστημονικά πλαίσια. Σε αυτά περιλαμβάνονται τα εξωκειμενικά συγκείμενα, όπως τα βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα, οι πεποιθήσεις και απόψεις του, η καταγραφή των κοινωνικοπολιτικών γεγονότων που τυχόν επηρέασαν ή καταγράφονται στο έργο του. Κριτική και φιλολογία αλληλοσυμπληρώνονται, σύμφωνα με τον Μπέιτσον (Bateson, 1972:62), χωρίς η μια να σκιάζει την αξία της άλλης.

**Ερμηνεία:** Ο όρος ερμηνευτική περιλαμβάνει την επιστήμη της ερμηνείας, η απαρχή της οποίας τελέστηκε κατά τον 16<sup>ο</sup> αιώνα από τους Γερμανούς θεολόγους, αν και η διάθεση εξήγησης, αποσαφήνισης, κατανόησης του ανοικείου ενυπάρχει ήδη στο αρχαίο ελληνικό ρήμα «ἐρμηνεύειν» (Holub, 2013:361). Η προβληματική που την στοιχειώνει είναι, ότι, ενώ το πρωταρχικό κείμενο παραμένει αυτούσιο και αναλλοίωτο, στα συμφραζόμενά του είναι ορατή η αυτονόητη αλλαγή που επέρχεται με το πέρασμα του χρόνου (Newton, 2014:79).

Πρωτεργάτης της ερμηνευτικής επιστήμης θεωρείται ο Φρίντριχ Σλάιερμαχερ, για τον οποίο η ερμηνευτική δραστηριότητα έχει χαρακτήρα γενικό και η ερμηνευτική τελειότητα επιτυγχάνεται όταν η κατανόηση του συγγραφέα υπερβεί ακόμα και την ερμηνευτική προσέγγιση του ίδιου, δηλαδή όχι μόνο να επιτευχθεί η ανακάλυψη του υπάρχοντος νοήματος του κειμένου, που έχει αποδοθεί από το συγγραφέα, αλλά να δημιουργηθεί και μια νέα ερμηνευτική προσέγγιση, βασιζόμενη στην πρωταρχική. Η ατομική και συλλογική

συνείδηση συνυπάρχουν. Η γλωσσική κατανόηση του κειμένου συμμαχεί την ψυχολογία του συγγραφέα, με στόχο την απόλυτη ερμηνεία. Η ερμηνευτική θεώρηση έχει χαρακτήρα διπτό (Holub, 2013:366). Ο Βίλχελμ Ντίλταϊ έδωσε βάρος στην κατανόηση του νοήματος του όλου μέσω της κατανόησης του επιμέρους, γεγονός που μπορεί να επιτευχθεί, όταν το μερικό νόημα βρίσκεται σε σχέση αλληλεπίδρασης και ανάδρασης με το γενικό, απαλλαγμένο από τη σύγχρονη πραγματικότητα του ερμηνευτή (Newton, 2014:80). Ο Ντίλταϊ εστιάζοντας στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, αλλιώς επιστήμες του πνεύματος, επικέντρωσε το ενδιαφέρον της ερμηνευτικής στην κατανόηση και όχι στην εξήγηση, η οποία αποτελεί μέσον δράσης των φυσικών επιστημών. Εισήγαγε στην ερμηνευτική προσέγγιση την ιστορική διάσταση, διακρίνοντας τις επιστήμες του πνεύματος από αυτές της φύσης (Holub, 2013:369).

Άλλοι θεωρητικοί υπήρξαν της άποψης, ότι η επιστήμη της ερμηνευτικής θα πρέπει να στοχεύσει περαιτέρω ακόμα και στην υπονόμηση και στην αμφισβήτηση του πρωταρχικού νοήματος. Ο Ε. Ντ. Χιρς με τη σειρά του υποστήριξε την κατανόηση του πρωταρχικού κειμένου με τη σύμπραξη των συγκείμενων του, διαχωρίζοντας το νόημα από τη σημασία του. Το νόημα παραμένει σταθερό, ενώ η σημασία αλλάζει, επηρεαζόμενη από τα συγκείμενα που αφορούν στον ερμηνευτή. Είναι επίσης άξια αναφοράς η ποικιλομορφία της ερμηνευτικής, καθώς το νόημα δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια μόνο ερμηνεία (Newton, 2014:80). Τέλος, όπως είχε αναφέρει ο Σερζ Ντουμπρόφσκι, η λογοτεχνία δεν εξαντλείται μόνο σε ό,τι αποκαλύπτεται στο κείμενο, αλλά και σε ό,τι βρίσκεται κρυμμένο μέσα του (Doubrovsky, 1973:12).

**Σχολιασμός:** Στη Γερμανική γλώσσα η αντίστοιχη λέξη του σχολιασμού «Kommentar» προέρχεται από τη λατινική «commentarius» που αποδίδεται ως σημείωση, σημειωματάριο, ημερολόγιο, και υποδηλώνει την προσωπική παρατήρηση πάνω σε ένα θέμα, δηλαδή την καταγραφή προσωπικών σκέψεων που προκύπτουν στην προκειμένη περίπτωση σχετικά με ένα λογοτεχνικό κείμενο και το πρωταρχικό του νόημα, κατόπιν μελέτης και ανάλυσης αυτού. Ο σχολιασμός μπορεί να προκύψει έπειτα από την ερμηνευτική προσέγγιση του κειμένου και την ενδελεχή ανάλυσή του, και συνήθως αγγίζει προβληματικά πεδία του πρωταρχικού κειμένου, με το οποίο καταπιάνεται, αναδύοντας την οπτική γωνία του δημιουργού του (Hawthorn, 2015:41).

**Ανάλυση:** Η διαδικασία της ανάλυσης ενός λογοτεχνικού κειμένου έγκειται στις δραστηριότητες ενός κριτικού, ο οποίος καλείται να διασπάσει το πρωτογενές κείμενο στα επιμέρους στοιχεία του, με σκοπό την καλύτερη κατανόηση του συνολικού έργου, διαδικασία πολύ σημαντική, καθώς συμβάλλει μαζί με τη σύγκριση στην μέγιστη κατανόηση του κειμένου (Eliot, 1932:12).

**Εξήγηση:** Η έννοια της εξήγησης κατά την λογοτεχνική δραστηριότητα είναι στενά συνδεδεμένη με την ερμηνεία, καθώς με την εξήγηση λαμβάνει χώρα μια προσπάθεια αποσαφήνισης των σημείων του κειμένου το νόημα των οποίων είναι προβληματικό (Hawthorn, 2015:48).

**Σύγκριση:** Η κειμενική αξία ενός λογοτεχνικού έργου μπορεί να αναδυθεί μέσα από τη διαδικασία της σύγκρισής του με ένα άλλο, καταδεικνύοντας τις ομοιότητες και διαφορές τους ή ανακαλύπτοντας τις αδυναμίες του (Eliot, 1932:21).

**Αποτίμηση:** Με τον όρο αποτίμηση καλείται ο κριτικός του λογοτεχνικού έργου να αποδώσει ή να προσδιορίσει την αισθητική του αξία, χρησιμοποιώντας την διαδικασία της αναγωγής στην ανάλυση και την αξιολόγησή του (Hawthorn, 2015:50).

**Ανάγνωση:** Η αναγνωστική διαδικασία μπορεί να πραγματοποιηθεί ποικιλοτρόπως, αναλόγως σε τι αποσκοπεί ο αναγνώστης και με τη διάθεσή του. Μπορεί απλώς να επιθυμεί να περάσει την ώρα του και να προσεγγίσει το κείμενο επιφανειακά, να εστιάσει πάρα μόνο σε συγκεκριμένα σημεία του κειμένου επιλεκτικά, να κατανοήσει και να εκλάβει το όλο νόημα του κειμένου που διαβάζει ή να ασχοληθεί με το κείμενο πιο συστηματοποιημένα (Δημόπουλος, 2007:163). Ο λογοτεχνικός κριτικός καλείται να εκφέρει άποψη σχετική με ένα λογοτεχνικό έργο. Επομένως, το πρώτο βήμα που πρέπει να ακολουθήσει σε αυτή την κριτική διαδικασία είναι η ανάγνωση, που κάθε άλλο παρά παθητική και επιφανειακή μπορεί να είναι. Ο κριτικός θα πρέπει να καταπιαστεί με το κείμενο ενεργά. Η κριτική αναγνωστική διαδικασία εμπεριέχει μια σειρά από δραστηριότητες, όπως είναι η αποκωδικοποίηση των νοημάτων του κειμένου, η συστημική ανάλυση, η μετέπειτα ερμηνεία και κατανόησή τους (Stubbs, 1980:4).

**Αξιολόγηση:** Η αξιολόγηση είναι ίσως το πιο σημαίνον στάδιο κατά την κριτική διαδικασία ενός λογοτεχνήματος, μέσα στα πλαίσια της κανονιστικής θεώρησης. Ο κριτικός θα πρέπει να έχει στο βάθος του μυαλού του, ότι η λογοτεχνική αξιολόγηση είναι αντιουσιακή, πλουραλιστική και συγκειμενική, και να πραγματοποιήσει μια αξιολογική ταξινόμηση, μια λογοτεχνική ιεράρχηση του έργου, σύμφωνα με το Λήβις. Θα πρέπει επίσης να λάβει υπόψη, τί είναι αυτό που αξιολογείται, που προφανώς είναι το λογοτεχνικό έργο. Αυτό μέσα σε ποια κανονιστικά και χωροχρονικά πλαίσια έχει δημιουργηθεί, ποια είναι τα κριτήρια που τίθενται, ποιο το αποτέλεσμα ή ποια η αισθητική ποιότητα του έργου, ποιες ανάγκες ή επιθυμίες καλύπτει, είναι επίσης κάποια από τα ερωτήματα που δεν πρέπει να παραγκωνιστούν κατά την αξιολόγηση. Διότι εν κατακλείδι, η αξιολογική διαδικασία είναι θέμα αισθητικής οπτικής (Hawthorn, 2015:55).

## 2.5 Προσεγγίσεις Λογοτεχνικής Κριτικής – Ρεύματα

Έχει ήδη αναφερθεί, ότι είναι σχεδόν ανέφικτο να υπάρξουν συγκεκριμένες οδηγίες που ακολουθούνται πιστά κατά τη συγγραφή μιας κριτικής για ένα λογοτεχνικό έργο, όμως έχουν γίνει κατά καιρούς προσπάθειες ορισμού διάφορων τρόπων προσέγγισης των έργων κατά την υλοποίηση της κριτικής δραστηριότητας. Ως εκ τούτου, οι διάφορες αυτές προσεγγίσεις έχουν μελετήσει το εκάστοτε έργο από διαφορετική σκοπιά, με βάση συγκεκριμένα κριτήρια, τα οποία αντιπροσωπεύουν τα χαρακτηριστικά της κάθε κριτικής προσέγγισης ξεχωριστά.

Παρακάτω παρουσιάζονται με συνοπτικό τρόπο οι σημαντικότερες από αυτές, για να γίνει πιο κατανοητός και προσιτός ο θεωρητικός μανδύας που περιβάλλει τη λογοτεχνική κριτική δραστηριότητα, καθώς η κριτική βασίζεται σε κάποιες νόρμες, ακολουθεί θεωρητικά μονοπάτια, δεν αποτελείται απλώς από αυθαίρετες ιδέες αποτυπωμένες σε ένα φύλλο χαρτί, ανάλογα με τις διαθέσεις του βιβλιοκριτικού. Το θεωρητικό πλαίσιο αποτελεί το εργαλείο του κάθε βιβλιοκριτικού, με το οποίο χτίζει το δικό του κείμενο σε βásiμα θεμέλια. Με την παρουσίαση των κριτικών προσεγγίσεων γίνεται κατανοητό επίσης, ότι δεν νοείται ως σωστή ή λάθος μια βιβλιοκριτική, αλλά ότι υπάρχουν διαφορετικές αποχρώσεις στην πολύχρωμη παλέτα της.

Σύμφωνα με τον Πίτερ Μπάρρυ (2013:33) οι ακόλουθες κριτικές προσεγγίσεις έχουν συμβάλει στην εξελικτική πορεία που έχει ακολουθήσει η λογοτεχνική κριτική, και όχι μόνο. Η λογοτεχνία συγκαταλέγεται στην Τέχνη, όπως η μουσική, η αρχιτεκτονική, η ζωγραφική κ.ά. Και ρεύματα, όπως ο Μοντερνισμός, έχουν επηρεάσει την πορεία που έχουν ακολουθήσει.

Αυτό που είναι αξιοσημείωτο και αφορά στον τρόπο που πραγματεύονται οι βιβλιοκριτικοί το εκάστοτε βιβλίο κάθε φορά που παράγουν έργο, είναι, αν και εφόσον επιλέγουν να χρησιμοποιήσουν τα εργαλεία που τους δίνονται από αυτά τα ρεύματα, από ποια θεωρητική προσέγγιση αντλούν στοιχεία και τελικά από ποια σκοπιά αναλύουν το έργο. Στέκονται στο καθαυτό κείμενο, εντρυφούν στα συμφραζόμενά του, δίνουν βαρύτητα στο ιστορικό πλαίσιο, κατά το οποίο γράφτηκε το έργο ή κατά το οποίο διαβάζεται ή επικεντρώνονται μόνο στο κείμενο και το επεξεργάζονται μορφολογικά και γλωσσικά; Διότι για παράδειγμα ο Δομισμός, ο Φορμαλισμός και η Νέα Κριτική μπορούν να χαρακτηριστούν ως κατεξοχήν κειμενοκεντρικές θεωρίες (Γερακίνη, 2016). Ενώ από τη μελέτη των διαφόρων προσεγγίσεων προκύπτει επίσης, ότι η φεμινιστική και κατ'επέκταση η ομοφυλοφιλική κριτική είχαν ως έναυσμα την κοινωνική ανισότητα. Και η οικοκριτική διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες, με την μελέτη της λογοτεχνίας σε συνάρτηση με τη φύση.

### **2.5.1 Παραδοσιακή Λογοτεχνική Κριτική ή «Φιλελεύθερος Ανθρωπισμός»**

Οι απαρχές του φιλελεύθερου ανθρωπισμού καταγράφονται στους κόλπους του αγγλικού πανεπιστημίου και δη στη μελέτη της αγγλικής λογοτεχνίας κατά τον 19<sup>ο</sup> αιώνα. Ο Ι. Α. Ρίτσαρντς (όπως αναφέρεται στον Μπάρρυ, 2013:37) είναι από αυτούς που πρωτοστάτησαν κατά τη μελέτη της αγγλικής λογοτεχνίας εφαρμόζοντας τη λεγόμενη μέθοδο της «Πρακτικής Κριτικής», σύμφωνα με την οποία πραγματοποιείται μια εκ του σύνεγγυς μελέτη, απομονώνοντας το καθαυτό κείμενο από τα συμφραζόμενά του, το ιστορικό και πολιτιστικό πλαίσιο που το περιβάλλει (Ηγκλετον, 1996:79). Το έργο του Λήβις υπήρξε καθοριστικό στη διάπλαση αυτής της πράξης. Ο Λήβις ασχολήθηκε κυρίως με την ποίηση και υποστήριξε τη λεπτομερή μελέτη του κειμένου (Χαλ, 1990:25), επικεντρώνοντας την προσοχή του στη γλώσσα και στη λογοτεχνική του μορφή (Newton, 2014:35).

## 2.5.2 Δομισμός

Ο δομισμός σαν πνευματικό κίνημα ξεκίνησε από τη Γαλλία στα μέσα του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Οι δομιστές υποστηρίζουν ότι διαφορετικά μεταξύ τους γεγονότα, φαινόμενα, ενίοτε ανεξήγητα, μπορούν να κατανοηθούν μέσα από ένα σύστημα σχέσεων (Howarth, 2008:32). Ένα τέτοιο σύστημα σημασιοδοτικό αποτελεί και η γλώσσα, την οποία οι δομιστές χρησιμοποίησαν για την κατανόηση της πραγματικότητας. Η δομιστική λογοτεχνική κριτική επικεντρώνεται στο σύστημα των συμβάσεων εκείνων που ενισχύουν τη λογοτεχνία, και όχι τόσο στο συγγραφέα και το ιστορικό πλαίσιο του κειμένου (Newton, 2014:143). Ο συγγραφέας παύει να είναι στο επίκεντρο, αυτός θέτει τη γλώσσα σε λειτουργία, δεν την ελέγχει (Χαλ, 1990:37). Το γεγονός ότι δεν μπορούμε να αντιληφθούμε τα πράγματα απομονωμένα από τα συμφραζόμενα των ευρύτερων δομών, μέσα στα οποία αναπτύσσονται και δραστηριοποιούνται, αποτελεί τη βασική ιδεολογία του δομισμού. Οι δομές αυτές αφορούν στον τρόπο, με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο μας και δομούμε την εμπειρία μας, και όχι στα αντικειμενικά στοιχεία που προϋπάρχουν στον κόσμο που μας περιβάλλει. Αυτό συνεπάγεται ότι το νόημα ή η σημασία δεν είναι μέσα στα πράγματα, αλλά έξω από αυτά, αποδίδεται από τον άνθρωπο σε αυτά, δεν εμπεριέχεται σε αυτά. Απαραίτητη προϋπόθεση της αντίληψης του νοήματος ενός πράγματος και εν προκειμένω ενός λογοτεχνικού κειμένου, είναι η πρωθύστερη γνώση του ευρύτερου, αφηρημένου πλαισίου του, το οποίο το περιβάλλει και συμπεριλαμβάνει πολιτισμικά νοήματα και γλωσσικές δομές (Μπάρρυ, 2013:63).

Με αυτές τις γλωσσικές δομές ασχολήθηκε ο Ελβετός γλωσσολόγος Φερντινάντ ντε Σωσσύρ. Εστίασε την προσοχή του στη γλώσσα, τα σχήματα και τις λειτουργίες της. Οι βασικές του θέσεις, οι οποίες επηρέασαν το έργο των δομιστών είναι οι εξής:

Α. Ο Φερντινάντ ντε Σωσσύρ υποστήριξε ότι το νόημα που αποδίδουμε στις λέξεις είναι αυθαίρετο, μια λέξη δεν ενέχει καμία έμφυτη σχέση με αυτό που σημαίνει. Δεν υπάρχει μια αυτονόητη, φυσική σύνδεση ανάμεσα στο σημαίνον (ακουστική εικόνα) και το σημαινόμενο (έννοια) (Saussure, 1979:171, 102).

Για παράδειγμα, όταν ένας Έλληνας εκπαιδευτικός κάνει χρήση της έκφρασης «τα παιδιά μου», συχνά αναφέρεται στους μαθητές του, χρησιμοποιεί δηλαδή την λέξη αυτή αυθαίρετα, με τη διευρυμένη της έννοια, αναφερόμενος ενδεχομένως ακόμα και σε

ενήλικες μαθητές του. Η χρήση αυτής της λέξης με αυτό το νόημα, μέσα σε αυτό το πλαίσιο είναι άγνωστη και μη κατανοητή από κάποιον, ο οποίος είτε δεν κατέχει την ελληνική γλώσσα (για έναν Άγγλο ή Γερμανό), είτε δε γνωρίζει την ιδιότητα του εκπαιδευτικού αυτού και αυτονόητα, αν άκουγε τον εκπαιδευτικό αυτόν να αναφέρεται στα παιδιά του, θα καταλάβαινε ότι αυτός ο εκπαιδευτικός αναφέρεται στα φυσικά του παιδιά και όχι στους μαθητές του.

Β. Ο Ντε Σωσσύρ τόνισε επίσης, ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στο νόημα των λέξεων. Η γλώσσα αποτελεί ένα σύστημα και οι όροι της είναι αλληλέγγυοι, η αξία του ενός προκύπτει μέσα από την παράλληλη παρουσία των υπόλοιπων. Η εκάστοτε λέξη από μόνη της δεν έχει καμία σημασία και κανένα νόημα αν δεν συνυπάρχει σε ένα ενιαίο πλαίσιο λέξεων. Το νόημα της, την αξία της, τα αποκτά μέσα από το σύμπλεγμα λέξεων, του οποίου αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι. Έτσι το νόημα αυτό δεν είναι σταθερό, αλλά μεταλλάσσεται ανάλογα με το πλαίσιο (Saussure, 1979:153).

Η λέξη «μωρό» μπορεί να σημαίνει μικρό παιδί για μια μητέρα, έκφραση οικειότητας και αγάπης για ένα ζευγάρι, έννοιες τελείως διαφορετικές της ίδιας λέξης από όταν την χρησιμοποιεί ένας διευθυντής αναφερόμενος σε υπάλληλό του, με πρόθεση να τον μειώσει και να τον υποβιβάσει. Αν υπάρχει άγνοια του γενικού πλαισίου μέσα στο οποίο χρησιμοποιούνται οι λέξεις, τότε αλλοιώνεται το όλο νόημά τους.

Γ. Η γλώσσα για τον Ντε Σωσσύρ δεν κατονομάζει απλώς ή δηλώνει τα αντικείμενα γύρω μας, ή περιγράφει τον κόσμο που μας περιβάλλει. Το νόημα της κάθε λέξης, η σημασιοδότησή της ενυπάρχουν μέσα στο σύστημα της γλώσσας. Το αντικείμενο δεν προϋπάρχει της έννοιάς του. Η έννοια μιας λέξης αποδίδεται σε αυτήν από τον άνθρωπο (Saussure, 1979: 171, 103).

Η έννοια του «δώρου» για κάποιον μπορεί να είναι ένδειξη ευχαρίστησης, ευγνωμοσύνης και αγάπης, ενώ για κάποιον άλλον αλόγιστη σπατάλη χρημάτων.

Η γλώσσα κατασκευάζει τον κόσμο, δεν τον αντανακλά μόνο, οι λέξεις φτιάχνουν και οργανώνουν την πραγματικότητα που αντιλαμβανόμαστε. Αποτελεί ένα σημασιοδοτικό σύστημα, ένα οργανωμένο και δομημένο σύνολο από σημεία, το οποίο εξυπηρετεί την ανθρώπινη λογική να εξωτερικευτεί και να εκφραστεί. Το πώς αντιλαμβανόμαστε τον

κόσμο γύρω μας, είναι στην πραγματικότητα αυτό που βλέπουμε. Ο διαχωρισμός μεταξύ γλώσσας και ομιλίας (langue και parole αντίστοιχα) του Φερντινάντ ντε Σωσσύρ δηλώνει από τη μια τη γλώσσα ως ένα σύστημα σημείων και από την άλλη την όποια έκφραση μέσα σε αυτήν (Saussure, 1979:43). Χρήση αυτής της διάκρισης έκαναν και οι δομιστές. Ένα λογοτεχνικό έργο αποκτά νόημα μέσα από τα συμφραζόμενά του, που συνάδουν προς το ευρύτερα δομημένο πλαίσιο της λογοτεχνίας. Οι δομιστές κριτικοί αναλύουν και ερμηνεύουν ένα έργο, εξετάζοντας τη σχέση του κειμένου με το πλαίσιο συμφραζομένων του, το οποίο περιλαμβάνει:- τις συμβάσεις ενός λογοτεχνικού είδους (μυθιστόρημα, ποίημα, θεατρικό έργο κ.ά.), τη διακειμενικότητά του, την ύπαρξη υποκείμενων αφηγηματικών δομών κι ένα ενδεχόμενο σύστημα μοτίβων ή σχεδίου (Μπάρρυ, 2013:74).

Ο δομιστής κριτικός προσπαθεί να εξετάσει το κείμενο μέσα από ένα δομημένο πλαίσιο, σαν να είναι ένα αυτόνομο σύστημα (Γερακίνη, 2016), δίνοντας βάρος στη γλώσσα και τη δομή, δηλαδή στη γραμματολογική διάσταση (Βελουδής, 2011:66), προσπαθώντας να βρει παραλληλισμούς, αντηχήσεις, αντανakλάσεις, επαναλήψεις, αντιθέσεις κ.ά.

Στους κόλπους του δομισμού δημιουργήθηκε και η αφηγηματολογία, που μελετά το κείμενο, διαχωρίζοντας την ιστορία του από την πλοκή, δίνοντας βαρύτητα στον τρόπο που η αφήγηση αποκτά νόημα και προσπαθεί να ανακαλύψει αν κρύβονται κάποιοι κοινοί μηχανισμοί πίσω από κάθε αφήγηση (Μπάρρυ, 2013:259). Η μελέτη του νοήματος και της σημασιοδότησης διεύρυνε το πεδίο εφαρμογής των γλωσσολογικών μοντέλων του δομισμού και στις κοινωνικές επιστήμες. Οι κοινωνικοί θεσμοί και σχέσεις, οι ανθρώπινες συμπεριφορές μελετήθηκαν υπό το πρίσμα ενός σημασιοδοτικού συστήματος (Howarth, 2008:31). Για τον Μπαρτ φαινόμενα ασύνδετα μεταξύ τους, όπως οι αγώνες πάλης και οι οικογενειακές σχέσεις, μπορούν να κατανοηθούν ως συστήματα στοιχείων που συσχετίζονται (Barthes, 1991:7).



### **2.5.3 Μεταδομισμός Και Αποδόμηση**

Ο μεταδομισμός έκανε την εμφάνισή του στα τέλη της δεκαετίας του 1960 στη Γαλλία, ως αντίδραση σε ό,τι υποστηρίζουν οι δομιστές. Οι μεταδομιστές θεωρούν ότι το δομημένο σύστημα των δομιστών είναι διάτρητο, καθώς δεν ενέχει κανένα σταθερό σημείο αναφοράς, παρά μόνο τη γλώσσα, γεγονός που οδηγεί στην αβεβαιότητα. Κατά τη χρήση της γλώσσας μπορεί να δοθεί η λάθος εντύπωση, να υπάρξουν παρεξηγήσεις, να

επικρατήσει σύγχυση σε ό,τι αφορά το νόημα που αποδίδεται στις λέξεις, γεγονός που δείχνει ότι δεν υπάρχει πλήρης έλεγχος του λεγόμενου δομικού γλωσσικού συστήματος, σύμφωνα με τους μεταδομιστές. Αμφισβητούν καθετί θεωρείται επιστημονικά δεδομένο. Πιστεύουν ότι η πραγματικότητα είναι κειμενική. Ο άνθρωπος αποτελεί για αυτούς ένα κατασκεύασμα του κειμενικού συμπλέγματος, αποτελούμενο από κοινωνικά και γλωσσικά στοιχεία, καθόλα μη αυτόνομο και ανεξάρτητο ον. Χρησιμοποιώντας ύφος συναισθηματικό και τόνο κατηγορηματικό, ευφορικό και συχνά επιδεικτικό θέλουν να προκαλέσουν και να ταραξούν τα νήνεμα νερά του επιστημονικού πεδίου της γλωσσολογίας, πάνω στην οποία βασίζεται ο δομισμός. Ο μεταδομισμός προπαγανδίζει το δομισμό, δυσπιστεί ευλαβικά σε ό,τι εκπροσωπεί αυτός, και με αυτή τη στάση αβεβαιότητας που κρατάει, καλλιεργεί ένα κλίμα αγωνίας στο γλωσσικό πεδίο (Μπάρρυ, 2013:87).

Στο μεταδομισμό η χρονικότητα βρίσκεται στο επίκεντρο. Στο δομισμό το γλωσσικό σύστημα σημείων δεν ενέχει το στοιχείο της διαχρονικότητας, τελείται σε ένα χρονικό επίπεδο. Ο Ζακ Ντεριντά, πρωτεργάτης του μεταδομισμού, υποστηρίζει ότι δε δύναται η χρονική διάσταση να παραγκωνίζεται κατά την κατανόηση του νοήματος, αποδεχόμενος τη σωσσυριανή άποψη, ότι το νόημα πηγάζει από τις διαφορετικές σχέσεις των σημαινόντων (Newton, 2014:193). Ο Ντεριντά διαφωνεί επίσης με τη δυαδική αντίθεση ανάμεσα στην ομιλία και το γραπτό λόγο που καθιέρωσε ο Ντε Σωσσύρ, ο οποίος υποστήριζε την ομιλία έναντι του γραπτού λόγου. Για τον Ντεριντά η ομιλία δεν προηγείται του γραπτού λόγου, καθώς ο ίδιος αντιτίθεται στην ύπαρξη εντελώς κλειστών συστημάτων λόγου. Το νόημα δεν μπορεί να είναι μόνο ένα, διότι τα σημεία μπορούν και μεταβάλλονται σε άλλη συνοχή σε νέα συγκείμενα, με αποτέλεσμα να προκύπτουν νέα νοήματα (Howarth, 2008:63). Αυτή η άποψη του Ντεριντά περικλείεται στην έννοια της επαναληψιμότητας που εισήγαγε κατά την κατανόηση της σχέσης γλώσσας και σημείων. Η επαναληπτικότητα και η μεταβλητότητα των σημείων αποτελούν προϋποθέσεις της γλώσσας για τον Ντεριντά, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν πλήρως διαμορφωμένα συγκείμενα που να ελέγχουν το νόημα (Derrida, 1982:307-30). Σύμφωνα με τον Ντεριντά ο άνθρωπος, και κατά συνέπεια ο συγγραφέας, αποτελούν αποτέλεσμα των δομών που προϋπάρχουν αυτών και διαμορφώνονται ανάλογα (Derrida, 1981:28).

Ο Ρολάν Μπαρτ υπήρξε άλλος ένας θεωρητικός που με το έργο του επηρέασε το μεταδομισμό. Ο Μπαρτ υποστηρίζει μια ριζοσπαστικά κειμενοκεντρική άποψη σχετικά με

τη γλώσσα και το νόημα (Newton, 2014:194). Σύμφωνα με τον Μπαρτ, η γλώσσα βρίσκεται στο επίκεντρο και το λογοτεχνικό κείμενο είναι καθαυτό ελεύθερο, απαλλαγμένο από περιορισμούς, όπως ο ίδιος του ο συγγραφέας ή και τα συμφραζόμενά του. Με αυτό τον τρόπο ο Μπαρτ μετατοπίζει το σημείο ενδιαφέροντος από το συγγραφέα στον αναγνώστη του λογοτεχνικού έργου. Το λογοτεχνικό έργο δεν είναι κάτι σταθερό, δεν έχει σταθερή δομή, δεν το διέπουν κανόνες. Η λογοτεχνία αποκτά το στοιχείο της διακειμενικότητας (Ηγκλετον, 1996:204).

Ο μεταδομιστής κριτικός της λογοτεχνίας τείνει να αποδομεί το κείμενο, και μέσα από αυτή τη διαδικασία να προσπαθεί να αποκαλύψει την αθέατη πλευρά του κειμένου, να υποστηρίξει, ότι το κείμενο εννοεί κάτι τελείως διαφορετικό από αυτό, που φέρεται ότι εννοεί, προσπαθεί να καταδείξει τις αντιφάσεις, τα κενά, τις ασυνέπειες του κειμένου και να αναδείξει την έλλειψη ενότητας, που είναι τελικά κυρίαρχη στο κείμενο. Για να επιτύχει το σκοπό του αυτόν, συχνά καταπιάνεται με ένα μόνο χωρίο ή μια λεπτομέρεια του κειμένου και την αναλύει διεξοδικά, ώστε να υποστηρίξει την θέση που πρεσβεύει. Συγκριτικά με ένα δομιστή κριτικό λογοτεχνίας, ο οποίος ψάχνει στο κείμενο στοιχεία ώστε να καταδείξει τη συνοχή και ενότητά του, ο μεταδομιστής/αποδομιστής κριτικός προσπαθεί να αποδείξει την έλλειψη συνοχής στο κείμενο, τονίζοντας τις αντιφάσεις και τα παρόδοξα που συναντά στο κείμενο, καθώς και τις αλλαγές και ρήξεις, τις συγκρούσεις τις ενδεχόμενες απουσίες ή παραλείψεις μέσα από τα στοιχεία του κειμένου. Παραμένει στην επιφάνεια των χαρακτηριστικών των λέξεων στο κείμενο και επικεντρώνεται σε αυτά. Με αυτό τον τρόπο τα αναδεικνύει ως την ουσία του όλου κειμένου. Ψάχνει να βρει στοιχεία αποσύνθεσης του κειμένου σε λεκτικό, κειμενικό και γλωσσικό επίπεδο (Μπάρρυ, 2013:96).

#### **2.5.4 Μοντερνισμός Και Μεταμοντερνισμός**

Ο μοντερνισμός είναι το κίνημα που καθιερώθηκε στα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα και επικράτησε στο πρώτο μισό του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Ξεκίνησε από τη Βιέννη και επεκτάθηκε στην υπόλοιπη Ευρώπη. Επηρέασε διάφορες μορφές τέχνης, όπως τη ζωγραφική, τη μουσική, την αρχιτεκτονική και τη λογοτεχνία. Ο μοντερνισμός με ανατρεπτική διάθεση τείνει να αποβάλλει καθετί κλασικό και έρχεται σε ρήξη με την παράδοση. Επικρατεί η διάθεση ανεξαρτησίας και αυτοαναφορικότητας. Το μονοδιάστατο και αυστηρό του μοντερνισμού προσπαθεί να εξαλείψει ο μεταμοντερνισμός χρησιμοποιώντας μια σχετικιστική

προσέγγιση της παράδοσης, της ιστορίας, της γλώσσας, αλλά ήρθε σε ρήξη με την πραγματικότητα, αποδομώντας αυτά τα στοιχεία και προσπαθώντας να τα ανασυγκροτήσει με αυθαίρετο και ασύμβατο τρόπο (Γέμτου, 2001:179).

### 2.5.5 Ψυχαναλυτική κριτική

Η ψυχανάλυση έχει δανείσει τις τεχνικές της στην λεγόμενη ψυχαναλυτική κριτική, με στόχο την κατανόηση και ερμηνεία λογοτεχνικών έργων. Η ψυχαναλυτική θεωρία κινείται ανάμεσα σε δύο πόλους, το συνειδητό και το ασυνείδητο και προσπαθεί να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν η σκέψη, τα ένστικτα και η σεξουαλικότητα του ανθρώπου.

Πρωταγωνιστής στην ψυχαναλυτική θεωρία υπήρξε ο Σίγκμουντ Φρόυντ, ο οποίος καθιερώθηκε στο ψυχαναλυτικό στερέωμα με το έργο του. Βασικά σημεία της θεωρίας του, που στιγμάτισαν την επιστήμη της ψυχανάλυσης είναι τα εξής: η ιδέα της απώθησης, η διαδικασία της εξιδανίκευσης, το μοντέλο της ψυχής, που αποτελείται από το εγώ, το υπερεγώ και το εκείνο (Ηγκλετον, 1996:226). Το γνωστό οιδιπόδειο σύμπλεγμα, η λίμπιντο, τα τρία στάδια ανάπτυξης της προσωπικότητας ενός ανθρώπου, το στοματικό, το πρωκτικό και το φαλλικό, ο διαχωρισμός ψυχικών διαδικασιών, όπως η μεταβίβαση, η προβολή, που λειτουργούν ως μηχανισμοί άμυνας, η καλυπτική ανάμνηση, το φροϋδικό ολισθημα, η εργασία του, που περιλαμβάνει τη μετάθεση και η συμπύκνωση (Φρόυντ, 2005:13).

Είναι εμφανής η διαπίστωση ότι ανάμεσα στα όνειρα και τη λογοτεχνία υπάρχει σύνδεση, στο γεγονός ότι και τα δύο επικοινωνούν το μήνυμά τους έμμεσα, χωρίς απευθείας ή εμφανείς ενδείξεις. Χρησιμοποιούν εικόνες ή μεταφορές, προσωποποιήσεις και αναπαραστάσεις. Συχνά κάποιο αντικείμενο ή πρόσωπο, που μπορεί να έχει χαρακτήρα πολύσημο, συμβολίζει κάτι το οποίο βρίσκεται καταχωνιασμένο στο υποσυνείδητο του ανθρώπου και προσπαθεί με κάθε ευκαιρία να αναδυθεί, παίρνοντας διαφορετική μορφή και υπόσταση. Σε αυτό το σημείο καλείται η ψυχανάλυση να δώσει απαντήσεις σε αυτόν τον πολύπλοκο εγκεφαλικό λαβύρινθο του ανθρώπινου νου (Μπάρρυ, 2013:123).

Κατά τον ίδιο τρόπο καλείται ο λογοτεχνικός κριτικός της φροϋδικής ψυχανάλυσης να ερμηνεύσει το ασυνείδητο το λογοτεχνικού έργου, να αποκαλύψει ό,τι είναι κρυφό και να το διαφοροποιήσει από το πραγματικό του κειμένου. Ο κριτικός αυτός παρακολουθεί τα κρυμμένα ίχνη του υποσυνείδητου του ίδιου του συγγραφέα μέσα στο έργο και προσπαθεί

να τα αποκαλύψει μέσα από το λογοτέχνημα, χαρτογραφεί τους χαρακτήρες του έργου, που διακατέχονται από ορμές, από το ασυνείδητό τους, από παρορμήσεις, και καταγράφει τα χωροχρονικά και κοινωνικοϊστορικά συμφραζόμενα που αναφέρονται ή προκύπτουν μέσα από το κείμενο.

Ο Ζακ Λακάν, Γάλλος ψυχαναλυτής, επηρέασε και αυτός με το έργο του στην ψυχανάλυση τη λογοτεχνία. Για τον Λακάν το ανθρώπινο ασυνείδητο είναι ο πυρήνας για την ύπαρξη του ανθρώπου, και η δομή του θυμίζει αυτήν της γλώσσας (Lacan, 1977:147). Εξετάζει το ασυνείδητο, αν και αποδέχεται την πολυπλοκότητά του, ως ένα οργανωμένο σύστημα και όχι ως ένα άτακτο συνονθύλευμα καταπιεσμένων συναισθημάτων ή σκέψεων, και το παρομοιάζει με τη γλώσσα, τη δομή και την οργάνωσή της (Πουρκός, 2011:67). Ο Λακάν πιστεύει ότι τα νοήματα της γλώσσας είναι ανεξάρτητα από την πραγματικότητα που καλούνται να παρουσιάσουν. Κατά αυτόν τον τρόπο, και το ασυνείδητο είναι από μόνο του ολοκληρωμένο και εμπεριέχει όλα εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν τον εαυτό του ανθρώπου, και όχι η λογική του. Ο συνειδητός εαυτός αποδομείται, συνειδητοποιεί την έλλειψη, αποχωρίζεται τον παλιό του εαυτό και αποκτά συναίσθηση του εαυτού του, περνώντας πρώτα μέσα από το φαντασιακό στάδιο στο συμβολικό. Αυτή η διάκριση συναντάται και στη λογοτεχνία. Κρίνοντας ένα κείμενο με βάση τις λακανικές θεωρίες γίνεται προσπάθεια καταγραφής εκείνων των στοιχείων, που κατανέμουν το έργο στη κατηγορία της μεταμυθοπλασίας, καθώς εμπεριέχει στοιχεία μυθοπλασίας και όχι πραγματικότητας (Μπάρρυ, 2013:126).

### 2.5.6 Φεμινιστική Κριτική

Η φεμινιστική κριτική καρποφόρησε μέσα στα πλαίσια του γυναικείου κινήματος το 1960, καθώς μέσα από τη λογοτεχνία παρουσιαζόταν η εικόνα της γυναίκας. Μέσα από τα φύλλα των βιβλίων ξεδιπλώνονταν οι προκαθορισμένοι ρόλοι της μέσα στην κοινωνία, υποδεικνύονταν οι κοινωνικά αποδεκτές και επιτρεπόμενες συμπεριφορές, στόχοι και φιλοδοξίες που θα μπορούσε να έχει, ώστε να είναι κοινωνικά αποδεκτή (Μπάρρυ, 2013:150).

Αρχικά η φεμινιστική κριτική έθεσε πολιτικούς στόχους και υπήρξε μαχητική και επιθετική, με στόχο να εισακουστεί και να καταφέρει να αλλάξει κάτι στην ανδροκρατούμενη κοινωνία. Στο επίκεντρο της προσοχής της βρέθηκαν βιβλία που αφορούσαν στις γυναίκες,

αλλά είχαν γραφτεί από άντρες. Η φεμινιστική κριτική ασχολήθηκε με τον τρόπο παρουσίασης των γυναικείων χαρακτήρων στη λογοτεχνία, προσπαθώντας να προσεγγίσει τη γυναίκα ως αναγνώστρια, γεγονός δύσκολο, καθώς η λογοτεχνία ήταν γεμάτη με έργα γραμμένα από άντρες συγγραφείς που μέσα από τη δική τους θεώρηση παρουσίαζαν την εικόνα της γυναίκας (Knellwolf, 2010:279). Αργότερα ο στόχος της φεμινιστικής κριτικής μετατοπίστηκε και θέλησε να εξερευνήσει τη φύση της γυναίκας και του κόσμου της, την θέση της στον κοινωνικοπολιτικό κόσμο. Κατά αυτόν τον τρόπο γίνεται μια προσπάθεια ανάδειξης γυναικών συγγραφέων, μια προσπάθεια προβολής της γυναικείας γραφής, μέσα σε μια ανδροκρατούμενη κοινότητα. Στο προσκήνιο έρχεται και το ζήτημα της γλώσσας, αφού το γλωσσικό πεδίο ήταν φαλλοκεντρικό και η γυναικεία γλώσσα έπρεπε να διεκδικήσει το δικό της κομμάτι μέσα σε αυτό (Newton, 2014:367).

### 2.5.7 Ομοφυλοφιλική Κριτική

Η λεσβιακή / γκέι κριτική είναι απόρροια της φεμινιστικής κριτικής και εμφανίστηκε κατά τη δεκαετία του 1990. Εμπεριέχει κοινωνικοπολιτικούς στόχους, αντιτίθεται στην ομοφοβία και προσδοκά να αναλύσει και να κατανοήσει το σεξουαλικό προσανατολισμό μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα (Tyson, 2006:330). Προσπαθεί να δώσει σε έργα που αφορούν στην ομοφυλοφυλία ή γράφτηκαν από ομοφυλόφιλους συγγραφείς την θέση που τους αναλογεί στο πάνθεον της παγκόσμιας λογοτεχνικής βιβλιοθήκης, καθώς πολλά από αυτά τα έργα είτε αποσιωπήθηκαν, είτε ξεχάστηκαν ηθελημένα. Αναθεωρεί, αντιτίθεται στο πατριαρχικό κατεστημένο, αμφισβητεί και προσπαθεί να καθιερώσει μια νέα αντιουσιακή, μεταδομιστική ταυτότητα (Μπάρρυ, 2013:169).

### 2.5.8 Μαρξιστική Κριτική Και Ρωσικός Φορμαλισμός

Ο Καρλ Μαρξ και ο Φρίντριχ Ένγκελς είναι οι πρωτεργάτες της μαρξιστικής σκέψης. Ο Μαρξισμός υποστηρίζει ένα κοινωνικό μοντέλο αταξικό, στο οποίο επικρατεί η κοινοκτημοσύνη όσον αφορά στα μέσα παραγωγής, διανομής και συναλλαγής. Σε αντίθεση με την ιδεαλιστική φιλοσοφία, η οποία στηρίζει την ύπαρξη της πνευματικότητας και θρησκευτικότητας, ως τρόπους επεξήγησης του κόσμου, ο Μαρξισμός ισχύει ως μια υλιστική φιλοσοφία, που ερμηνεύει τον κόσμο μέσα από τα ορατά, υπάρχοντα δεδομένα, και επιθυμεί να τον αλλάξει, και όχι απλά να τον κατανοήσει, αρνούμενος να εξετάσει τα φαινόμενα μεμονωμένα, αλλά με τρόπο ολιστικό (Fokkema/Ibsch, 2011:141). Αποβλέπει σε ένα κόσμο, απαλλαγμένο από την ανθρώπινη αλλοτρίωση και εκμετάλλευση που

επιφέρουν ο καπιταλισμός και το κεφάλαιο, υποστηρίζοντας την κρατική περιουσία και τις οικονομικές θεωρίες του κομμουνισμού (Μπάρρυ, 2013:190).

Βασικά σημεία της μαρξιστικής κριτικής είναι τα εξής: υπάρχει διάκριση ανάμεσα στο εμφανές και στο κρυφό νόημα του περιεχομένου σε ένα λογοτεχνικό έργο. Γίνεται προσπάθεια σύνδεσης του μη εμφανούς νοήματος με μαρξιστικά θέματα, όπως η ταξική πάλη. Οι κοινωνικοοικονομικές συγκυρίες καθορίζουν τα τεκταινόμενα στα έργα (Newton, 2014:275). Τα συμφραζόμενα του κειμένου και η κοινωνική τάξη από την οποία προέρχεται ο συγγραφέας είναι παρόντα στο έργο, γεγονός που απαλλάσσει το συγγραφέα από την ευθύνη των όσων αναφέρονται στο κείμενο. Οι μαρξιστές κριτικοί θεωρούν, ότι οι όποιες αλλαγές ή διακυμάνσεις στην κοινωνική πραγματικότητα της περιόδου συγγραφής του λογοτεχνικού έργου έχουν άμεση επιρροή σε αυτό και καταγράφονται μέσα σε αυτό. Καθώς επίσης και ότι θα πρέπει να καταγραφούν οι συνδέσεις ανάμεσα στο έργο και στις όποιες εναλλαγές πραγματοποιούνται στην κοινωνία της εποχής, κατά την οποία το έργο αναγιγνώσκεται. Τέλος, για τους μαρξιστές κριτικούς δεν είναι αμελητέα η συμβολή των πολιτικών συγκυριών στη μορφή που λαμβάνει το εκάστοτε λογοτεχνικό έργο (Μπάρρυ, 2013:201).

Η μαρξιστική λογοτεχνική κριτική επικροτεί την καλή τέχνη, δεν την αντιμετωπίζει δογματικά. Βασική θέση της μαρξιστικής θεωρίας της λογοτεχνίας είναι, ότι η αντίληψη της λογοτεχνίας πραγματοποιείται μέσα από τη σύνδεσή της με την ιστορία και την κοινωνία (Newton, 2014:273). Η παραδοσιακή μαρξιστική λογοτεχνική κριτική καταπιάνεται με τα ιστορικά στοιχεία μέσα στα πλαίσια της γενικότητας, χωρίς να εμβαθύνει κατά την ερμηνεία ενός έργου σε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα ή κοινωνικές καταστάσεις. Ο μαρξισμός μπορεί να χαρακτηριστεί και ολιστικός, διότι δεν επιδέχεται να ερευνήσει μεμονωμένα φαινόμενα (Fokkema/Ibsch, 2011:141). Θεωρεί ότι η ιδεολογία του συγγραφέα που επικρατεί στο κείμενο επηρεάζεται από την κοινωνική τάξη από την οποία προέρχεται, τα κοινωνικά συμφραζόμενα δηλαδή, διαχέονται στο έργο, όσο κι αν ο συγγραφέας μπορεί να μην το παραδεχτεί ποτέ. Η παραδοσιακή μαρξιστική λογοτεχνική κριτική καταπιάνεται με τα ιστορικά στοιχεία μέσα στα πλαίσια της γενικότητας, χωρίς να εμβαθύνει κατά την ερμηνεία ενός έργου σε συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα ή κοινωνικές καταστάσεις.

Με την ανάδειξη του Λένιν στο πολιτικό προσκήνιο της Ρωσίας, δημιουργήθηκε ένα νέο ρεύμα της μαρξιστικής κριτικής, η λεγόμενη λενινιστική κριτική, σύμφωνα με την οποία η λογοτεχνία θα πρέπει να υπηρετεί και να υποστηρίζει τα συμφέροντα του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος και του πολιτικού αγώνα της Αριστεράς. Ανάμεσα στην οικονομία και τη λογοτεχνία αναγνωρίζεται η ύπαρξη μιας άμεσης σχέσης αιτίας και αιτιατού (Μπάρρυ, 2013:192).

Στον αντίποδα αυτής, παρέμεινε η λεγόμενη ενγκελσιανή κριτική που υποστηρίζει την ελευθερία έκφρασης της τέχνης, απαλλαγμένης από πολιτικές σκοπιμότητες. Άνθισε κατά τη δεκαετία του 1920 και της αποδόθηκε η ονομασία ρωσικός φορμαλισμός.

Οι Ρώσοι φορμαλιστές απορρίπτοντας τις μέχρι τότε ισχύουσες συστηματικές και εκλεκτικιστικές κριτικές προσεγγίσεις, θέλησαν να καθιερώσουν μια λογοτεχνική επιστήμη. Ο ρωσικός φορμαλισμός θέτει στο επίκεντρο τη λογοτεχνικότητα, τα στοιχεία αυτά που καθιστούν ένα έργο λογοτεχνικό, και όχι τη λογοτεχνία. Αναλύει τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της λογοτεχνίας έχοντας την πεποίθηση, ότι η γλώσσα που χρησιμοποιείται στη λογοτεχνία έχει τα δικά της χαρακτηριστικά, που δε συνάδουν προς αυτά της γλώσσας της καθημερινότητας, της πρακτικής γλώσσας (Ηγκλετον, 1996:24). Με τη λογοτεχνική γλώσσα επιτυγχάνεται, σύμφωνα με τους φορμαλιστές, η ανοικείωση της γλώσσας της καθημερινής πραγματικότητας, που έχουμε συνηθίσει να αντιλαμβανόμαστε με ένα συγκεκριμένο, αυτοματοποιημένο τρόπο. Αυτή η λογοτεχνική γλώσσα έχει ως συνέπεια την ανανέωση της ανθρώπινης αντίληψης του οικείου κόσμου και της επανεκτίμησής του (Newton, 2014:1). Οι φορμαλιστές κριτικοί διαχωρίζουν το μύθο από την πλοκή του έργου κατά τη κριτική δραστηριότητα. Με το μύθο, εννοείται η καταγραφή της πραγματικής ακολουθίας των γεγονότων ως έχουν, ενώ με την πλοκή πραγματοποιείται μια καλλιτεχνική παρουσίαση αυτών. Η διάκριση μεταξύ της πραγματικότητας και της λεκτικής της απεικόνισης στη λογοτεχνία είναι ορατή και στο έργο των δομιστών κριτικών της δεκαετίας του 1950 και 1960. Πάνω στις ιδέες των Ρώσων φορμαλιστών βασίστηκε η λογοτεχνική θεωρία της Νέας Κριτικής, που υποστήριζε την «εγγύς γλωσσική ανάλυση και το διαχωρισμό της λογοτεχνικής από την καθημερινή γλώσσα. Το έργο των Ρώσων φορμαλιστών επέδρασε και στη Γερμανία και οδήγησε στην ίδρυση της Σχολής της Φρανκφούρτης (Μπάρρυ, 2013:194).

## 2.5.9 Νέος Ιστορικισμός Και Πολιτισμικός Υλισμός

Ο νέος ιστορικισμός και ο πολιτισμικός υλισμός υπάγονται στο ευρύτερο πλαίσιο της ιστορικοκριτικής (Newton, 2014:407).

Ο νέος ιστορικισμός που έκανε την εμφάνισή του κατά τη δεκαετία του 1980 υποστηρίζει την παράλληλη ανάγνωση και μελέτη των λογοτεχνικών και μη κειμένων της ίδιας ιστορικής περιόδου κατά την ερμηνευτική ανάλυση. Με αυτόν τον τρόπο τα λογοτεχνικά συμφραζόμενα που χρησιμοποιούνται σε άλλα κριτικά ρεύματα, όπως τα ιστορικά στοιχεία, μετουσιώνονται εδώ σε συγκείμενα, τα οποία έχουν την ίδια αξία κατά την κριτική διαδικασία (Κοτζιά, 2010). Τα ιστορικά γεγονότα ανήκουν στο παρελθόν. Τα γραπτά τεκμήρια όμως αυτών που αποτυπώνονται στα κείμενα αξίζει να αναλυθούν, ώστε να αναβιώσει το παρελθόν μέσα από αυτήν τη νέα πραγματικότητα που αποκαλύπτουν τα ιστορικά συγκείμενα (Newton, 1989:157). Σε αυτό το σημείο είναι εμφανής η αποδομητική άποψη του Ντεριντά, ότι τίποτα δεν υπάρχει πέρα από το κείμενο, δηλαδή ότι το παρελθόν είναι υπαρκτό μόνο υπό την μορφή κειμένου (Μπάρρυ, 2013:207). Η θεωρία του Φουκώ για την εξουσία και το λόγο άσκησε επιρροή στο νέο ιστορικισμό, ο οποίος αντιτίθεται στο κατεστημένο, στην εξουσία, στο Κράτος, όπως το αντιλαμβάνεται ο μεταδομιστής ιστορικός Μισέλ Φουκώ και το ονομάζει πανοπτικό και πανίσχυρο, ασκώντας την εξουσία όχι με τη χρήση της βίας ή του εκφοβισμού και της απειλής, αλλά με την εφαρμογή των κατά το Μισέλ Φουκώ πρακτικών λόγου (Φουκώ, 1989:257). Ο λόγος αυτός εμπεριέχει όχι μόνο τη γραφή και την ομιλία, αλλά και όλη την ιδεολογία και την αντίληψη της κοινωνίας ως σύνολο. Τα συγγράμματα των κριτικών που ενστερνίζονται την ιδέα του νέου ιστορικισμού είναι προσιτά και λιτά, καθώς δεν είναι πυκνογραμμένα και δε μακρηγορούν πάνω σε προηγούμενες ιστορικές αναφορές σχετικά με το έργο που επεξεργάζονται. Τα δεδομένα που χρησιμοποιούν κατά την ερμηνεία είναι ανοιχτά προς εξέταση, αν και η πολιτική μομφή είναι διάχυτη στο έργο τους, δεν προκαλεί προστριβές, όπως συμβαίνει με τη μαρξιστική κριτική (Μπάρρυ, 2013:208).



Από την άλλη πλευρά ο πολιτισμικός υλισμός θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια μελέτη των ιστορικών δεδομένων και λογοτεχνικών κειμένων, μέσα στα πλαίσια μιας πολιτικοποιημένης διάστασης. Ο όρος πολιτισμός περιλαμβάνει όλες τις μορφές πολιτισμού, ενώ ο υλισμός θυμίζει ότι ο πολιτισμός, και στην προκειμένη περίπτωση η λογοτεχνία, είναι σε άμεση συνάρτηση με την πολύπλοκη φύση της κοινωνικής συνάρτησης, με το οικονομικό και πολιτικό σύστημα, τα παρουσιάζει μεν, χωρίς όμως να

μπορεί να απαλλαγεί από αυτά (Dollimore, 1994:2). Ο πολιτισμικός υλισμός επικεντρώνεται στην ανίχνευση των στοιχείων ανυπακοής που εμπεριέχονται στα κείμενα (Newton, 2014:408). Δίνει βάση στα ιστορικά συμφραζόμενα, υπερβαίνοντας τα χρονικά όρια, με την έννοια, ότι ένα κείμενο εξετάζεται υπό το πρίσμα όχι μόνο της ιστορικής χρονικής στιγμής κατά την οποία γράφτηκε το κείμενο, αλλά λαμβάνοντας υπόψη όλα τα ιστορικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στα χρόνια που μεσολάβησαν μέχρι το παρόν και επηρέασαν τα σχετικά με το πρωτότυπο κείμενο συγγράμματα (Williams, 1977:121). Επίσης μεγάλη βαρύτητα κατέχουν η θεωρητική μέθοδος, η πολιτική προσήλωση και η κειμενική ανάλυση. Κατά την θεωρητική προσέγγιση των κειμένων που επεξεργάζονται οι κριτικοί που εντάσσονται υπέρ του πολιτισμικού υλισμού, ενστερνίζονται τις απόψεις των άλλων κριτικών προσεγγίσεων, όπως του δορισμού, του μεταδομισμού κ.ά., με στόχο την ανάκτηση των συμφραζομένων του κειμένου κατά την εκάστοτε περίοδο που αυτό αξιοποιήθηκε ή εκμεταλλεύτηκε. Γίνεται επίσης χρήση των ιδεών της μαρξιστικής και φεμινιστικής κριτικής, με στόχο την απόταξη των προηγούμενων ριζοσπαστικών, συντηρητικών, αναχρονιστικών κοινωνικοπολιτικών ιδεών. Κατά την κειμενική ανάλυση γίνεται χρήση της εκ του σύνεγγυς προσέγγισης, και αναφορά σε λογοτεχνικά κείμενα και σε εκείνους τους λογοτεχνικούς κανόνες, οι οποίοι με τις παραδοσιακές τους έννοιες έχουν καθιερωθεί στο λογοτεχνικό στερέωμα, και με αυτό τον τρόπο βοηθούν στην εδραίωση της πολιτικής ιδεολογίας του πολιτισμικού υλισμού, συγκριτικά με κάποια άλλα λιγότερο γνωστά κείμενα (Μπάρρυ, 2013:211).

### **2.5.10 Μεταποικιακή Κριτική**

Η μεταποικιακή κριτική ως ανεξάρτητη κριτική προσέγγιση εμφανίστηκε στη λογοτεχνική πραγματικότητα τη δεκαετία του 1990. Αντιτίθεται στη ρητή ή υπόρρητη αξίωση για οικουμενική, καθολική και διαχρονική ισχύ της ευρωποκεντρικής λογοτεχνίας, η οποία παραγκωνίζει το λογοτεχνικό πλούτο που ακμάζει σε άλλες χώρες πιο υποβαθμισμένες ή υποανάπτυκτες, όπως ο ασιατικός ή ο αφρικανικός. Προάγει την πολιτισμική διαφορά και απορρίπτει την απολυτότητα της δυτικοκρατούμενης λογοτεχνικής επικράτειας ως αυθεντία. Προσπαθεί να προάγει την λογοτεχνική ετερότητα και την έννοια της πολυπολιτισμικότητας, προωθώντας έργα άλλων εξωευρωπαϊκών πολιτισμών ή εντάσσοντας μη δυτικές επιρροές μέσα στο δυτικό λογοτεχνικό κανόνα (Newton, 2014:489).

### **2.5.11 Υφολογία**

Η υφολογία ως κριτική προσέγγιση καταπιάνεται με τη μελέτη των λογοτεχνικών κειμένων υπό το πρίσμα της επιστήμης της γλωσσολογίας, δηλαδή προσπαθεί να ερμηνεύσει ένα έργο με την ανάδειξη των τεχνικών εκείνων γλωσσικών στοιχείων, που επηρεάζουν το νόημα και το αισθητικό αποτέλεσμα του έργου, όπως είναι γραμματικά φαινόμενα ή μορφολογικά στοιχεία (Μπάρρυ, 2013:239).

### **2.5.12 Οικοκριτική**

Ένας σχετικά πρόσφατος τρόπος προσέγγισης της κριτικής δραστηριότητας είναι η οικοκριτική. Πρωτοεμφανίστηκε στην Αμερική προς το τέλος της δεκαετίας του 1980 και υφίσταται κυρίως στους ακαδημαϊκούς κύκλους (Μπάρρυ, 2013:285). Καταβάλλεται μια προσπάθεια συσχέτισης της λογοτεχνίας με το φυσικό περιβάλλον, μέσα από τη μελέτη των λογοτεχνικών έργων (LeMenager κ.ά., 2011:1).

# Κεφάλαιο 3

## Η Βιβλιοκριτική

### Στη Σύγχρονη Πραγματικότητα

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζεται ο ρόλος του σύγχρονου βιβλιοκριτικού μέσα στις σελίδες των εφημερίδων και γίνεται καταγραφή της αλήθειάς του μέσα από μαρτυρίες έξι σύγχρονων Ελλήνων βιβλιοκριτικών.

#### 3.1 Το Έργο Και Ο Ρόλος Του Σύγχρονου Βιβλιοκριτικού Στον Έντυπο Τύπο

Ο άνθρωπος ως έλλογο ον, κατά τους στωικούς, διακατέχεται από τη λογική. Έχει έμφυτη την ιδιότητα του κρίνειν. Αυτή η ιδιότητα είναι διάχυτη και στον κόσμο της λογοτεχνίας. Κάθε νέο λογοτεχνικό δημιούργημα που εμφανίζεται στο φως της δημοσιότητας, εκούσια ή ακούσια διέρχεται από τη διαδικασία της κριτικής, είτε από τον ίδιο το συγγραφέα, είτε μετέπειτα από το αναγνωστικό κοινό, μέσα στο οποίο κατατάσσεται σε πρώτο στάδιο και ο βιβλιοκριτικός.

Ανέκαθεν από τα αρχαία χρόνια υπήρχε η τάση της κριτικής διάθεσης απέναντι στα λογοτεχνικά έργα. Ένα από τα πολλά τρανά παραδείγματα άσκησης της κριτικής δραστηριότητας στο λογοτεχνικό χώρο είναι και αυτό που συναντάται στο έργο του Αριστοφάνη (περίπου 448 – 380 π.Χ.) «Οι Βάτραχοι» (405 π.Χ.). Το έργο πραγματεύεται την έλλειψη ενός άξιου τραγικού ποιητή, αφού ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης δεν είναι πλέον εν ζωή και ο θεός Διόνυσος μαζί με το δούλο του Ξανθία αποφασίζουν να πάνε στον Άδη και να φέρουν πίσω τον καλύτερο τραγικό ποιητή, έπειτα από διαγωνισμό που θα διεξαχθεί υπό την καθοδήγηση του θεού Διόνυσου. Κατά τη διαδικασία του διαγωνισμού,

έπειτα από μια σειρά αποτυχημένων προσπαθειών ανάδειξης του καλύτερου τραγικού ποιητή, ο θεός Διόνυσος καταλήγει σε μια καθόλα αντικειμενική μέθοδο αξιολόγησης για να αναδείξει το νικητή. Χρησιμοποιεί μια ζυγαριά και ζυγίζει το βάρος των στίχων του εκάστοτε ποιητή, με αποτέλεσμα να νικήσει ο Αισχύλος. Και αυτό, επειδή στο στίχο του κάνει λόγο για τον ποταμό Σπερχειό, ενώ ο Ευριπίδης αναφέρεται στο δικό του, στο σκάφος της Αργώς (Αριστοφάνης, 405π.Χ.).

Η κριτική της λογοτεχνίας αποτελεί μια από τις πιο θεμελιώδεις βάσεις μεσολάβησης ανάμεσα στη λογοτεχνία και το αναγνωστικό κοινό. Κατέχει το αξίωμα της ουσιαστικής καθοδήγησης του αναγνώστη μέσα στον αχανή κόσμο του βιβλίου. Ο αναγνώστης για να μη γίνει έρμαιο του καταϊγισμού των βιβλίων που κυκλοφορούν τα τελευταία χρόνια στην αγορά, είναι εξαρτημένος από τη βιβλιοκριτική. Οι εκτιμήσεις και οι συστάσεις της βιβλιοκριτικής αποτελούν την πυξίδα που τον προσανατολίζει και τον καθοδηγεί μέσα σε αυτήν τη λαίλαπα. Αλλά αυτή η σχέση εξάρτησης ενέχει μια θετική και μια προβληματική πλευρά, όπως αναφέρει και ο Μπόντο Πλάχτα (Plachta, 2008:92), καθώς ο κριτικός βιβλίου καλείται με την επισκοπική του ματιά να ενημερώσει το κοινό και να ταξινομήσει τον ολόένα και πιο περίπλοκο λογοτεχνικό χώρο. Από τη μια πλευρά η κρίση του βιβλιοκριτικού εμπεριέχει το στοιχείο της υποκειμενικότητας, διότι η επιλογή, η αξιολόγηση, η ταξινόμηση αποτελούν από μόνες τους διαδικασίες υποκειμενικές. Ενώ από την άλλη, συγχρόνως η γνώμη του βιβλιοκριτικού συνεπάγεται ένα φορτίο βαρύ, που επιφέρει τεράστια ευθύνη και προϋποθέτει την αμέριστη αντικειμενική ικανότητα, την αντίληψη της υπευθυνότητας, την ηθική αμεροληψία και τη δίκαιη κρίση, γεγονός που του δίνει τη δυνατότητα να αποφασίσει ακόμα και για την ευημερία ή την αποτυχία ενός βιβλίου, ενός συγγραφέα ή και ενός εκδοτικού οίκου, ανάλογα με το κείμενό του, καθώς με τη βιβλιοκριτική του τεράστια μπορεί να επηρεάσει την αγορά του βιβλίου (Richter, 2011:56).

Ενώ στις απαρχές τους η λογοτεχνική θεωρία και η λογοτεχνική κριτική ήταν συνδεδεμένες και συχνά αδιαχώριστες, με το πέρασμα του χρόνου ανεξαρτητοποιήθηκε η μια από την άλλη και πλέον ακολουθούν δύο παράλληλους δρόμους, που τέμνονται κάθε τόσο. Η ανακάλυψη της τυπογραφίας οδήγησε στην επικράτηση του έντυπου Τύπου ως μέσον ενημέρωσης και στην καταξίωση του επαγγέλματος του δημοσιογράφου. Μέσα στις σελίδες της εφημερίδας η λογοτεχνική κριτική βρήκε το κατάλληλο σημείο για να ανθίσει

και να καθιερωθεί ως επάγγελμα στο δημόσιο στερέωμα, μέχρι και σήμερα, αποτελώντας κομμάτι της δημοσιογραφικής δραστηριότητας, υιοθετώντας όμως δικές της ανεξάρτητες στρατηγικές γραφής, κατάλληλα για το αντικείμενό της είδη κειμένου, που απέχουν μακράν από το κλασικό κειμενικό μοτίβο του δημοσιογραφικού άρθρου, που προστάζει το κείμενο να είναι σύντομο, εμπειριστατωμένο, επικαιροποιημένο και να αναδεικνύει τον ειδησεογραφικό παλμό της ημέρας (Plachta, 2008:94). Απαντώντας στο δεύτερο ερευνητικό ερώτημα αυτά αποτελούν τα κυρίαρχα κριτήρια που εργαλειοποιούνται στα χέρια του βιβλιοκριτικού, όταν καλείται να παράγει έργο. Το σωστό βιβλιοκριτικό άρθρο δε μακρηγορεί, ούτε πλατειάζει, αλλά παρουσιάζει με τρόπο ακριβή την ουσία του βιβλίου που πραγματεύεται, χωρίς να αποκλίνει του στόχου του.

Σύμφωνα με το Βελουδή (2000), αυτό που προσδίδει στη λογοτεχνική κριτική το δημοσιογραφικό της χαρακτήρα είναι η επικαιρότητα, όταν δηλαδή παρουσιάζει ένα λογοτεχνικό έργο μέσα σε ένα χρονικό περιθώριο σχετικά σύντομο από τη στιγμή που εκδόθηκε αυτό. Ενώ ο Βαγενάς, αποδίδει στη βιβλιοπαρουσίαση περισσότερο, την ευθύνη της δημοσιογραφικής κάλυψης των νέων εκδόσεων των λογοτεχνικών βιβλίων, και συγκριτικά με τη βιβλιοκριτική, της προσάπτει την έλλειψη εμβρίθειας, αναφερόμενος στην αξιολογική ικανότητα, καθώς όσοι ασχολούνται με τη βιβλιοπαρουσίαση είναι λιγότερο ειδήμονες από ό,τι ένας βιβλιοκριτικός (Βαγενάς, 2002). Ο ρόλος του βιβλιοκριτικού δεν είναι μόνο να διυλίζει τα καλύτερα βιβλία και να τα παρουσιάζει στο αναγνωστικό κοινό, όπως σημειώνει ο Περαντωνάκης. Αυτό συγκαταλέγεται στη δουλειά του δημοσιογράφου που ασχολείται με το λογοτεχνικό ρεπορτάζ (Περαντωνάκης, 2014). Η αξιολόγηση ενός βιβλίου δεν έχει μοναδικό στόχο την ανάδειξη μόνο των καλύτερων λογοτεχνικών βιβλίων. Ο βιβλιοκριτικός δε συμμερίζεται τόσο το άγχος ενός δημοσιογράφου κατά την παραγωγή ειδήσεων, καθώς δεν αναμετράται με τους υπόλοιπους συναδέλφους του στο γήπεδο της βιβλιοκρισίας με έπαθλο την επιβράβευση του καλύτερου κριτικού. Απαντώντας στο ερευνητικό ερώτημα 5, κατά πόσο η βιβλιοκριτική υφίσταται την επιρροή του μηχανισμού παραγωγής των ειδήσεων, θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι η βιβλιοκριτική χαράζει το δικό της δρόμο. Η βιβλιοκριτική δεν υποτάσσεται στην λογική του μηχανισμού παραγωγής των ειδήσεων. Εναπόκειται περισσότερο στην υποκειμενική αντίληψη του κάθε βιβλιοκριτικού. Ο βιβλιοκριτικός έχει την ελευθερία επιλογής του βιβλίου, στο οποίο θα ασκήσει κριτική, χωρίς να πιέζεται άμεσα από οικονομικούς / διαφημιστικούς παράγοντες ή την εμπορική επιτυχία /

αναγνωρισιμότητα που θα έχει το κείμενό του. Η κάθε βιβλιοκριτική είναι αποδεκτή ως άλλη μια πτυχή ανάδειξης του λογοτεχνήματος που παρουσιάζει. Η δύναμή της έγκειται στο λόγο της, στο κατά πόσο θα αγγίξει το αναγνωστικό κοινό, ώστε αυτό να χαιρετήσει στη συνέχεια και επόμενα κείμενα του ίδιου βιβλιοκριτικού.

Σύμφωνα με τον Αντς (2004:95), η κριτική της λογοτεχνίας οφείλει να πληρεί τις εξής έξι λειτουργίες: πρώτον, πληροφοριακή προσανατολιστική, να παρουσιάζει τη γενική άποψη των βιβλίων που μόλις κυκλοφόρησαν· δεύτερον, διαλογιστική, να επιλέγει την αξία κριτικής λογοτεχνία με σαφή αξιολόγηση, σα βοήθεια στη διαδικασία επιλογής· τρίτον, διδακτική – μεσολαβητική για το κοινό, να μεταλαμπαδεύει στο κοινό τη γνώση και τις ικανότητες εκείνες που είναι απαραίτητες για την κατανόηση της λογοτεχνίας· τέταρτον, διδακτική – επιδοκιμαστική, να υποδεικνύει τυχόν αδυναμίες, ώστε να διασφαλιστεί η ποιότητα των μελλοντικών προϊόντων· πέμπτον, να μπορεί να διεγείρει σκέψεις και την επικοινωνία, ενισχύοντας την έκφραση γνώμης και τις συζητήσεις αναφορικά με τη λογοτεχνία, τονώνοντας την ανάλυση της λογοτεχνίας και έκτον, ψυχαγωγική, να προκαλεί το αίσθημα της ευχαρίστησης κατά την ανάγνωση. Άλλωστε, η λογοτεχνική κριτική οφείλει και η ίδια να είναι ψυχαγωγική.

Στη σύγχρονη τεχνολογικά υποκινούμενη και παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, αποτελεί αντικείμενο δημόσιας συζήτησης το θέμα του τέλους της εφημερίδας, ότι δηλαδή η έντυπη δημοσιογραφία έχει αγγίξει πλέον το ναδίρ της (Roulet, 2009:261). Με την ραδιοτηλεοπτική ειδησεογραφία να έχει εδραιώσει την θέση της στο παγκόσμιο στερέωμα των Μ.Μ.Ε. και επιπρόσθετα την έλευση του διαδικτύου στο προσκήνιο της ενημέρωσης και της επικοινωνίας, όλοι σχεδόν πλέον έχουν πρόσβαση στην άμεση επικαιρότητα και μπορούν διαδραστικά να συμμετέχουν σε αυτή, ως ερασιτέχνες δημοσιογράφοι, μέσω αυτοδημιούργητων βίντεο, διαφόρων μπλογκς ή από τις πλατφόρμες ενημέρωσης.



Στη σημερινή εποχή ωστόσο, κατά την οποία τα τεχνολογικά επιτεύγματα έχουν ενσωματωθεί στους κόλπους των Μ.Μ.Ε. και επαναπροσδιορίσει το ρόλο του δημοσιογράφου, η έντυπη δημοσιογραφία αναλαμβάνει καθοριστικό και βαρυσήμαντο ρόλο. Αυτή είναι η στιγμή κατά την οποία μπορεί να εδραιωθεί και να αναδείξει την αξία της. Και αυτό συμβαίνει, επειδή μέσα σε αυτήν την τεχνολογική λαίλαπα οφείλει να αναλάβει το ρόλο του διαμεσολαβητή ανάμεσα στις νέες τεχνολογίες και το αναγνωστικό

κοινό, όπως πράττει και ο δημοσιογράφος, που αντανακλά τον παλμό της ενημέρωσης στο κοινό (Bardoel, 2000:299). Και για να δοθεί μια απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα 6, στο ποια είναι η επιρροή των κριτηρίων επιλογής ειδήσεων στην θεματολογία και την ερμηνευτική πλαισίωση της βιβλιοκριτικής ως είδους δημοσιογραφίας, θα πρέπει να αναφερθεί, ότι στις αρμοδιότητές του συγκαταλέγονται επίσης να καταφέρει να προσανατολίσει το ευρύτερο κοινό, να φιλτράρει τις ειδήσεις, να διαχειριστεί με το σωστό τρόπο την πληροφορία και τα δεδομένα, να ενημερώσει και να διαφωτίσει την κοινή γνώμη, για ό,τι επίκαιρο και ενδιαφέρον κυκλοφορεί στην αγορά του βιβλίου. Σε αυτό το σημείο συγκλίνουν και τα δύο επαγγέλματα. Αυτό του δημοσιογράφου και αυτό του βιβλιοκριτικού στον έντυπο Τύπο (Σκλαβούνης, 2001:29).

Κατά αυτόν τον τρόπο οι συντάκτες των εφημερίδων καλούνται να αποφασίσουν ποια βιβλία θα παρουσιαστούν στον έντυπο Τύπο, μέσα από έναν πλούτο βιβλίων που κυκλοφορούν στην αγορά, από αυτά που αποτελούν προϊόντα της κυρίαρχης τάσης (mainstream) των μεγάλων εκδοτικών οίκων μέχρι τα πρωτοποριακά πειράματα των ανεξάρτητων μικρών εκδοτικών οίκων. Η συντακτική ομάδα, μέλος της οποίας είναι και ο βιβλιοκριτικός, είναι το μάτι της βελόνας μέσα από το οποίο περνά το εκάστοτε βιβλίο για να δηλώσει το παρόν στη δημόσια σφαίρα των Μ.Μ.Ε. (Richter, 2011:62). Ό,τι σχετίζεται με το δημοσιογραφικό λόγο, και στην προκειμένη περίπτωση η βιβλιοκριτική που συναντάται μέσα στις σελίδες της εφημερίδας, έρχεται καθημερινά αντιμέτωπη με τις κριτικές που αναρτώνται χωρίς κάποιο περιορισμό ή έλεγχο στο χώρο του διαδικτύου από τους χρήστες του, που, υπό το μανδύα της ελευθερίας του λόγου και της έκφρασης, έχουν αποκτήσει αυτή τη δύναμη να ασκούν κριτική, είτε να σχολιάζουν το καθετί, χωρίς αυτοί απαραίτητα να κατέχουν την κατάλληλη γνώση ή το πολιτισμικό υπόβαθρο ώστε στηρίζουν την θέση τους. Συχνά καταφεύγουν στην αλόγιστη χρήση υβριστικού λεξιλογίου για να υποβαθμίσουν ή να αποδοκιμάσουν μια νέα κυκλοφορία ή ανατρέχουν σε εφήμερες επευφημίες, για να στηρίξουν στην προκειμένη περίπτωση ένα βιβλίο. Η συμπεριφορά αυτή αφαιρεί από το διαδίκτυο την ιδιότητα της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας, σε σύγκριση με τον έντυπο Τύπο, που αν μη τι άλλο, σε αυτόν οι βιβλιοκριτικοί είναι επώνυμοι, έχουν επιλεχθεί να ασκούν αυτό το επάγγελμα, καθώς έχουν θεωρηθεί ως οι πλέον κατάλληλοι, βάση της γνώσης και του υπόβαθρού τους. Αυτό βεβαίως δεν τους καθιστά αυτόματα αυθεντίες, αλλά ο λόγος τους παραμένει να έχει βαρύτητα, κύρος και

αξιοπιστία. Ούτε σημαίνει, ότι στο διαδίκτυο δεν συναντά κανείς αξιόλογες βιβλιοκριτικές από ανθρώπους που κάνουν μια αξιέπαινη προσπάθεια.

Στη σύγχρονη όμως εποχή, κατά την οποία συνυπάρχουν αυτά τα δύο είδη ενημέρωσης, και η εφημερίδα δίνει το παρόν της στην ενημέρωση του κόσμου, στη διεγκυστίδα της αξιοπιστίας και εγκυρότητας τον τίτλο του νικητή τον κατέχει ακόμη ο έντυπος Τύπος.

Ως εκ τούτου ο βιβλιοκριτικός στον έντυπο Τύπο καλείται να παίξει το ρόλο του πυλωρού και να διασφαλίσει μια θέση στο πάλκο της διαχρονικότητας για τα λογοτεχνήματα αυτά, που επάξια τους αρμόζει αυτή η θέση, ώστε να μην χαθούν στην αφάνεια.

## **3.2 Πώς Αντιλαμβάνονται οι Σύγχρονοι Έλληνες Βιβλιοκριτικοί τη Διαδικασία της Βιβλιοκριτικής**

Σε αυτό το σημείο της μεταπτυχιακής διατριβής καταγράφονται οι απόψεις ορισμένων σύγχρονων Ελλήνων βιβλιοκριτικών, τα έργα των οποίων συναντώνται στον ελληνικό έντυπο Τύπο, σχετικά με τη διαδικασία της λογοτεχνικής κριτικής. Καθότι αυτοί είναι οι άμεσα εμπλεκόμενοι στη βιβλιοκριτική διαδικασία στο σύγχρονο ελληνικό έντυπο Τύπο, και οι δηλώσεις τους ρίχνουν φως στον τρόπο διεκπεραίωσης της συγγραφικής τους δραστηριότητας ως βιβλιοκριτικοί, είναι σημαντικό να ακουστεί η δική τους φωνή, όσον αφορά τη βιβλιοκριτική. Σκιαγραφείται η βιβλιοκριτική από την επισκοπική ματιά των ίδιων των κριτικών και στο ερευνητικό κομμάτι της μεταπτυχιακής διατριβής θα διαφανεί κατά πόσο τα λεγόμενά τους εφαρμόζονται και στην πράξη.

Η συλλογή αυτών των στοιχείων πραγματοποιήθηκε μέσα από συνεντεύξεις που οι ίδιοι παραχώρησαν κατά καιρούς στον ελληνικό Τύπο και σε ιστοσελίδες λογοτεχνικού ενδιαφέροντος.

Η κριτικός λογοτεχνίας Λίνα Πανταλέων θεωρεί ότι η κριτική δραστηριότητα είναι μια δημιουργική δουλειά, όπως η ανάγνωση, την κατατάσσει στη λογοτεχνική δραστηριότητα ως κομμάτι της, προσπαθεί τα κείμενά της να έχουν υφολογική και γλωσσική αντιστοιχία με το κείμενο, με το οποίο καταπιάνεται κάθε φορά, γεγονός που μπορεί να αποβεί επιζήμιο, όπως λέει, για την ίδια την κριτική. Πιστεύει ότι τα κείμενα της κριτικής της

διαβάζονται κυρίως από τους ίδιους τους συγγραφείς ή τους εκδότες, ενώ ως θεμελιακό κριτήριο ομορφιάς ενός κειμένου αναγνωρίζει τη γλώσσα, χωρίς να παραβλέπει την υποδήλωση συλλογισμών μέσα στην πλοκή. Δεν βλέπει τον εαυτό της ως μια ειδικό που δεσμεύεται από συγκεκριμένα αξιώματα και κανόνες κατά τη συγγραφή της βιβλιοκριτικής, αλλά ως μελετητή που μπορεί να ελίσσεται ανάμεσα στα κριτήρια που χρησιμοποιεί κάθε φορά, απαλλαγμένη από την ατομική θεώρηση και έτοιμη για τον απολαυστικό αιφνιδιασμό και την εκρηκτική ένταση που κρύβεται στο λογοτέχνημα και προσπαθεί να το ανακαλύψει κατά την αναγνωστική διαδικασία. Η Λίνα Πανταλέων δείχνει αδιαφορία απέναντι στα εμπορικά κατεστημένα, δεν ενοχλείται από την παραλογοτεχνία, δεν ανέχεται όμως τα βιβλία που αποκλίνουν από τη λογοτεχνία και έχοντας ως στόχο την επιτυχία, ταλαντεύονται ανάμεσα σε μια συμβιβαστική και σε μια γεμάτη αξιώσεις γραφή. Είναι της άποψης ότι στο ρόλο του βιβλιοκριτικού ανήκει η ικανότητα να μπορεί ο βιβλιοκριτικός να προτείνει με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη σαφήνεια μια ερμηνεία του κρινόμενου έργου. Δε διστάζει να υποστηρίξει την αναθεώρηση των ήδη γραμμένων κριτικών της, θεωρώντας τα ίσως υπερβολικά ή άδικα. Δεν πιστεύει ότι ένας κριτικός μπορεί να είναι και συγγραφέας, επειδή θεωρεί αυτές τις δύο ιδιότητες ασυμβίβαστες και ότι εκδηλώνονται μοιραία η μια εις βάρος της άλλης (Σαρακηνού, 2015).

Για το Νίκο Λάζαρη ο βιβλιοκριτικός εκτιμά τη λογοτεχνική αξία ενός κειμένου και τεκμηριώνει την άποψή του. Κρίνω σημαίνει διακρίνω και αξιολογώ. Θεωρεί ότι δεν υπάρχουν α priori αισθητικοί κανόνες αξιολόγησης. Το έργο θα πρέπει επίσης να διακατέχεται από λογοτεχνικότητα και ένταση. Ο βιβλιοκριτικός θα πρέπει να λάβει υπόψη και το νόημα, μελετώντας τα συμφραζόμενα του έργου, του συγγραφέα, της εποχής και της λογοτεχνικής παράδοσης στην οποία συγκαταλέγεται αυτό. Ο Λάζαρης πιστεύει, ότι δεν θα πρέπει να περιθωριοποιούνται οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που περιστοιχίζουν το έργο. Θεωρεί, ότι δεν πρέπει να υπάρχουν εκπτώσεις στα κριτήρια αξιολόγησης σε μια κριτική, και αιτιολογεί την άποψη αυτή, λέγοντας, ότι δεν γίνεται να υπάρχει κριτική χωρίς το διαχωρισμό καλής και κακής λογοτεχνίας (Λάζαρης, 2006:353). Στο έργο του κριτικού συγκαταλέγεται κατά το Λάζαρη η υπόδειξη εκείνων των έργων που αξίζουν να διαβαστούν και η τεκμηρίωση αυτής της άποψης, η ανάδειξη νέων έργων, η αποκάλυψη κρυφών στο αναγνώστη στοιχείων του έργου. Ο κριτικός θα πρέπει να στοχεύει στην πνευματική καλλιέργεια του αναγνωστικού κοινού. Χαρακτηριστικά ενός άρτιου κριτικού λογοτεχνίας είναι κατά το Λάζαρη το οξύ κριτικό του αίσθημα, η αναλυτική του σκέψη, το θάρρος της

αλήθειας, η τόλμη να αντιτάσσεται στο ρεύμα και στις επιθέσεις που δέχεται, το αίσθημα δικαιοσύνης, η γενναιοδωρία, η εντιμότητα, η φιλαλήθεια, η ευκρίνεια των απόψεών του και το ήθος. Ο ίδιος παρουσιάζει τον εαυτό του ως ποιητή που τυγχάνει να ασχολείται και με την κριτική, αναγνωρίζοντας ότι είναι πολύ δύσκολο να κρίνει κανείς αμερόληπτα το δικό του έργο και να το κρίνει ίσως αυστηρά, γεγονός μοιραίο για το έργο. Κατά την κριτική δραστηριότητα τολμά να καταπιάνεται με ποιητές που διαφέρουν σε ύφος, ιδιοσυγκρασία, τεχνική, τεχνοτροπία, και προσπαθεί πάντα να αναδείξει τις όποιες αρετές έχει το έργο. Άλλωστε, κρίνοντας εκφράζει την τεκμηριωμένη άποψή του πάνω σε ένα έργο που του κέντρισε το ενδιαφέρον να το διαβάσει και να ασχοληθεί με αυτό. Όντας κριτικός ο Λάζαρης μολαταύτα αρνείται να κρίνει κριτικά κείμενα άλλων κριτικών, θεωρώντας ότι τα κείμενα όλων υπάρχουν και ο καθένας μπορεί να τα διαβάσει και να σχηματίσει άποψη για αυτά (Ξηρογιάννη, 2015).

Η Χρύσα Σπυροπούλου αποδίδει στο άρθρο της μεταξύ άλλων τις απόψεις των επόμενων δύο βιβλιοκριτικών σχετικά με το έργο τους (Σπυροπούλου, 2011).

Για την Ελισάβετ Κοτζιά κριτική σημαίνει καταρχήν καλλιτεχνική αξιολόγηση, με μέτρο την αισθητική συγκίνηση, και έπειτα ερμηνευτική προσέγγιση. Η αναγνωστική διαδικασία δεν είναι ανιδιοτελής, σύμφωνα με τα λεγόμενά της. Το κείμενο εμπεριέχει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, ο αναγνώστης από την άλλη κουβαλάει την προσωπική του ιστορία. Οι ερμηνείες που μπορούν να δοθούν στο κείμενο δεν είναι απεριόριστες, σχετίζονται με το κείμενο, αυτό τις οριοθετεί. Η βιβλιοκριτική υπόκειται στην υποκειμενικότητα. Πρώτο βήμα κατά την συγγραφή της κριτικής είναι να αποφασίσει, εάν της αρέσει το έργο ή όχι. Κατόπιν τεκμηριώνει με επιχειρήματα την άποψή της. Αυτή η διαδικασία δεν εμπεριέχει αντικειμενικά δεδομένα. Στην κριτική ενός έργου δεν αποδεικνύεται τι ισχύει, αλλά ο κριτικός αποτυπώνει τις σκέψεις του σχετικά με αυτό. Κριτική σημαίνει αξιολόγηση. Η Ελισάβετ Κοτζιά λαμβάνει υπόψη τη λογοτεχνική παράδοση και το μέγεθος των κλασικών λογοτεχνημάτων ως μέτρο σύγκρισης για το έργο στο οποίο ασκείται κριτική. Ο βιβλιοκριτικός δεν μπορεί να είναι προκατειλημμένος απέναντι στο έργο που θα αξιολογήσει. Ο κριτικός έχει επίσης την ευθύνη της εκφοράς ηθικών αξιολογήσεων, ιδίως στην σύγχρονη εποχή, η οποία βάλλεται από κοινωνικές κρίσεις. Η ίδια χρησιμοποιεί τις ιδέες και τα εργαλεία που παραθέτουν τα διάφορα θεωρητικά κριτικά ρεύματα, χωρίς να δεσμεύεται από τις προϋποθέσεις ή τους στόχους τους, και καταλήγει ότι απόδειξη της

καλλιτεχνικής αξίας ενός έργου είναι να καταφέρει να διατηρήσει τη διαχρονικότητά του (Σπυροπούλου, 2011).

Μιλώντας στη Χρύσα Σπυροπούλου (2011) η βιβλιοκριτικός Τιτίκα Δημητρούλια θεωρεί ότι συγγραφείς και κριτικός κρίνονται εξίσου. Ο κριτικός πρέπει να είναι γνώστης των λογοτεχνικών κανόνων που επηρεάζουν την παραγωγή και την πρόσληψη της λογοτεχνίας, και είναι υποχρεωμένος να τηρεί τις δεσμεύσεις, τις νόρμες και τις δομές που υπαγορεύονται από το εκάστοτε πεδίο της λογοτεχνίας. Θα πρέπει επίσης να έχει επίγνωση της ευθύνης που έχει, καθώς συμβάλλει στη διαμόρφωση του γούστου του αναγνωστικού κοινού. Η κριτική είναι και για την Τιτίκα Δημητρούλια μια υποκειμενική διαδικασία. Ο κριτικός οφείλει να σεβαστεί το συγγραφέα, το ίδιο το κείμενο, με το οποίο καταπιάνεται, αλλά και το αναγνωστικό κοινό, θα πρέπει να είναι έντιμος απέναντί του και να καταγράψει τη δική του αλήθεια σχετικά με το έργο, προσαρμόζοντας πάντα το κείμενό του στο εκάστοτε κοινό. Ο κριτικός ασχολείται με το έργο και αναζητά το υπόρρητο, χωρίς να παραγκωνίζει το ρόλο του συγγραφέα. Στόχος του κριτικού είναι η ερμηνεία και η αξιολόγηση του λογοτεχνικού έργου, διαδικασίες που προσδιορίζονται κοινωνικά και εξαρτώνται από την εποχή κατά την οποία διαβάζεται το έργο.

Η Μάρη Θεοδοσοπούλου αναφέρει επίσης στη συνέντευξή της με τη Χρύσα Σπυροπούλου (2011), ότι κατά την ανάγνωση του κειμένου ο βιβλιοκριτικός οφείλει να το μελετά. Θα πρέπει να έχει τις προαπαιτούμενες γνώσεις αναφορικά με την ιστορία, τα λογοτεχνικά πεδία, τις τεχνικές, ώστε να μπορεί να εκφέρει γνώμη, να αποδώσει την όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη εικόνα του βιβλίου, να σκιαγραφεί το θέμα, να συνοψίζει την υπόθεση, να παρουσιάζει τους χαρακτήρες και να αντιμετωπίζει τη μορφή και το περιεχόμενο το έργο επί ίσους όρους. Ο κριτικός, σύμφωνα με τη Μάρη Θεοδοσοπούλου, δεν θα πρέπει καθόλου να λαμβάνει υπόψη του το συγγραφέα, και γενικότερα τα συμφραζόμενα του έργου. Οφείλει όμως να είναι γνώστης του γενικότερου συγγραφικού έργου του συγγραφέα, για να μπορεί να τοποθετήσει το έργο, με το οποίο ασχολείται, στο ευρύτερο λογοτεχνικό πεδίο. Οι έπαινοι, αλλά και οι απορριπτικές κρίσεις θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με φειδώ. Ο κριτικός καλό θα ήταν να μην καταπιαστεί με ένα έργο, το οποίο θα απορρίψει στο τέλος, και δεν θα πρέπει να ξεχνά, ότι και οι κρίνοντες κρίνονται.

Ο Νάσος Βαγενάς είναι της άποψης ότι ο κριτικός θα πρέπει να διακατέχεται από ειλικρίνεια, δεν πρέπει να υποκρίνεται ότι ξέρει περισσότερα από όσα γνωρίζει στην πραγματικότητα, ούτε αυτάρεσκος, επιδεικνύοντας γνώσεις που δεν είναι αφομοιωμένες. Αναγνωρίζει ότι η ιδιότητά του ως ποιητής επηρεάζει το κριτικό του έργο και το αντίστροφο, συνειδητά και μη (Διοσκουρίδης, 2011).

Κατά τα λεγόμενα των παραπάνω Ελλήνων βιβλιοκριτικών, είναι προφανές ότι αυτοί εφαρμόζουν έμπρακτα ό,τι έχει αναφερθεί παραπάνω στο θεωρητικό κομμάτι της μεταπτυχιακής διατριβής και συγκαταλέγεται στις αρμοδιότητες ενός βιβλιοκριτικού ή αφορά στον τρόπο συγγραφής μιας λογοτεχνικής βιβλιοκρισίας.

Συνοψίζοντας και απαντώντας στο τρίτο ερευνητικό ερώτημα, κατά πόσο είναι κοινά τα κριτήρια αξιολόγησης που χρησιμοποιούνται από τους βιβλιοκριτικούς και στο ερώτημα επτά, εάν υπάρχουν αναφορές των κριτηρίων αυτών μέσα στα βιβλιοκρισίες και εάν είναι ευδιάκριτη η αιτιολόγηση επιλογής ενός βιβλίου για αξιολόγηση μέσα στο κείμενο, οι παραπάνω βιβλιοκριτικοί συγκλίνουν στα εξής σημεία: Η βιβλιοκριτική έχει χαρακτήρα υποκειμενικό, διέπεται από κανόνες, που οφείλουν να εφαρμόζονται, όχι όμως κατά γράμμα. Πραγματοποιείται με βάση το θεωρητικό πλαίσιο που ορίζουν τα διάφορα κριτικά ρεύματα, αφήνοντας όμως περιθώρια ελιγμών. Στο επίκεντρο βρίσκεται το κείμενο, και τα συμφραζόμενα λαμβάνονται υπόψη κατά το δοκούν. Ο βιβλιοκριτικός καλείται να αναδείξει το νόημά του και να ανακαλύψει την έντασή του. Τα κριτήρια αξιολόγησης είναι σημαντικά για την καλλιτεχνική ή αισθητική ανάδειξη του έργου, δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με φειδώ. Ο βιβλιοκριτικός φέρει ευθύνη για το κείμενό του. Χαρακτηριστικό του, μεταξύ άλλων, κατά τη βιβλιοκριτική διαδικασία θα πρέπει να είναι η εντιμότητα και η ειλικρίνεια. Στο σημείο που διαπιστώνεται μια απόκλιση στις απόψεις τους, είναι αν θα πρέπει και μπορεί ο βιβλιοκριτικός να ασκεί και το επάγγελμα του συγγραφέα ή ποιητή, και ανάποδα, χωρίς ωστόσο να υπάρχει μια και μόνο σωστή απάντηση. Ο καθένας υποστηρίζει την άποψή του με επιχειρήματα. Είναι όπως συμβαίνει και με τις βιβλιοκριτικές, μπορούν οι απόψεις πάνω σε ένα λογοτεχνικό κείμενο να είναι εκ διαμέτρου αντίθετες, χωρίς όμως να χάνουν σε αξία ή εγκυρότητα.

# Κεφάλαιο 4

## Η Βιβλιοκριτική Στην Πράξη

Σε αυτό το κεφάλαιο καταγράφονται η διαδικασία, η ανάλυση και τα αποτελέσματα από το ερευνητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής.

### 4.1 Ανάλυση Των Βιβλιοκριτικών Στον Ελληνικό Έντυπο Τύπο

Σε αυτό το κεφάλαιο της μεταπτυχιακής διατριβής το εμπειρικό κομμάτι της έρευνας εστιάζεται σε βιβλιοκριτικές που έχουν γραφτεί στις εφημερίδες «Τα Νέα» και «Η Καθημερινή» το έτος 2016, κατά τους μήνες Ιανουάριο μέχρι και Μάιο. Επιλέχθηκαν αυτές οι δύο εφημερίδες μέσα από μια πληθώρα εφημερίδων ευρείας κυκλοφορίας στον ελλαδικό χώρο, διότι έχει ενδιαφέρον η συγκριτική μελέτη και καταγραφή των στοιχείων, όπως σε ποια σημεία συγκλίνουν ή αποκλίνουν οι βιβλιοκριτικές κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης περιόδου στις εφημερίδες αυτές, που είναι σχεδόν του ίδιου βεληνεκού και εκπέμπουν στο ίδιο μήκος κύματος. Η αρχική σκέψη ήταν να γίνει μια συγκριτική ανάλυση στα δεδομένα – κριτικές που θα είχαν συλλεχθεί από μια αμιγώς δεξιά πολιτικοϊδεολογικά και μια αριστεροφρονούσα εφημερίδα, αλλά το αρχειακό υλικό, που είναι προσβάσιμο από το κοινό, ήταν δύσκολο να ανευρεθεί ηλεκτρονικά, όχι όπως στην περίπτωση των δύο παραπάνω εφημερίδων. Γεγονός που προκαλεί έκπληξη, αν αναλογιστεί κανείς, ότι ζούμε στην εποχή του άνθους της τεχνολογίας και στο διαδίκτυο μπορεί ένας μέσος χρήστης να έχει πρόσβαση σχεδόν σε κάθε πληροφορία και να χορτάσει όποια κρίση περιέργειας μπορεί να έχει. Λόγω αυτού και επειδή ο διαθέσιμος χρόνος για την έρευνα υπήρξε πολύ περιορισμένος, έγινε η ανάκτηση του προς έρευνα υλικού μέσα από τον κόσμο του διαδικτύου. Αυτό δεν αναιρεί το γεγονός, ότι υπήρξε προβληματική η ανεύρεση του αρχειακού υλικού των εν λόγω εφημερίδων και από το διαδίκτυο, καθώς

από τη μια πλευρά στην εφημερίδα «Τα Νέα» η πρόσβαση στο αρχείο έγινε κατόπιν έναρξης συνδρομής, από την άλλη πλευρά στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», ενώ αρχικά η πρόσβαση έγινε μέσω κωδικού, κατόπιν σχετικού αιτήματος στην εφημερίδα, η αναζήτηση του υλικού υπήρξε δύστοκη. Για αυτό το λόγο η καταφυγή στην ανεύρεση των άρθρων κριτικής ένα προς ένα μέσα από το διαδίκτυο, αν και αρκετά χρονοβόρα διαδικασία, φάνταζε ως μοναδική λύση, η οποία τελικά τελεσφόρησε. Αξιοσημείωτο είναι επίσης, ότι και στις δύο εφημερίδες η πρόσβαση στο αρχειακό υλικό είχε χρονικό περιορισμό. Η συλλογή των προς έρευνα άρθρων υπήρξε το ίδιο προβληματική, όπως και η εύρεση των βιβλίων που θα πλαισίωναν το θεωρητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής, προκαλώντας μεγάλη έκπληξη το γεγονός, ότι είναι έκδηλη η έλλειψη πρωτογενούς αρχειακού υλικού στις πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες διαφόρων σχολών. Αυτό οδήγησε πολλές φορές στη λύση της αγοράς βιβλίων.

Η επιλογή του έτους 2016 για τη συλλογή των προς έρευνα βιβλιοκριτικών άρθρων πραγματοποιήθηκε, για να είναι το προς μελέτη υλικό σύγχρονο.

Τα βιβλιοκριτικά άρθρα που αναφέρονται παρακάτω, είναι αριθμημένα και παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά. Πρώτα αναφέρονται τα άρθρα από την εφημερίδα «Η Καθημερινή» και έπειτα αυτά από «Τα Νέα».

#### 4.1.1 Άρθρο 1

Η βιβλιοκριτικός Λίνα Πανταλέων της εφημερίδας «Η Καθημερινή» γράφει στις 03.01. τη βιβλιοκριτική με τίτλο «Η πόλις του ποιητή» για το μυθιστόρημα της Έρσης Σωτηροπούλου «Τι μένει από τη νύχτα», εκδόσεις Πατάκη (Πανταλέων α, 2016).

Αρχικά γίνεται μια παρουσίαση του περιεχομένου του βιβλίου, στην οποία διαφαίνεται και η ερμηνευτική τάση της βιβλιοκριτικού: «Ο τίτλος αποσιωπά το ερωτηματικό, όχι όμως και την απορία», «Οι μελετημένες, υπνωτιστικές φωτοσκιάσεις, τα ονειροπολήματα που παρεισδύουν στον πραγματικό χρόνο [...] , το καλειδοσκόπιο των συνειρμών και των διάσπαρτων ερεθισμάτων, που συνυφαίνονται σε ένα ηλεκτροφόρο για το μυαλό πλέγμα, πλάθουν ένα νοητό τοπίο, όπου η ποιητική συνείδηση δοκιμάζεται και συντρίβεται», «[...] συνομιλεί διαρκώς και επίμονα με την πυρετώδη ανάγκη των πιο ακριβών λέξεων», «η ανήμερη λαιμαργία για σώματα και λέξεις φλογίζει την προσμονή του ακατόρθωτου», «[...]»

προβάλλει αναπόφευκτα η διελκυστίνδα τέχνης και ζωής». Στην κριτική η συγγραφέας του μυθιστορήματος δεν μένει στο περιθώριο, αλλά το όνομά της αναφέρεται σε τρία σημεία του κειμένου, «[...] τις νύχτες του οποίου στο Παρίσι κατοπτρεύει η Έρση Σωτηροπούλου», «η Σωτηροπούλου αποδίδει δεξιοτεχνικά τις οδυνηρές δονήσεις σώματος και νου» και «[...] η συγγραφική προσωπικότητα της Έρσης Σωτηροπούλου δεν υποτάσσεται στον Καβάφη». Στο κείμενο επίσης παρατίθενται αυτούσια αποσπάσματα από το μυθιστόρημα, όπως «Πώς θα μπορούσε κάποιος με μια μίζερη ζωή, περιορισμένη από απαγορεύσεις και φόβους, κάποιος που δεν αφήνει τις αισθήσεις του ελεύθερες, να αποδώσει με το γράψιμό του τις μεγάλες συγκινήσεις;», «τρελή κούρσα στο απόλυτο σκοτάδι», «έκαιγε γοργά το φυτίλι, το δικό του φυτίλι», «η ξενοιασιά των ρούχων δίπλα στο νεκροκρέβατο», «σαν νευρώσεις», «μια πείνα που ξεπερνούσε την ικανοποίηση», γεγονός που αποκαλύπτει την τάση της βιβλιοκριτικού να θέλει να κρατήσει την κριτική κοντά στο κείμενο. Η Παντελέων ερμηνεύει και ένα καίριο σημείο του βιβλίου, σύμφωνα με την γνώμη της, εστιάζοντας και αναφέροντάς το, «δύο καρέκλες δεσπόζουν στα πιο συνταρακτικά στιγμιότυπα του βιβλίου. Η μια είναι σύμβολο θανάτου, η δεύτερη διεγείρει έναν σπαρακτικό ερωτισμό». Ίσως κάνει και μια αναφορά σε αυτό που δεν αναφέρεται στο βιβλίο, στο νόημα που κρύβεται πίσω από αυτές τις δύο καρέκλες, ακολουθώντας την μέθοδο της Ψυχαναλυτικής κριτικής και του Ρωσικού Φορμαλισμού, που καταπιάνονται με το κρυφό νόημα του κειμένου. Τέλος, ερμηνεύει το συναίσθημα του χαρακτήρα του μυθιστορήματος, καθώς γράφει ότι «ένιωθε πως δεν θα είχε ποτέ το κουράγιο να γίνει παρανάλωμα στις εκρήξεις που φαντασιωνόταν. Διάπυρε επιθυμίες τον πυρπολούσαν, ήξερε, όμως, πως στο τέλος θα έμενε άκαυτος», χαρτογραφεί το χαρακτήρα του μυθιστορήματος, όπως συμβαίνει στην Ψυχαναλυτική κριτική. Και τοποθετεί τη συγγραφέα στο ίδιο πλάνο με τον Καβάφη, το σύγχρονο με το κλασικό μαζί, χωρίς το κλασικό να επισκιάζει το σύγχρονο, «το σημαντικότερο, ωστόσο, είναι, ότι η συγγραφική προσωπικότητα της Έρσης Σωτηροπούλου δεν υποτάσσεται στον Καβάφη, αλλά διατηρεί την ιδιαιτερότητά της επινοώντας τον», υπερβαίνοντας τα χωροχρονικά όρια και μέσα στα πλαίσια των συμφραζομένων, όπως συμβαίνει στην κριτική ανάλυση, σύμφωνα με το Νέο Ιστορικισμό και τον Πολιτισμικό Υλισμό.

#### 4.1.2 Άρθρο 2

Στις 10 Ιανουαρίου δημοσιεύεται στην εφημερίδα «Η Καθημερινή» η κριτική της Λίνας Πανταλέων «Ένας απελπισμένος άνθρωπος» για το βιβλίο «Η ιστορία ενός σούπερ μάρκετ» του Δημήτρη Σωτάκη, εκδόσεις Κέδρος (Πανταλέων β, 2016).

Η επιλογή του τίτλου της βιβλιοκριτικής κρύβει μέσα της την ερμηνευτική προσέγγιση της βιβλιοκριτικού. Ο τίτλος της βιβλιοκριτικής έρχεται σε αντίθεση με το αίσθημα της «παλαβής αισιοδοξίας», «το αλλόκοτο», «την ανεξάντλητη πηγή χαράς», «την έξαλλη, εξωφρενική, ευφορία» που νιώθει ο πρωταγωνιστής του βιβλίου. Η Λίνα Πανταλέων κάνει μια περιγραφική παρουσίαση του βιβλίου, δανειζόμενη χωρία του «[...] απόκοσμης επιθυμίας για επιβίωση», «μια ανεξάντλητη πηγή χαράς», «ο τόπος αναγέννησής του», «παρών και ήσυχος», «η δημιουργία ενός κόσμου», «συγκλονιστικό συναίσθημα», «ή καλύτερα το τέλος της προσμονής», «χρέος προς την ιστορία της ζωής», «παρακμιακή συνάφεια», «ζωικό κύκλο», «πέρασα το δυσκολότερο νοητό όριο που μπορεί να περάσει ο σύγχρονος άνθρωπος, έφτασα από το όνειρο στην πραγματικότητα, και το έκανα με πάθος και τρυφερότητα», «απεραντοσύνη της ευτυχίας» και χτίζει το δικό της κείμενο πάνω σε αυτά τα στοιχεία, όπως άλλωστε είχε αναφέρει και στη συνέντευξή της και έχει καταγραφεί παραπάνω, ότι προσαρμόζει το ύφος του κειμένου της πάνω σε αυτό του έργου για το οποίο καλείται να ασκήσει κριτική. Αναφέρει βέβαια και το όνομα του συγγραφέα σε πέντε σημεία. Με αυτό τον τρόπο διαφαίνεται η εγγύτητα της κριτικής με το βιβλίο και το συγγραφέα του. Σε ένα σημείο της κριτικής γίνεται αναφορά σε στα προηγούμενα έργα του συγγραφέα, «ο Ροβήρος Άνθρωπος φέρει όλη τη συμπτωματολογία των μυθιστορηματικών χαρακτήρων του Σωτάκη». Και επίσης, σκιαγραφείται ο χαρακτήρας του ήρωα του βιβλίου, «εμμονικός και φυγόκοσμος, κυκλωμένος από μια παρακμιακή συνάφεια γεγονότων [...], καταλήγοντας στο ερμηνευτικό συμπέρασμα ότι ο συγγραφέας αφηγείται «την ιστορία ενός ανθρώπου, ο οποίος, αρνούμενος να ζήσει στον πραγματικό χρόνο της ματαίωσης και της αποτυχίας, μετατόπισε τη ζωή του στον ιδεατό χρόνο του επικείμενου, στο μεταίχμιο υπαρκτού και ανύπαρκτου, στον μέλλοντα χρόνο της προσμονής, εκεί όπου απλώνεται η απεραντοσύνη της ευτυχίας». Ο συγγραφέας είναι παρών στη βιβλιοκριτική αυτή, μέσα στα πλαίσια των συμφραζομένων, που χρησιμοποιούνται και κατά την κριτική θεώρηση των κειμένων, υπό το πρίσμα του Δομισμού, της Ψυχαναλυτικής κριτικής, του Ρωσικού Φορμαλισμού και του Νέου Ιστορικισμού.

### 4.1.3 Άρθρο 3

Στο άρθρο της εφημερίδας «Η Καθημερινή» από τις 16.01., «Στις εσχαιές της αυτοκρατορίας» της Χρύσας Σπυροπούλου ασκείται κριτική στο βιβλίο του Ουίλιαμ Σόμερσετ Μομ, «Χονολουλού και άλλα διηγήματα», εκδόσεις Άγρα (Σπυροπούλου, 2016).

Η κριτικός εγκωμιάζει στο κείμενό της το συγγραφέα και το έργο του, αναφέροντας: «ο σπουδαίος Άγγλος συγγραφέας», «ασχολήθηκε και με το διήγημα επιτυχώς», «[...] είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά της αφήγησης του σπουδαίου Άγγλου συγγραφέα», «τι ευφυής σύλληψη [...]», «με το ένα διήγημα να είναι καλύτερο από το άλλο», μέσα στα πλαίσια αναφοράς των συμφραζομένων, όπως συμβαίνει στο Δομισμό, στη, Ψυχαναλυτική κριτική, στον Ρωσικό Φορμαλισμό και στο Νέο Ιστορικισμό. Αρέσκεται σε μια σύντομη παρουσίαση του βιβλίου, χωρίς να χρησιμοποιεί παραπομπές από αυτό, και σχολιάζει τη δομή του έργου, «τα διηγήματά του διαθέτουν αρχή, μέση και τέλος, δράση και απεικονίσεις ψυχολογικού τύπου, ενίοτε αφήγηση μέσα στην κύρια αφήγηση», τη γραφή, «η γραφή είναι απλή, αλλά εμπλουτισμένη από τις εναλλαγές των χαρακτήρων, των αντιδράσεων, των προσδοκιών τους [...]», το ύφος, «με χιούμορ και σαρκασμό περιγράφεται σχεδόν ανεκδοτολογικά [...]», σύμφωνα με την Υφολογία, που αναδεικνύει εκείνα τα γλωσσικά στοιχεία που υποβοηθούν στην κατανόηση του έργου. Γίνεται αναφορά στην κάθαρση, «σε ένα έγκλημα χωρίς κάθαρση [...]» και στην ψυχοσύνθεση των ηρώων, «[...] η κλίμακα των ψυχολογικών διακυμάνσεων είναι μεγάλη και ποικίλη». Η Χρύσα Σπυροπούλου αναφέρεται στο γενικότερο συγγραφικό έργο του Μομ, λέγοντας «[...] είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά της αφήγησης του σπουδαίου Άγγλου συγγραφέα», μέσα στα πλαίσια της αναφοράς στα συμφραζόμενα, μιλιά για τους ήρωες του έργου, «οι ήρωες δεν μπορούν να ορίσουν απολύτως τη μοίρα τους συγκρούονται, πάσχουν, υποτάσσονται και εξηγείρονται με απρόβλεπτες συνέπειες για τους ίδιους και τους άλλους [...]», αναφέρεται στο περιβάλλον δράσης του έργου, «οι περιγραφές του περιβάλλοντος χώρου συνάδουν με αυτές των ηρώων [...]», και κλείνει την κριτική της αναφερόμενη σε έναν συγγραφέα του κλασικού λογοτεχνικού στερεώματος, τον Τσέχωφ, ξεπερνώντας χωροχρονικά δεσμά, στοιχείο του Δομισμού και του Νέου Ιστορικισμού, που για την κατανόηση του κειμένου, προϋπόθεση είναι η γνώση του ευρύτερου πλαισίου που περιβάλλει το έργο.

#### 4.1.4 Άρθρο 4

Στις 17.01 στην «Καθημερινή» στο άρθρο «Παντού και πουθενά» της Κατερίνας Σχινά παρουσιάζεται το βιβλίο του Μισέλ Φάις «Από το πουθενά», εκδόσεις Πατάκη (Σχινά α, 2016).

Η βιβλιοκριτικός αρχίζει το κείμενό της παρουσιάζοντας το θέμα του βιβλίου, συνδυαστικά με ένα δικό της σχολιασμό επί του θέματος, κάνοντας χρήση μιας παρομοίωσης, «σαν ένα σύννεφο που σκιάζει τη θεραπευτική διαδικασία, σαν μια αντιστικτική μελωδία [...]». Στη συνέχεια, θέτοντας το ερώτημα «τι μας λέει ο Φάις;» ξεδιπλώνει το νόημα του έργου, αναφερόμενη στο συγγραφέα, στον κεντρικό ήρωα του βιβλίου και στο εξωτερικό περιβάλλον αντιπαραβάλλοντας τα μέσα σε μια πρόταση, «Και ενώ ο κεντρικός ήρωας, ο συγγραφέας, προσπαθεί να βάλει τάξη στο εσωτερικό του τοπίο, το εξωτερικό περιβάλλον κινείται άναρχα, πυρετικά, χασοτικά», στοιχεία εξωκειμενικά που αγκαλιάζουν και ο Δομισμός, η Ψυχαναλυτική κριτική, ο Ρωσικός Φορμαλισμός και ο Νέος Ιστορικισμός. Η Κατερίνα Σχινά πιστεύει ότι με αυτόν τον τρόπο ο αναγνώστης οδηγείται «σε μια ανοίκεια αναγνωστική εμπειρία, χωρίς κάθαρση». Έπειτα παρουσιάζει με χαρακτηρισμούς τους ήρωες του έργου, «αυτοαναφορικοί κλόουν, παραληρούντες ιδεοληπτικοί, [...]» και αποκαλύπτει το υποκείμενο που κρύβεται στο νόημα του βιβλίου με τη χρήση παρομοιώσεων, «[...] φαντασιωτικά κατοπτρικά είδωλα του εαυτού τους, που εξαντλούν τα όρια των αντοχών τους, σαν σχοινοβάτες του τρομερού, που δεν είναι άλλο παρά η ζωή.», «[...] οι άνθρωποι του Φάις επιμένουν να ζουν, επειδή δεν επιθυμούν να μην είναι ζωντανοί.», «[...] καθηλωμένοι σ' ένα μεταβατικό πεδίο ακινησίας, σαν το ακίνητο, αν και εκτοξευμένο, βέλος του Ζήνωνα' συζητούν με φράσεις από τις οποίες απουσιάζει η συνοχή, ακριβώς επειδή η κοινωνική πραγματικότητα δεν έχει συνοχή». Τοποθετεί το συγγραφέα στην κριτική της, θέτοντας το ερώτημα «και ο συγγραφέας;» και το χαρακτηρίζει ως «ανατόμο της μνήμης, εναντιοδρόμο και αντιρρητικό, υπόρρητα πολιτικό». Μιλάει για τη μορφή και τη γλώσσα του έργου, «[...] με μια ριζοσπαστική, μουσική χρήση της μορφής και της γλώσσας [...]», καθώς και για τη γραφή, «[...] μ' εκείνο το οφιοειδές μονοπάτι της ιδιαίτερης γραφής του που περνάει ξυστά από το χέιλος ενός γκρεμού», και αναφέρει τον Μπέκετ και τον Τόμας Μπέρνχαρντ, τοποθετώντας το Φάις στον ευρύτερο κύκλο του λογοτεχνικού κόσμου, ακολουθώντας την τάση του Νέου Ιστορικισμού και της Ψυχαναλυτικής κριτικής αναφορικά με τα χωροχρονικά συμφραζόμενα. Κλείνοντας την κριτική, η Κατερίνα Σχινά εξηγεί τη σιωπή που είναι αισθητή στο βιβλίο, «[...] δεν είναι

παρά η αναπάντεχη διακοπή, σ' ένα απρόβλεπτο σημείο, ενός ασθματικού παραμιλητού. Μια μεγάλη παύση, ανάμεσα στις άλλες, τις μικρότερες, που έχουν καταβροχθίσει τη λεκτική επιφάνεια του κειμένου», κρυφό στοιχείο του έργου, που δεν θα άφηναν ανεπεξέργαστο οι κριτικοί του Ρωσικού Φορμαλισμού και της Ψυχαναλυτικής κριτικής.

#### 4.1.5 Άρθρο 5

Στις 24 του Γενάρη δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Η Καθημερινή» η κριτική της Ελισάβετ Κοτζιά «Η παράδοση των κλωνισμένων» για το βιβλίο «Υπό το φως του μυθιστορήματος» του Σταύρου Ζουμπουλάκη, εκδόσεις Πόλις (Κοτζιά.α, 2016).

Η Ελισάβετ Κοτζιά στο κειμένό της δεν περιορίζεται στα πλαίσια του κειμένου, αντιθέτως παρουσιάζει στον αναγνώστη τα συγκείμενα του κειμένου, το πραγματολογικό του πλαίσιο, αναφερόμενη στις διάφορες κριτικές προσεγγίσεις που επηρέασαν την λογοτεχνική πραγματικότητα, εστιάζοντας στη «λογοτεχνική κριτική του ηθικού προτάγματος». Αναφέρει η ίδια τις λογοτεχνικές προσεγγίσεις, «αισθητική, φορμαλιστική, στρουκτουραλιστική, κοινωνιολογική, μαρξιστική, φροϋδική, της Νέας Κριτικής, της αναγνωστικής ανταπόκρισης, του φύλου κ.ά.», όπως συμβαίνει και με τους κριτικούς του Νέου Ιστορισμού, που αφήνουν ανοιχτά προς εξέταση τα δεδομένα που χρησιμοποιούν κατά την ερμηνεία τους. Και όπως αναφέρει και ο Γιώργος Αράγης (Αράγης, 2003:18), ότι ο κριτικός οφείλει να παίζει με ανοιχτά χαρτιά, δηλαδή ότι εναπόκειται στο χρέος του βιβλιοκριτικού να αποκαλύπτει κατά την κριτική διαδικασία που ακολουθεί ποια είναι τα κριτήρια αυτά, σύμφωνα με τα οποία αξιολογεί το κείμενο που έχει μπροστά του. Ασχολείται εντατικά με το συγγραφέα, λέγοντας, ότι «διαθέτει παράξενη χροιά, όχι χρώμα παλαιικό αλλά ωσάν να φθάνει ως εμάς από μακριά [...], καθώς αναδεικνύει ζητήματα που σχετίζονται με ανήκουστα διλήμματα. Ότι «παρά την ταυτότητα του εκπαιδευτικού και τη γερή φιλολογική σκευή του, ο Ζουμπουλάκης δεν είναι ούτε κανονιστικός, ούτε ιστορικό-γραμματολογικός, αλλά βιωματικός», «[...] καθώς ο συγγραφέας ανήκει στην ισχυρότατη παράδοση των κλωνισμένων,[...]», ότι «Αυτός είναι ο υπαρξιακός Ζουμπουλάκης [...]» και «[...] ο πάντοτε εν εγρηγόρσει Ζουμπουλάκης – με τους επίκαιρους προβληματισμούς». Εκφέρει την άποψή της, αιτιολογώντας την, όπως είχε αναφέρει στη συνέντευξή της, που αναφέρεται σε προηγούμενο κεφάλαιο αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής, γράφοντας, ότι «Δεν θα μπορούσε να είναι αλλιώς, καθώς η λογοτεχνική κριτική του συγγραφέα εκπορεύεται από δύο πηγές εντελώς διάφορες από όσες τροφοδότησαν τη λογοτεχνική

κριτική: από το προσωπικό θρησκευτικό συναίσθημα και από την ηθική φιλοσοφία». Μέσα στα πλαίσια των συμφραζομένων του κείμενου – όπως συμβαίνει και στο Δομισμό, στην Ψυχαναλυτική κριτική, στο Ρωσικό Φορμαλισμό και στο Νέο Ιστορικισμό – αποκαλύπτει, ότι ο συγγραφέας χρειάστηκε είκοσι χρόνια να γράψει τα κείμενα αυτά, «παρότι τα κείμενα του τόμου γράφτηκαν στο διάστημα μιας εικοσαετίας [...]», και αναφέρεται στη δομή του έργου, που είναι χωρισμένο σε τρία μέρη, το κύριο σώμα, ένα εισαγωγικό κείμενο και ένα επιλογικό. Επίσης, αναφέρει και τους οκτώ συγγραφείς του 20<sup>ου</sup> αιώνα, με τους οποίους καταπιάνεται ο συγγραφέας, όπως Θερβάντες και Ντοστογιέφσκι, ιερά τέρατα της κλασικής λογοτεχνίας, ακολουθώντας τον τρόπο ανάλυσης του Δομισμού και του Νέου Ιστορικισμού.

#### 4.1.6 Άρθρο 6

Στην κυριακάτικη έκδοση της εφημερίδας «Καθημερινή» στις 31.02, η Λίνα Πανταλέων γράφει στο άρθρο της «Άσωτες αγάπες», σχετικά με το βιβλίο του Σωτήρη Δημητρίου, «Τα όνειρα μου δέλουν», εκδόσεις Πατάκη (Πανταλέων γ, 2016).

Ενώ αρχικά παρουσιάζει τους ήρωες του βιβλίου, «ο περίλυπος, ζοφώδης και ενίοτε φαιδρός θίασος της διηγηματογραφίας του Σ.Δημητρίου [...]», συνδέοντας τον αναγνώστη και με το προηγούμενο έργο του συγγραφέα, αφού του αποκαλύπτει πώς είναι οι χαρακτήρες των διηγημάτων του, δίνει τη δική του ερμηνευτική προσέγγιση, «[...] όπου δεσπάζει η σύγκρουση ανάμεσα σε αδήριτους καημούς και ανεκρίζωτους καταναγκασμούς», καταπιάνεται με τα πεζά της συλλογής αυτής, των οποίων το νόημα καταγράφει, με τόνο επαινετικό, εκφράζοντας την προτίμησή της, γεγονός που διαφαίνεται στα παρακάτω χωρία: «ξεχωρίζουν τα διηγήματα που εστιάζονται στις πίκρες του ανευόδωτου – ή και του ευοδωμένου – πόθου, καθώς και όσα αναρριπίζουν τα όζοντα τενάγη των γονεϊκών δεσμών, [...]» ή «θεωρώ συγκλονιστικά δύο πεζά, [...]», λίγο παρακάτω «το καλύτερο ίσως διήγημα του βιβλίου, συστήνοντάς μας έναν χαρακτήρα που συχνάζει στα γραπτά του Δημητρίου», «Έξοχα υποδηλώνεται η υποδότη νοσηρότητα των δεσμών αίματος στο διήγημα [...]», και «[...] αλλά και η καταπληκτική παράγραφος σβήνει το εκτυφλωτικό φέγγος των φαντασιοκοπημάτων [...]». Ο Σωτήρης Δημητρίου είναι παρόν στο κείμενο της Λίνας Πανταλέων, του οποίου και τη γραφή επαινεί στην κριτική της, «η τόσο έμπειρη γραφή του, τόσο απαραγνώριστα δική του πια [...]», και δεν παραλείπει να εμπλουτίζει το κείμενο με παραθέματα αυτούσια από το βιβλίο, όπως «η ανομοιότητα

έτρεφε την λαγνεία του», γεγονός που δείχνει την αμεσότητα ανάμεσα στην κριτική και το έργο. Και σε αυτή την κριτική είναι εμφανής η επιρροή του Δομισμού, του Ρωσικού Φορμαλισμού, της Ψυχαναλυτικής κριτικής και του Νέου Ιστορικισμού όσον αφορά την αναφορά των συμφραζομένων μέσα στη βιβλιοκριτική.

#### 4.1.7 Άρθρο 7

Στο «Παραλίγο καλλιγραφία» της Λίνας Πανταλέων στην «Καθημερινή» από τις 07.02. παρουσιάζεται το έργο της Μαρίας Ξυλούρη, «Η νυχτερινή βάρδια του καλλιγράφου», εκδόσεις Καλέντης (Πανταλέων δ, 2016).

Από τον τίτλο της κριτικής, διαφαίνεται ήδη η στάση που θα κρατήσει η βιβλιοκριτικός στο κείμενό της, που κάθε άλλο παρά εγκωμιαστικό δεν είναι. Ενώ στην αρχή της κριτικής αποκαλύπτεται η πλοκή του βιβλίου με χρήση παραθέματος, κατόπιν η βιβλιοκριτικός ονοματίζει τον έναν από τους ήρωες του βιβλίου, το πρωτότοκο γιο, και μιλάει για αυτόν, αλλά και για το τοπίο που τον περιβάλλει, «μες στο ερειπωμένο τοπίο [...]». Στην πορεία αναφέρει και άλλον έναν ήρωα του βιβλίου, του οποίου ερμηνεύει και τη συμπεριφορά στο βιβλίο, «[...] ο μοναδικός επίγονος, μένει να επωμιστεί το άγος του αίματος, αλλά και το καλλιτεχνικό χάρισμα του πατέρα». Σε αρκετά σημεία της κριτικής, αποκαλύπτει εικόνες από το βιβλίο, για να κάνει πιο έντονη τη σύνδεση μεταξύ κριτικής και βιβλίου, «έπειτα από δυσεξήγητους θανάτους, δαιμονικές παθήσεις και ιαματικά μάγια [...]» ή «ο καρναβαλικός επιτάφιος με το χάρτη της χώρας[...]». Έπειτα αξιολογεί αρνητικά το βιβλίο αυτό, αναφέροντας και το όνομα της συγγραφέως αρχικά στη γραφή, «Η Μαρία Ξυλούρη έχει μια καλή ιστορία να αφηγηθεί, διαθέτει δυνατή γραφή, και όμως το μυθιστόρημα δεν καταφέρνει ούτε την ιστορία να αναδείξει ούτε τη γραφή να διαχειριστεί», «η απειλητική ατμόσφαιρα του πρώτου μέρους, [...], σαρώνεται από την ξαφνική διάχυση μιας υπερφυσικής αχλής, που εξαχνώνει τους [...] ξεκρέμαστους χαρακτήρες», και «η γραφή [...] αποκτά έναν ασθματικό ρυθμό [...]». Η Λίνα Πανταλέων σχολιάζει αρνητικά και τη δομή του μυθιστορήματος, «η έλλειψη συνοχής, η ανοργάνωτη σύνθεση και η στοχαστική κοινοτοπία [...]». Δίνει τη δική της ερμηνεία με τη χρήση παρομοίωσης, «τα γλυπτά πουλιά κούρνιαζαν στην ακινησία τους σαν ταφικά μνημεία, που ανέπεμπαν στη στοιχειωμένη ερημιά κάτι ανάμεσα σε προσευχή και ικεσία εξιλέωσης», «[...] αφανίζεται μες στον φτερωτό λαβύρινθο, κλειδώνεται ερμητικά στην παράνοια [...]». Αποκαλύπτει την πρόθεση της συγγραφέως, «Όμως στο σημείο αυτό έχει γίνει πλέον ξεκάθαρη η πρόθεση της

Ξυλούρη», και δίνει πάλι τη δική της ερμηνεία, χωρίς να παραλείψει την κριτική της, λέγοντας, ότι «ο μύθος της τής χρησιμεύει μόνο για να χαράξει μια γραμμή ανάμεσα στον Εμφύλιο και την Ελλάδα της κρίσης, γραμμή τόσο αδέξια σχεδιασμένη, που διαγράφει κάθε δυναμική του βιβλίου». Και ολοκληρώνοντας την κριτική της κάνει συγκριτική αναφορά σε προηγούμενο έργο της συγγραφέως, λέγοντας ότι «εμφανίστηκε τόσο ώριμη με το πρώτο της μυθιστόρημα, το Rewind. Αξίζει να αναλογιστεί τον τίτλο». Η αποκάλυψη της πλοκής του κειμένου, η αναφορά στη συγγραφέα και στο πρωθύστερο συγγραφικό της έργο, καθώς και στους χαρακτήρες του εν λόγω έργου, και στη δομή του, είναι στοιχεία που συναντώνται και στο Δομισμό, στο Ρωσικό Φορμαλισμό, στην Ψυχαναλυτική κριτική και στο Νέο Ιστορικισμό, χωρίς κατ' ανάγκη αυτό να σημαίνει, ότι η Πανταλέων εδώ δεσμεύεται από τις συγκεκριμένες κανονιστικές οδούς που προδιαγράφουν οι συγκεκριμένες αυτές κριτικές προσεγγίσεις, όπως άλλωστε είχε αναφέρει και στη συνέντευξή της.

#### 4.1.8 Άρθρο 8

«Η ψυχανάλυση σαν μυθιστόρημα» της Κατερίνας Σχινά εκδόθηκε στις 14.02 στην εφημερίδα «Η Καθημερινή» και αναφέρεται στο βιβλίο του Αθανάσιου Αλεξανδρίδη «Το πρωτάκι», εκδόσεις Καστανιώτη (Σχινά β, 2016).

Η κριτικός αρχίζει την κριτική της με τρία καίρια ερωτήματα που ταλανίζουν το χώρο της ψυχανάλυσης, και δίνει την απάντηση σε αυτά: «αφήνοντας να ακουστεί η φωνή του άλλου, μέσω της δικής του φωνής». Τοποθετεί το βιβλίο στο είδος της νουβέλας, και ξεκινά να μιλά για τους χαρακτήρες, το περιβάλλον, δηλαδή το σχολείο, τους δασκάλους, τους γονείς, τα υπόλοιπα παιδιά και τον παππού, και τον κεντρικό ήρωα του κειμένου, αναφέροντας και το όνομα του συγγραφέα. Παρουσιάζει το χαρακτήρα του, «[...] είναι χαρισματικό, προικισμένο με πρόωρη ευφυΐα, [...]». Ερμηνεία, «το ένα παιδί θα λειτουργήσει ως σωστός για το άλλο, [...] ένα υπαρξιακό αντίκρισμα μέσα από το οποίο το καθένα θα καταφέρει να συλλάβει τον εαυτό του», και πλοκή του έργου περιπλέκονται με σύντομα παραθέματα από τη νουβέλα, «νιώθω πολύ μόνος» και «Όχι», προσδίδοντας ζωντάνια στην κριτική. Τότε αναφέρει η Κατερίνα Σχινά και την «πιο κρίσιμη στιγμή», επέρχεται η κάθαρση. Επίσης, δεν παραλείπει στο πλαίσιο των συμφραζομένων της νουβέλας να αναφερθεί και σε έναν άλλο συγγραφέα, που έχει ασχοληθεί με το θέμα του έργου, με στόχο να αναδείξει το έργο που πραγματεύεται, «Και οι λέξεις του Θ. Αλεξανδρίδη

κάνουν το σωστό» και να χειροκροτήσει το ύφος του συγγραφέα, «με χιούμορ [...],[...] περιβάλλοντας τους ήρωές του με [...] τρυφερότητα». Τα εξωκειμενικά αυτά συγκείμενα θυμίζουν το Δομισμό και το Νέο Ιστορικισμό.

#### 4.1.9 Άρθρο 9

Το βιβλίο «Αεροπλάστ» της Άντζελας Δημητραλάκη πραγματεύεται η Ελισάβετ Κοτζιά στην κριτική της «Ο τρόμος των σχέσεων», στις 21.02, στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας (Κοτζιά β, 2016).

Η Ελισάβετ Κοτζιά παρουσιάζει αρχικά το θεωρητικό πλαίσιο της queer κατηγορίας, που τοποθετεί τη συγγραφέα και το προηγούμενο βιβλίο της, αναφέροντας και τα συμφραζόμενα σχετικά με την χρονική στιγμή που εμφανίστηκε αυτό. Κατόπιν κατηγοριοποιεί το βιβλίο στο είδος που υπάγεται, «το νέο πεζογραφικό έργο [...]», απαριθμεί τα μέρη αυτού του νέου βιβλίου της Άντζελας Δημητραλάκη, περιγράφει σύντομα το βιβλίο, παρουσιάζει και τους χαρακτήρες, «είναι όλοι τους υπέρμετρα καλλιεργημένοι, [...]», εναποθέτοντας στην κριτική και την ερμηνευτική της προσέγγιση, «ένα είναι βέβαιο [...]» μεταξύ άλλων επαναλαμβάνοντας τη λέξη «διότι» και καταλήγει παραθέτοντας σημείο του κειμένου: «διότι όλα οδηγούν στον θάνατο ως μέρος της ζωής της οποίας εντούτοις αδυνατούμε να καταλάβουμε το νόημά της». Δεν παραλείπει να αναφερθεί στη δομή του έργου, «ενώ η δομή του έργου της παραμένει μάλλον αφανής [...]», δικαιολογείται μιλώντας για το υποκείμενο που πλαισιώνει το έργο, ερμηνεύει τη σημασία του τόπου, όπου διαδραματίζεται το έργο, «εκτυλίσσεται στη Βαρκελώνη του Gaudi (που χωρίς να αναφέρεται, μοιάζει σιωπηλά παρών)». Σα να ερμηνεύει τη σημασία αυτού του στοιχείου που είναι κρυφό στο κείμενο, κατά την Ψυχαναλυτική κριτική και το Ρωσικό Φορμαλισμό. Επαινεί τη συγγραφέα, «η Άντζελα Δημητραλάκη επιτυγχάνει κάτι πολύ δύσκολο: προξενεί περιδινήσεις και στροβιλισμούς». Και στο τέλος αναφέρει τα θέματα που εμφανίζονται στο βιβλίο, θέματα καθολικά, που απασχολούν το ανθρώπινο είδος διαχρονικά, όπως είναι η αλήθεια και το ψέμα, το ζήτημα της αυτοκτονίας κ.ά.

#### 4.1.10 Άρθρο 10

Στο «Περίτεχνο μαρτύριο» της Λίνας Πανταλέων παρουσιάζεται το βιβλίο της Νίκης Αναστασέα «Η ιστορία ενός δικού μας ανθρώπου» στην «Καθημερινή», στις 28.02., εκδόσεις Καστανιώτη (Πανταλέων ε, 2016).

Η Λίνα Πανταλέων προβάλλει τη δική της ερμηνευτική προσέγγιση μέσα από τα συμφραζόμενα που αποκαλύπτει στην κριτική της: «Η οδύνη εξακτινώνεται σε ποικιλόμορφες εκφάνσεις, που κυμαίνονται από το αφανές ιδιωτικό ως το διάπλατα συλλογικό. Στην προσωπογραφία του εγγράφονται οι διαψεύσεις και οι προδοσίες της γενιάς του Πολυτεχνείου [...]». Τοποθετεί το έργο μέσα στο ιστορικό πλαίσιο, καθώς αυτό βοηθά στην κατανόηση του νοήματος του κειμένου, όπως συμβαίνει στη φεμινιστική, τη μαρξιστική κριτική και στον πολιτισμικό υλισμό, που εισάγουν τα ιστορικά στοιχεία στο πλαίσιο της κριτικής τούς θεώρησης. Δεν ξεχνά να αναφέρει τη συγγραφέα μέσα στο κείμενό της, την ώρα που παρουσιάζει τον κεντρικό ήρωα και τους υπόλοιπους χαρακτήρες του έργου. Αφιερώνει χώρο στη γραφή του βιβλίου, «η γραφή της με τον μυσταγωγικό, αργόσυρτο και κυκλικό της ρυθμό, που ανακαλεί το αφηγηματικό ηχόχρωμα [...]». Χρησιμοποιεί λέξεις κλειδιά για να δείξει ότι είναι θετικά προσκείμενη στο βιβλίο αυτό, «είναι ευτύχημα [...]», «Η Αναστασέα εκμεταλλεύεται υποδειγματικά [...]», «εξόχως εμβληματικού [...]», «Συνταρακτικά είναι τα σημεία [...]», και φτάνει στο «κορυφαίο το κεφάλαιο που παρακολουθεί την κατάρρευση του ήρωα», προτού επέλθει η κάθαρση.

#### 4.1.11 Άρθρο 11

Στην «Καθημερινή» στις 12.03. γράφει η Κατερίνα Σχινά τη βιβλιοκριτική της «Αντηχείο μιας νέας ευαισθησίας» για το βιβλίο του Γ. Χ. Ώντεν «Πένθιμο μπλουζ», εκδόσεις Κίχλη (Σχινά γ, 2016).

Η Κατερίνα Σχινά αφιερώνει ένα μεγάλο μέρος της κριτικής της μιλώντας για τη ζωή και το έργο του συγγραφέα – ποιητή, στα πλαίσια των συμφραζομένων του βιβλίου, και δεν παραλείπει να αναφέρει μεγάλα ονόματα που στιγμάτισαν ο καθένας το είδος που υπηρέτησε, όπως ο Φρόντ, ο Μαρξ, ο Χάιντεγκερ, ο Καβάφης, ο Σαίξπηρ και ο Έκο, κατά το Δομισμό και το Νέο Ιστορικισμό, για να αναδείξει το μεγαλείο του συγγραφέα, τον οποίο εγκωμιάζει, «διέθετε [...] τη χρησιμοδοτική φωνή της αυθεντίας», «η εκπληκτική πολυμέρεια [...]», «[...] που καθιστούν τον Ώντεν μεγάλο ποιητή», «με τέτοια εντέλεια [...]». Ο Ώντεν κατάφερε «τη συνύπαρξη της πισ κοινής γλώσσας με την υψηλή λογισύνη». Η κριτικός δεν αφήνει έξω από τον έπαινο και το μεταφραστικό του βιβλίου, «ο Ερρίκος Σοφράς δημιουργεί το κατάλληλο αντηχείο, μέσα από το οποίο θα μπορέσει ο αναγνώστης να αφουγκραστεί τη φωνή του ποιητή». Αναφέρεται στη δομή, «η προσήλωση στην ομοικαταληξία [...]», αλλά και στο ύφος του συγγραφέα, «το μοναδικό ύφος του Ώντεν

[...]», και παραθέτοντας λόγια του ίδιου, προβάλλοντας του προβληματισμούς που απασχολούσαν το συγγραφέα και διαφαίνονται στα ποιήματά του.

#### **4.1.12 Άρθρο 12**

Στην «Ιστορία νεότατη» η Λίνα Πανταλέων γράφει στις 26.03 στην εφημερίδα «Η Καθημερινή» σχετικά με το βιβλίο του Σάκη Σερέφα «Έξω χιονίζει», εκδόσεις Πόλις (Πανταλέων στ, 2016).

Μέσα από την παραστατική περιγραφή και εικονοποιία η Λίνα Πανταλέων παρουσιάζει στο μεγαλύτερο μέρος της κριτικής της το νόημα και τους ήρωες του βιβλίου. Ενώ η γλώσσα του συγγραφέα είναι «αδιανόητη» και το ύφος του «μοναδικό», χωρίς να καθίσταται εφικτή η κατηγοριοποίηση του βιβλίου σε ένα μόνο είδος, «στο παρόν βιβλίο, ακατάστατο ειδολογικά, [...], καθώς μπορεί να χαρακτηριστεί νουβέλα, αλλά θα μπορούσε να είναι και θεατρικό, ενώ καταλήγει σε ποίημα» και «οι μυθοπλαστικές συμβάσεις είναι εξαρχής παραβιασμένες», η κριτικός εξαίρει το συγγραφέα, «ο Σ. Σερέφας είναι σπουδαίος συγγραφέας». Δεν παραλείπει να αναφερθεί στον χώρο, όπου διαδραματίζεται η ιστορία του βιβλίου, «η Θεσσαλονίκη μεγεθύνεται σε σύμπαν». Και κάνει και την ερμηνευτική της προσέγγιση, καθώς ο συγγραφέας ενώνει το παρόν με το παρελθόν, «Και πάλι στην ιλαρότητα της μυθοπλασίας σοβεί ένα ζήτημα εξόχως δραματικό, όπως είναι πάντα το παρελθόν». Κλείνοντας την κριτική παραθέτει απόσπασμα από το βιβλίο και το επεξηγεί, «είναι ο αχός του παρελθόντος, το οποίο συρίζει αθέατο στα γνώριμα, αμέριμνα τοπία» και εγκωμιάζει το τέλος του βιβλίου, «το βιβλίο κλείνουν δύο έξοχα κομμάτια». Η αναφορά στη γλώσσα, το ύφος, τον ίδιο το συγγραφέα και η χωροχρονική σύνδεση, είναι στοιχεία που συναντώνται στα πλαίσια αναφοράς των συμφραζομένων και στο δομισμό, το νέο ιστορικισμό και την ψυχαναλυτική κριτική, η οποία κάνει επίσης λόγο και για τα στοιχεία εκείνα που κατανέμουν ή μη το βιβλίο στην κατηγορία της μυθοπλασίας, γεγονός που συμβαίνει και σε αυτήν εδώ τη βιβλιοκριτική.

#### **4.1.13 Άρθρο 13**

Στο «αφύλακτο πέρασμα» η Λίνα Πανταλέων ασκεί κριτική στο μυθιστόρημα του Αλέξη Πανσέληνου, «Η κρυφή πόρτα», που δημοσιεύτηκε στις 03.04. στην «Καθημερινή», εκδόσεις Μεταίχμιο (Πανταλέων ζ, 2016).

Η κριτική αρχίζει με την ερμηνευτική προσέγγιση της Λίνας Πανταλέων, αναφέροντας το είδος του βιβλίου, «Στο πρόσφατο μυθιστόρημα του Αλέξη Πανσέληνου εκτυλίσσεται ένα θρίλερ δωματίου», και περιγράφοντας τον ήρωα του βιβλίου, «[...] ένας μεσήλικος διανοούμενος, εξόριστος από τη ζωή [...]». Κατά την καταγραφή του νοήματος του βιβλίου, η βιβλιοκριτικός εστιάζει σε ένα στοιχείο του βιβλίου, όπως οι μεταδομιστές, που καταπιάνονται με ένα στοιχείο, με μια λεπτομέρεια του κειμένου, για να μεταφέρουν το μήνυμα που θέλουν, την πόρτα: «η πόρτα στον μεσότοιχο», «η κλειστή πόρτα», «η κρυφή πόρτα», δανειζόμενη παραθέματα από το βιβλίο, «σαν να είχε έξαφνα τρυπήσει το μολυβένιο κουτί [...]», και κάνοντας χρήση λέξεων που κλιμακώνουν την ένταση, «το ζωτικότερο στοιχείο της μυθοπλασίας είναι η αμφιθυμία του ήρωα [...]», ή «το μυστήριο, που φλογίζει [...]», «από τη δυσεξιχνίαστη συμπεριφορά [...]», «δύστηνα πεπρωμένα, φοβερά δεινά και δολερά αινίγματα», η Λίνα Πανταλέων αφήνει να νοηθούν οι εικόνες του βιβλίου και ένα πέπλο μυστηρίου καλύπτει και το κείμενο της κριτικής, επηρεασμένο από το ύφος του βιβλίου, σύμφωνα πάντα με τα δικά της λόγια, ότι ακολουθεί την υφολογική τάση του έργου που αναλύει. Επίσης, δεν παραλείπει να εντάξει σε αυτό το μυστηριώδες κλίμα και το τοπίο, όπου διαδραματίζεται η ιστορία του βιβλίου, εκφράζοντας την συμπάθειά της για το βιβλίο, «εξόχως υποβλητική είναι η εξεικόνιση της αθηναϊκής τοπιογραφίας [...]». Όσον αφορά το συγγραφέα, περιλαμβάνεται και αυτός στην κριτική εγκωμιαστικά, «Ο Αλέξης Πανσέληνος, με απαραγνώριστη μυθοπλαστική διεισδυτικότητα, κορυφώνει μια συνηθισμένη ερωτική περιπέτεια σε σφοδρή έκρηξη».

#### 4.1.14 Άρθρο 14

Στις 10.04. στην «Καθημερινή» η Κατερίνα Σχινά παρουσιάζει μέσα από την κριτική της «Η ελεγεία της ασημαντότητας» το βιβλίο «Άντρας που πέφτει» του Νικόλα Σεβαστάκη, εκδόσεις Πόλις (Σχινά δ, 2016).

Η Κατερίνα Σχινά κατηγοριοποιεί το έργο στα αφηγήματα, «ο ήρωας του πρώτου αφηγήματος από τη συλλογή του Ν. Σεβαστάκη», και βασίζει την κριτική της στην παρουσίαση του κεντρικού ήρωα και των λοιπών χαρακτήρων του αφηγήματος, εμπλουτίζοντάς την με την ερμηνευτική της προσέγγιση, «η πτώση του μοιάζει ατέρμονη, μια συνεχής περιδίνηση στο κενό. Αυτή που ταλανίζει και τους άλλους ήρωες του βιβλίου [...]», «έναν ληξιαρχος που διαλέγει την αυτοκτονία ως υπέρτατη πράξη αυτοπραγμάτωσης, έχοντας προηγουμένως πορευτεί στον δρόμο της καρτερίας και της σιωπής», «[...] ένα

κορμί που λαχταρά το χάδι», «μια σπαραγμένη ζωή που σκιρτά παρά τις ματαιώσεις της», «[...] σε μια ασύνειδη, μάλλον, απόπειρα συγγνώμης». Κατά την ερμηνεία της, αναφέρεται και σε μια φιγούρα του κλασικού λογοτεχνικού στερεώματος, «[...] μια θωπευτική φασματική παρουσία που αντιστρέφει την αμλετική αγωνία». Μιλά για το πλαίσιο, μέσα στο οποίο κινείται το έργο, «ένα αχνό πλαίσιο ιστορικών και πολιτικών σημάνσεων». Και δεν αφήνει το συγγραφέα έξω από την κριτική, «Ο συγγραφέας δεν παρεκκλίνει, δεν χάνει το κέντρο του», «Ο Σεβαστάκης παρατηρεί τους ανθρώπινους μικρόκοσμους [...]», δηλώνοντας την θετικότητά της για το έργο, «[...] με βλέμμα καλόγνωμα επιεικές», «Αλλά εκείνο που κάνει τη συλλογή του Ν. Σεβαστάκη τόσο ξεχωριστή, πέρα από τις συγγραφικές της αρετές [...]». Χρησιμοποιεί αυτούσια παραθέματα από το έργο, στο οποίο ασκεί κριτική και αναφέρεται και στα τοπία που πλαισιώνουν το έργο, «τόποι (η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη, το νησί που αποπνέει αρμύρα, κατράμι και μίνιο), αλλά και εσωτερικά τοπία με πλούσια βλάστηση». Τα στοιχεία που χρησιμοποιεί η βιβλιοκριτικός σε αυτήν εδώ την κριτική συγκαταλέγονται στα πλαίσια των συμφραζομένων, όπως άλλωστε συμβαίνει και στους κριτικούς που τάσσονται υπέρ του δομισμού, του νέου ιστορικισμού και της ψυχαναλυτικής κριτικής.

#### 4.1.15 Άρθρο 15

«Η μαστορική του χειροποίητου» είναι ο τίτλος της κριτικής της Ελισάβετ Κοτζιά που δημοσιεύτηκε στην «Καθημερινή» στις 17.04 και αφορά στο έργο της Κλαίρης Μισσοτάκη, «Η Νίκη σαν φοίνικας», εκδόσεις Το Ροδακίό (Κοτζιά γ, 2016).

Η Ελισάβετ Κοτζιά αρκείται στην περιγραφική αναφορά προηγούμενων έργων της συγγραφέως, μέσα στο πλαίσιο των συμφραζομένων του βιβλίου, καθώς και στην περιγραφή του τρόπου γραφής της και του ύφους, «[...] κτισμένο με τη μαστορική του χειροποίητου – εμφανίζεται με άλλα λόγια λιτό, πλαστικό και δραστικό», «ο ρυθμός της μικρής φράσης, η οικονομία των σύντομων διαλόγων και η αποκαλυπτική ενέργεια της νόησης», «το μείγμα ποίησης, μυθοπλασίας και δοκιμίου, στο οποίο καταφεύγει η πεζογράφος», «[...] λιτό, πλαστικό και δραστικό», «[...] προσδίδει στα κείμενά της κάτι από την ακτινοβολία – την ιλαρότητα, την αινιγματικότητα και τη χάρη – που διαθέτουν οι μορφές στην αρχαϊκή φάση τους [...]», «[...] αισθάνεται πως μπορεί να εκφράσει με ποιητική πυκνότητα και αναλυτικό στοχασμό». Με αυτόν τον τρόπο δίνει μια γενικότερη εικόνα της συγγραφέως, που αναφέρει αρκετά συχνά στο κείμενό της. Όλα αυτά

διαφαίνονται και στο δομισμό, στην ψυχαναλυτική κριτική και στο νέο ιστορικισμό. Αποκαλύπτει τους σκοπούς της συγγραφέως, «υποβάλλει σιωπηρά τα ουσιώδη ερωτήματα που κινητοποιούν την αφηγηματική της περιπέτεια, επιδιώκοντας να κατανοήσει εντελέστερα την ύλη που ερευνά» και «η Μιτσοτάκη προσπαθεί να αποτυπώσει δραματικά και αποτυπώνοντας να συλλάβει την ουσία του πνεύματος που κινεί ό,τι την ενδιαφέρει [...]». Στο κείμενο της κριτικής γίνεται και αναφορά στον τόπο που παρουσιάζεται στο βιβλίο, με τρόπο ερμηνευτικό, «ταυτίζεται με την Κύπρο, με έναν τόπο που αδιαμφισβήτητα ανήκει στον ελληνισμό αλλά ταυτόχρονα μετέχει και σ' ένα άλλο σύμπαν [...]».

#### 4.1.16 Άρθρο 16

Στην «Καθημερινή» στις 24.04 δημοσιεύτηκε η κριτική της Λίνας Πανταλέων, «Κτερίσματα από μουσική», αναφορικά στο βιβλίο «Μαύρο εκλεκτό» του Γιάννη Ευσταθιάδη, εκδόσεις Μελάι (Πανταλέων η, 2016).

Στο κείμενο είναι διάχυτη η ερμηνευτική προσέγγιση της βιβλιοκριτικού: «την προσωδία της μνήμης χορδίζει ο χρόνος που τελειώνει», «οι ήρωες πολεμούν την πλήξη με αναμνήσεις και ονειροφαντασίες», «γί' αυτό η μορφή της υποστασιοποιείται μεταξύ ψευδαίσθησης και πραγματικότητας», «[...] οι εγκλωβισμένες στον αμφιβληστροειδή εικόνες της περασμένης ζωής φέρουν εγχάρακτο έναν ιδιαίτερο ρυθμό, την προσωδία του χαμένου χρόνου, την αρμονική της μνήμης», «[...] προσδίδοντας στο αποκύημα της ονειροπόλησης διάτορη υπόσταση. Οι δεσπόζουσες στις σελίδες ερωτοπαθείς αναμνήσεις δονούνται από υπόκωφες αντηχήσεις, από πνευστές συγχορδίες της σάρκας, από θροΐσματα της αφής, από φλοΐσβισμα κάθυγρων φωνών, από πολύχορδες κραυγές και λιγωμένους λυγμούς, από τον γόο του τέλους», δικαιολογώντας τον τίτλο της κριτικής. Οι ερμηνείες εμπλουτίζονται με παραθέματα από το βιβλίο «[...] αναλογίζεται πως δεν υπάρχει ασφαλής δεξιά προστασία για τα καύματα του χρόνου, «για την γκρίζα σαν τέφρα βροχή της μοναξιάς», «για τις εσωστρεφείς καταιγίδες» και για τα δάκρυα, που είναι επικίνδυνο να απορροφώνται από το δέρμα» ή «[...] ρήμα ισοδύναμο με παραδοχή, που συνιστά την «επιτομή τελεσίδικων εικόνων του βλέμματος και συγκινήσεως της αφής». Συνάμα η Λίνα Πανταλέων αναφέρεται στη γλώσσα και το ύφος του συγγραφέα, μέσα σε αυτήν την ερμηνεία που αποδίδει στο έργο: «ο μείζων ρόλος της γλώσσας», «συνεπώς οι λέξεις καλούνται να αποκαταστήσουν απώλειες, να εξωραΐσουν τη φθορά των πραγμάτων

και τη ζωή που φθίνει, να συνεργήσουν πρωτίστως στην ποιητική αναδημιουργία της καθημερινής πεζότητας, στην αισθητική πραγμάτωση του πραγματικού», «η κατεργασία της έκφρασης δείχνει υπερβολικά στιλιζαρισμένη, δεν παύει να υπηρετεί τη συγγραφική αξίωση να γίνει η γραφή το αντίβαρο ενός απελπιστικά αντιποιητικού χρόνου», και καταλήγει «άλλωστε, σε λέξεις, μουσική και σιωπή συνοψίζεται η τονικότητα της ζωής». Σε αυτήν εδώ τη βιβλιοκριτική η Πανταλέων κάνει εκτενή αναφορά στη γλώσσα του έργου, τονίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη σημασία της για αυτό, στοιχείο που συναντάται και στους δομιστές και στους ψυχαναλυτικούς κριτικούς.

#### 4.1.17 Άρθρο 17

«Τελευταία προειδοποίηση» ονομάζεται το βιβλίο του Παναγιώτη Κεχαγιά, με το οποίο καταπιάνεται η Λίνα Πανταλέων στην κριτική της, με τίτλο «Φανταστική γεωγραφία», που δημοσιεύτηκε στις 30.04 στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», εκδόσεις Αντίποδες (Πανταλέων θ, 2016).

Και σε αυτό το κείμενο κριτικής της η Λίνα Πανταλέων χρησιμοποιεί την οικεία σε αυτήν μέθοδο ερμηνείας – παραθέματος, αναφέροντας σε κάποια σημεία και τον συγγραφέα: «οι δυσδιάβατες πορείες τους μετεξελίσσονται σε ριψοκίνδυνες υπαρξιακές αναρριχήσεις και κατακρημνίσεις, που διαστρέφουν τον χωροχρόνο, ένα εφεύρημα εντέλει των ψυχαναγκασμών και των εφιαλτών τους», «για να καταδεικνύει το εφήμερο των υπαρκτών πραγμάτων», «[...] όπου η παρουσία του διασάλυψε τη συμμετρία του νεκρικού χώρου», «[...] χαρτογραφεί ο πόνος του κρεουργημένου από τη γνωστή κινηματογραφική αρκούδα κορμιού του. «Η πλάτη του είναι ένα ξέφωτο μαρτυρίου», «ολόκληρη μια πεδιάδα πόνου», ενώ ο φόβος σκάβει στο μυαλό του περάσματα που μοιάζουν με σήραγγες ορυχείου», «ο ορατός κόσμος δεν είναι παρά «ένα άγνωστο, υποθετικό και προπάντων γαλήνιο τεχνούργημα». «Μια οφθαλμαπάτη. Αντιθέτως, το αινιγματικό φρούριο του διηγήματος [...] περιτειχίζει όλο το φονικό βάθος του χρόνου». Μιλά για τους τόπους του βιβλίου, «ορατοί και αόρατοι, κρυπτογραφημένοι και διάπλατοι, ονειρώδεις και εφιαλτικοί, οι τόποι του βιβλίου [...]», σαν να προσπαθεί να ανακαλύψει το κρυφό στοιχείο του κειμένου, όπως συμβαίνει στην ψυχαναλυτική κριτική και στο ρωσικό φορμαλισμό. Και επαινεί βιβλίο, γράφοντας «το εξαιρετικό εναρκτήριο διήγημα [...]», «[...] αξίζει να κατοικηθούν από αναγνωστικά βλέμματα».

#### 4.1.18 Άρθρο 18

Το βιβλίο του Μέσα Σελίμοβιτς, «Ο δερβίσης και ο θάνατος» πραγματεύεται η Κατερίνα Σχινά στην κριτική της με τίτλο «Στη μέγγενη της εξουσίας» στις 08.05. στην έκδοση της «Καθημερινής», εκδόσεις Επίκεντρο (Σχινά ε, 2016).

Η Κατερίνα Σχινά στην αρχή του κειμένου της αποκαλύπτει το θέμα που πραγματεύεται το βιβλίο και την διάθεσή της προς αυτό, δίνοντας συνάμα στοιχεία του συγγραφέα, το πλαίσιο των συμφραζομένων του βιβλίου: «Ο άνθρωπος αντιμέτωπος με την εξουσία: αυτό είναι το θέμα του συγκλονιστικού βιβλίου του Γιουγκοσλάβου συγγραφέα Μέσα Σελίμοβιτς [...]», «[...] μετά την εκτέλεση του αδελφού του από τους κομμουνιστές συντρόφους του και τη δική του αδυναμία να αποκολληθεί από το Κόμμα». Συνεχίζει με την ερμηνευτική της προσέγγιση: «Ή αλλιώς το πώς μπορεί ένας ευφυής, σκεπτόμενος άνθρωπος να αλλοτριωθεί σταδιακά και να παραδοθεί ολοκληρωτικά σ' ένα μηχανισμό που τον ακυρώνει ως ηθικό ον», «[...] αντίθετα, αποπνέει υποκρισία, γίνεται μηχανικά, πέρα από το νόημα», ερμηνεύοντας και το νόημα πέρα από το κείμενο. Όπως στο δομισμό, σύμφωνα με τον οποίο το νόημα αποδίδεται από τον άνθρωπο, δεν εμπεριέχεται μέσα στα πράγματα. Επίσης, «Όλα αυτά δημιουργούν μια αδιάπτωτη αίσθηση πνευματικής αμφισημίας, σύγχυσης και συμβιβασμού. Κάθε στοιχείο του βιβλίου, χρόνος, σκηνικό, χαρακτήρες, υπαινιγμοί, υπογραμμίζει τον μετεωρισμό της ασθενούς συνείδησης, της συρρικνωμένης ψυχής [...]». Μιλάει για τον ήρωα του έργου και σκιαγραφεί την προσωπικότητά του, «[...] παγιδευμένος στη μέγγενη της εξουσίας, ενεός απέναντι στη δύναμή της, περίτρομος απέναντι στα τερτίπια της, αλλά και προσκολλημένος στη σαγήνη της [...]», αλλά και για τα υπόλοιπα πρόσωπα του βιβλίου, «τα πρόσωπα τις περισσότερες φορές δεν έχουν ονόματα, μόνο ιδιότητες [...]». Αναφέρει και το συγγραφέα, «στη ρίζα του μυθιστορήματος βρίσκεται η πάλη του ίδιου του συγγραφέα με το αίσθημα της ενοχής που τον ταλάνισε [...]», «απολύτως χαρακτηριστικό της ηθικής συντριβής του συγγραφέα [...]». Η καταγραφή του τοπίου δεν παραλείπεται, αν και αόριστη, από τη βιβλιοκριτική, «[...] εκτυλίσσεται σε μια μικρή γωνιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μάλλον τον 17<sup>ο</sup> αιώνα» και «η πόλη όπου τοποθετείται η δράση παραμένει πεισματικά ανώνυμη». Η κριτική κλείνει με μια αναφορά στη δομή, γλώσσα, το ύφος, και ένα καίριο για το έργο παράθεμα από το βιβλίο, «διάλογοι αραιοί και διεσπαρμένοι, δομή σφικτή, κλειστή και κατ' εξοχήν ποιητική, αινιγματικός λυρισμός, πολυσήμαντη γλώσσα, μια νωπογραφία της μουσουλμανικής Βοσνίας δοσμένη σε τόνους μουντούς, ενίοτε αποκαλυψιακούς», «έναν ουροβόρο όφις».

#### 4.1.19 Άρθρο 19

Το βιβλίο της Ξένιας Καλογεροπούλου «Γράμμα στον Κωστή» είναι το θέμα της κριτικής της Ελισάβετ Κοτζιά «Κερδίζοντας τον χαμένο χρόνο», από τις 15.05. στην «Καθημερινή», εκδόσεις Πατάκη (Κοτζιά δ, 2016).

Η Ελισάβετ Κοτζιά αφιερώνει μια παράγραφο στον Κωστή Σκαλιώρα, τον οποίο αφορά το βιβλίο, αλλά μιλά και για τη συγγραφέα του βιβλίου, αποκαλύπτοντας στα πλαίσια των συμφραζόμενων στοιχεία της ζωής, του έργου και του χαρακτήρα τους, όπως συμβαίνει στο Δομισμό, στην Ψυχαναλυτική κριτική και στο Νέο Ιστορικισμό, με στόχο την καλύτερη κατανόηση του κειμένου. Στο υπόλοιπο κείμενό της έντεχνα συνδυάζει την καταγραφή των θέλω της συγγραφέως, «η συγγραφέας ξέρει πολύ καλά ποιο είναι το ζητούμενο: το να παίξει και να υποβάλει, το να πλάσει με τον λόγο χώρους, ανθρώπους και καταστάσεις [...] να δημιουργήσει το ανύπαρκτο και να αναστήσει το απόν», με την αναφορά στη δομή, τη γλώσσα και το ύφος του έργου, «[...] συνιστά ένα από τα δυσκολότερα αφηγηματικά τεχνάσματα», «ένας ψύχραιμος, σφικτός ρυθμός δένει το κείμενο – ρυθμός όμως όχι μονότονος ούτε ψυχρός», καταγράφοντας το θέμα του έργου, αλλά και διατυπώνοντας την άποψή της: «Η Ξένια Καλογεροπούλου δεν περιγράφει λοιπόν, αλλά κουβεντιάζει, και κουβεντιάζοντας θυμάται – κι έτσι ανασυστήνει τον Κωστή», «[...] ξαναπλάθει τον κόσμο της κι ανακτά τον χαμένο χρόνο».

#### 4.1.20 Άρθρο 20

«Κατεβαίνει ο Καμουζάς στους φούρνους» ονομάζεται το βιβλίο της Μαριλένας Παπαϊωάννου, το οποίο κριτικάρει η Λίνα Πανταλέων στο «Φως φυλακής» που δημοσιεύτηκε στην «Καθημερινή», στις 22.05., εκδόσεις Εστία (Πανταλέων ι, 2016).

Στην κριτική κατηγοριοποιείται το βιβλίο στις νουβέλες. Γίνεται αναφορά στα συμφραζόμενά του και σε αυτά της συγγραφέως, στοιχεία που συναντώνται και στην κριτική ανάλυση των δομιστών, των ψυχαναλυτικών κριτικών και αυτών του νέου ιστορικισμού. Καταγράφεται το θέμα του έργου, με διάθεση ερμηνευτική, «στο επίκεντρο της αφήγησης βρίσκεται η δοκιμασία του εγκλεισμού και του πάσχοντος σώματος», «ελάχιστο φως στο μισοσκόταδο του κελιού ρίχνουν σπαράγματα λογοτεχνίας, που απαγγέλλει ψιθυριστά ο φιλόλογος της συντροφιάς», «η παραβολική ιστορία του Φώτη βρίσκει την έξοδό της στη ζωή [...]». Γίνεται συσχετισμός με τον Καβάφη, «[...]»

προσωποποιεί τον καβαφικό βάρβαρο». Η Λίνα Πανταλέων εστιάζει στη δομή, το ύφος, στη γλώσσα του έργου: «η εστίαση παραμένει ψυχογραφική, στραμμένη στις ενδότερες συγκρούσεις των δραματικών προσώπων», «οι λέξεις της φαντασίας [...] αναπλάττουν τον μάταιο χρόνο, που μετράει προς τον θάνατο», «το δεσπόζον μυθοπλαστικό στοιχείο [...]», «παρουσιάζει την καθημερινότητα της φυλακής με μια φυσικότητα [...]», «καμία απολύτως δραματοποίηση δεν βαρύνει το στιγμιότυπο», «[...] εξαιρετικά δραστική μυθοπλαστικά». Και συνεχίζει, εκφέροντας και την άποψή της, την οποία δικαιολογεί δίνοντας ένα παράδειγμα, λέγοντας: «παρά την αφηγηματική λιτότητα που συνδράμει την υποβόσκουσα ένταση της νουβέλας, η συγγραφέας δεν αποφεύγει τις εκφραστικές επαναλήψεις, που αποδυναμώνουν τον λόγο της», «[...] στις τελευταίες σελίδες χάνει κάπως τον τόνο, νοθεύοντας με θηλυκές νότες το ιδιόλεκτο των ηρώων», «ωστόσο είναι αδιαμφισβήτητο ότι [...] επικυρώνει τη συγγραφική της δυναμική».

#### 4.1.21 Άρθρο 21

Το κείμενο «Επιδείνωση του καλού» της Λίνας Πανταλέων αναφέρεται στο βιβλίο του Κωνσταντίνου Τζαμιώτη, «Το πέρασμα», το οποίο δημοσιεύτηκε στις 29.05 στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», εκδόσεις Μεταίχμιο (Πανταλέων ια, 2016).

Στην κριτική αυτή διαφαίνεται η μνεία της Λίνας Πανταλέων προς το συγγραφέα, σε διάφορα σημεία, «[...] εξεικονίζεται αριστοτεχνικά σε επιμέρους στιγμιότυπα», «από εκπληκτικά ψυχογραφήματα», «με συγκινεί [...]», «εξόχως εφευρετική σε βαναυσότητα». Η βιβλιοκριτικός ερμηνεύει το νόημα του έργου, παραθέτοντας κάποια αυτούσια κομμάτια από το βιβλίο, «[...] εν ολίγοις σε αναγκάζουν να κοιτάξεις το καλύτερο και το χειρότερο βαθιά μέσα σου και έτσι να περάσεις από την αυταπάτη στην επίγνωση», «μοιάζει να ατενίζει την προαιώνια, αμφίρροπη διεγκυστίνδα μεταξύ καλού και κακού», «και πάλι προβάλλει το δυναστευτικό για τη συνείδηση ερώτημα: τι ωφελεί να παριστάνουμε τους αθώους;», «οι αντιδικίες αναδεικνύουν το τρομακτικό μέγεθος των ανθρώπινων πράξεων, [...] το επίμοχθο λαμνοκόπημα προς τον άλλον», «όλοι παλεύουν να υπερασπιστούν κάτι που χάνει ολοένα το νόημά του». Εμπερικλείει\* και ένα άλλο είδος τέχνης στην κριτική της, για να επιτύχει το στοιχείο της παρομοίωσης, «[...] θυμίζει τη «Σχεδία της Μέδουσας», «τον εμβληματικό πίνακα του Ζερικό». Σε αυτό το σημείο η βιβλιοκριτική εμπεριέχει και το διδακτικό – μεσολαβητικό στοιχείο, κατά τον Αντς, όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω στη μεταπτυχιακή διατριβή, πέρα από τα στοιχεία που ενέχει στα πλαίσια των

συμφραζομένων, κατά τους δομιστές, την ψυχαναλυτική κριτική και το νέο ιστορικισμό. Αναφέρει για τους ήρωες τους βιβλίου, και στα πλαίσια των συμφραζομένων, αναφέρει «όπως σε όλα τα βιβλία του Τζαμιώτη», για να μιλήσει ερμηνευτικά για τη γλώσσα του βιβλίου, «ιδιαίτερη σημασία έχουν και εδώ τα διαλογικά μέρη, όπου διατυπώνονται κρίσιμες διερωτήσεις σχετικά με την ηθική αντοχή ενός δοκιμαζόμενου προσώπου», και τη γραφή του, «η γραφή του Τζαμιώτη αφουγκράζεται, άλλοτε στοχαστική και άλλοτε φορτισμένη, αυτό το ακατάπαυστο χαροπάλεμα, [...]».

#### 4.1.22 Άρθρο 22

Στα «Νέα» από τις 23-24.01, στο άρθρο «Άνθρωπος, ένα ζώο που γελά» του Μιχάλη Μοδινού παρουσιάζεται το βιβλίο του Σαούλ Μπέλου «Οι περιπέτειες του Ώγκι Μαρτς», εκδόσεις Καστανιώτη (Μοδινός α, 2016).

Στο μεγαλύτερο κομμάτι της κριτικής ο Μιχάλης Μοδινός αναλώνεται στην αναλυτική έκθεση του περιεχομένου του βιβλίου και στο θέμα το οποίο πραγματεύεται αυτό. Συνάμα παρουσιάζει το χαρακτήρα του κεντρικού ήρωα, πάντοτε συνθέτοντας την άποψη – ερμηνεία του, «ίσως μάλιστα αυτό είναι και το ζουμί μιας ιστορίας [...]», «το σπάνιο, το ιδιαίτερο, το εξωτικό μπορεί να βρίσκεται δίπλα σου, ακόμη και μέσα σου», «ο ίδιος ο Ώγκι όμως δεν είναι ο τύπος που θα κυνηγήσει την καριέρα και το χρήμα [...]», «[...] ίσως γιατί αποδέχεται το γεγονός ότι ο κόσμος είναι ένα ατελείωτο πεδίο περιπετειών, ένα μεγάλο πανηγύρι [...]», «υποσχόμενος μάλιστα, θα έλεγα, νέες πτυχές της ατελείωτης ανθρώπινης περιπέτειας [...]», «στον κόσμο αυτόν, ο αφηγητής αποδέχεται τρόπον τινά τη μοίρα του, υπό την έννοια ότι [...]». Έτσι η περιβόητη αμερικανικού τύπου ελευθερία καταντά μια παράμετρος εγγεγραμμένη στο γονιδίωμα του πρωταγωνιστή [...]». Ο βιβλιοκριτικός μιλά για τη δομή και τη γραφή του βιβλίου, κατά τους δομιστές και την ψυχαναλυτική κριτική, «το βιβλίο είναι γραμμένο με ξεκάθαρο κέφι, με θαυμάσιο ιδιωματικό χιούμορ [...], κυρίως όμως αναδεικνύει μία εξοντωτική για τον αναγνώστη (και το μεταφραστή) ευρυμάθεια [...]». Παραθέτει ελάχιστα χωρία από το βιβλίο ενσωματώντάς τα στο ίδιο του κείμενο, «και δεν χρειάζεται να γίνεις Χριστόφορος Κολόμβος, μας λέει στην τελευταία σελίδα του βιβλίου, για να κατακτήσεις άγνωστες γαίες». Στα συμφραζόμενα συγκαταλέγονται και στοιχεία για το συγγραφέα και την εποχή κατά την οποία διαδραματίζεται η ιστορία του βιβλίου, «[...] ευρυμάθεια, βαθιά ριζωμένη στην κεντροευρωπαϊκή παιδεία, την οποία άλλωστε ο Μπέλου υπογραμμίζει σε όλα τα βιβλία του», και «αυτά μάλιστα εν μέσω του

μεγάλου Κραχ του '29 που αντιμετωπίζεται σαν μια έξωθεν φυσική καταστροφή [...]», «[...] γραμμένο στις αρχές της δεκαετίας του '50», «[...] του αμερικανοεβραίου νομπελίστα». Ο βιβλιοκριτικός υπογραμμίζει την αναφορά σε καταξιωμένα ονόματα, όπως αυτό του Θουκυδίδη, του Ναπολέοντα, του Μαρξ, των Πατέρων της Εκκλησίας, του Νίτσε, που αναφέρονται μέσα στο έργο, όπως συμβαίνει στο Νέο Ιστορικισμό και στο Δομισμό. Και σε όλη την κριτική είναι διάχυτη η διάθεσή του να επαινέσει το βιβλίο και το συγγραφέα του, «[...] στο κλασικό αυτό αφήγημα του Σαούλ Μπέλοου που έχει κερδίσει μια θέση ανάμεσα στα σπουδαία μυθιστορήματα του 20<sup>ου</sup> αιώνα», «το «πικράρεσκο» αυτό έργο του αμερικανοεβραίου νομπελίστα, γραμμένο στις αρχές της δεκαετίας του '50, ατυχώς δεν είχε μεταφραστεί στη χώρα μας για πάνω από μισό αιώνα[...]» «[...] με ξεκάθαρο κέφι, με θαυμάσιο ιδιωματικό χιούμορ», «αναδεικνύει μια εξοντωτική για τον αναγνώστη [...] ευρυμάθεια».

#### 4.1.23 Άρθρο 23

Με το βιβλίο «Μωρό από ατόφιο χρυσάφι» της Μάργκαρετ Ντραμπλ καταπιάνεται ο Μιχάλης Μοδινός στο άρθρο του «Η μουσική ζωή των γυναικών», που δημοσιεύτηκε στα «Νέα» στις 30-31 Ιανουαρίου, εκδόσεις Πόλις (Μοδινός β, 2016).

Ο Μιχάλης Μοδινός τοποθετεί τη συγγραφέα Μάργκαρετ Ντραμπλ ανάμεσα στους κλασικούς συγγραφείς του αιώνα, μεταξύ άλλων καταξιωμένων συγγραφέων της λογοτεχνίας, «[...] θεωρείται ένα είδος κλασικής εν ζωή συγγραφέως στα χνάρια, ας πούμε, της Τζορτζ Έλιοτ και της Τζέιν Όστιν». Μιλάει για το ύφος, τη γλώσσα, τη δομή που χρησιμοποιεί η συγγραφέας, «η ίδια δεν αποποιείται τον χαρακτηρισμό της κλασικής. Με ήρεμη, αυτοκυριαρχημένη, ειρωνική και διορατική πρόζα [...]», «[...] περιγράφονται (συχνά σε πρώτο πληθυντικό) [...] και ταυτόχρονα με εύστοχους δοκιμιακούς θυλάκους για την ανθρωπολογία, την εκπαίδευση, [...]», «Η Ντραμπλ κάνει όμως κάτι παραπάνω από την ανάπτυξη μιας εσωτερικής πλοκής και πέραν της οποίας δράσης που έτσι αλλιώς είναι ελάχιστη [...]». Παρουσιάζει τους ήρωες και περιγράφει το θέμα του έργου, και ερμηνεύει το νόημά του, «ίσως μάλιστα να πρόκειται για το κεντρικό θέμα του βιβλίου, ταυτόχρονα με την ολισθηρότητα της έννοιας του χρόνου, το γεγονός δηλαδή ότι όσο περνούν τα χρόνια, παρελθόν, παρόν και μέλλον συντήκονται», «Τρυφερότητα, πίστη και αφοσίωση αναδεικνύονται σε ακρογωνιαίους λίθους της ηθικής επιλογής της Τζες και της αφηγήτριας», «[...] για να αμφισβητήσει από επιστημολογική άποψη την πρόοδο στις

ουσιώδεις γνώσεις μας και τις προσφερόμενες αγωγές», «Η Ντραμπλ, μακριά από τα φεμινιστικά κελεύσματα που επιτόλαια της έχουν αποδοθεί, επικεντρώνεται στην ανθρωπολογία των σύγχρονων γυναικών [...]». Κάνει αναφορά στο τοπίο που περιγράφεται στο βιβλίο, «στο κυοφορούμενο πολυπολιτισμικό Λονδίνο της δεκαετίας του '60», «στις φυτικές στοές της λίμνης Μπανγκουέουλου», «έρχεται σε επαφή με μια φυλή στη Βόρεια Ζάμπια», «[...] θα εισπράξει θετικά τα έλη και τους βάλτους». Επίσης, αναφορά στα συμφραζόμενα και ερμηνεία του νοήματος πίσω από το νόημα προστίθενται στην κριτική, «[...] της αλληλεγγύης στον Τρίτο Κόσμο και των αντιαποικιακών κινήματων», «η έννοια της προαναγγελίας έρχεται στο βιβλίο ως ένα είδος προφητείας, ως πρόδρομη έκφραση της μοίρας – αυτού που θάρθει έτσι κι αλλιώς, αν δεν είμαστε σε θέση να το αποκωδικοποιήσουμε εγκαίρως», «η αφηγήτρια, η Ελεανορ, δεν μας αποκαλύπτει το όνομά της παρά προς το τέλος ενώ αποκρύπτει τα γεγονότα της ζωής της σαν να είναι ασήμαντα [...]. Καταλαβαίνουμε όμως όσα χρειάζονται [...]», «Η ιστορία είναι λοιπόν μακροπερίοδη και καλύπτει τον τελευταίο μισό αιώνα μαζί με τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς που συμβαίνουν στην Αγγλία και αλλού», «έμμεσα δηλαδή μας λέει, τέρμα οι θεωρίες για τον θάνατο του συγγραφέα και την αυτονομία του κειμένου, παιδιά. Ότι διαβάσατε τώρα μόλις υπάρχει στο χαρτί επειδή εγώ και μόνο εγώ το αποφάσισα, πέραν των ηθικών αμφιβολιών μου και παρά τον μόχθο μου», «[...] θυμίζοντας μας ότι κεντρικός ρόλος της λογοτεχνίας είναι η παγίδευση του κακού και η μετατροπή του σε λέξη. Δηλαδή η μαγεία». Τέλος, μεριμνάει να εξαιρεί σε όλο το κείμενό του τη συγγραφέα και το έργο της, αλλά και τη μεταφράστρια κλείνοντας την κριτική, «με εύστοχους δοκιμιακούς θυλάκους», «η συγγραφέας δεν φείδεται κόπων προκειμένου να αποδώσει με λεπτομέρεια την αρχιτεκτονική [...] και με την ευκαιρία μάς δίνει εξαιρετικές πινελιές της αγγλικής υπαίθρου [...]», «[...] η Μάργκαρετ Ντραμπλ παραμένει εξαιρετικά σύγχρονη και πολύ πέραν του μοντερνισμού. Επιπλέον καταφέρνει να εξορκίσει για τα καλά [...]», «Θαυμάσια μεταφρασμένο και υπομνηματισμένο το βιβλίο [...] ταυτόχρονα με τις οφειλές στην κυρία Ντραμπλ [...]».

Σε αυτή τη βιβλιοκριτική είναι διάχυτα στοιχεία από το δομισμό, την ψυχαναλυτική κριτική και το νέο ιστορικό, στα πλαίσια αναφοράς των συμφραζομένων, της δομής του έργου, της γλώσσας και της συγγραφής.

#### 4.1.24 Άρθρο 24

Στην κριτική με τίτλο «Τα ανδροειδή της μοναξιάς μας» του Μιχάλη Μοδινού που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της εφημερίδας «Τα Νέα» από τις 06-07.02. γίνεται λόγος για το έργο του Φίλιπ Ντικ, «Το ηλεκτρικό πρόβατο», εκδόσεις Κέδρος (Μοδινός γ, 2016).

Ο Μιχάλης Μοδινός αναλώνεται στην παρουσίαση του θέματος του βιβλίου, κάνοντας αρκετές ερμηνευτικές προσπάθειες, παρουσιάζοντας τον κεντρικό ήρωα, προσεγγίζοντας το υποκείμενο που κρύβεται πίσω από το νόημα του βιβλίου, σχολιάζοντας τη δομή, την πλοκή, το ύφος και τη γλώσσα του κειμένου, και αναφέροντας εκτενή στοιχεία που αποτελούν κομμάτι των συμφραζομένων του βιβλίου, μιλώντας είτε για την εποχή κατά την οποία γράφτηκε το βιβλίο, είτε για τον ίδιο το συγγραφέα. Όλα αυτά τα στοιχεία ανήκουν και στην κριτική δραστηριότητα στα πλαίσια του δομισμού, της ψυχαναλυτικής κριτικής και του νέου ιστορικισμού. Επίσης, ο βιβλιοκριτικός δεν παραλείπει να αναφερθεί σε ονόματα διεθνούς βεληνεκούς, για να παινέσει το συγγραφέα. Όλα αυτά διαφαίνονται στα εξής σημεία του άρθρου του: «με δεκάδες και εκατοντάδες διηγήματα στο ενεργητικό του» [...] καθιερώθηκε στον χώρο της επιστημονικής φαντασίας και ενέπνευσε σημαντικές κινηματογραφικές ταινίες», «[...] το 1968, εποχή της αμφισβήτησης και των νέων κοινωνικών κινημάτων», «η τροφή είναι εν πολλοίς συνθετική», «η σύλληψη των οποίων προοικονομεί την κλωνοποίηση», «στοιχείο που κατά τον συγγραφέα και πολλές σχολές σκέψης έχει κατασκευάσει την ανθρώπινη κοινωνία», «[...] φέρ' ειπείν προς μεγαλύτερη μακροβιότητα», «η διττή ανατροπή είναι πλήρης», «το βιβλίο του Φίλιπ Ντικ, πέραν της έντονης δράσης του και των ποικίλων ανατροπών στην πλοκή, παράγει απρόσμενη συγκίνηση εκεί όπου έχεις αρχίσει να φοβάσαι ότι πρόκειται για μια κοινή ιστορία επιστημονικής φαντασίας», «[...] με μια συγγραφική ωριμότητα που ξαφνιάζει, ενώ η γραφή είναι λιτή, κοφτή και έχω την εντύπωση πως δανείζεται στοιχεία από τον Χέμινγουεϊ», «ο εσωτερικός κόσμος των ηρώων του εξελίσσεται υποδορίως πλην αποφασιστικά, παράλληλα θα' λεγε κανείς με τις αλλαγές στο περιβάλλον τους», «να θυμίσω ότι εκείνα τα σενάρια του λεγόμενου «πυρηνικού χειμώνα» έδιναν και έπαιρναν σε διεθνή φόρα και στο εσωτερικό σοβαρών επιστημονικών ομάδων», «επίσης, το οικολογικό πρόταγμα είχε αρχίσει να ξεπροβάλλει δειλά δειλά μετά κυρίως τη δημοσίευση του σημαδιακού βιβλίου της βιολόγου Ρέιτσελ Κάρσον [...]», «Είναι ακόμη η εποχή που στο Μπέρκλεϊ θριαμβεύει ο Μαρκούζε και η Σχολή της Φρανκφούρτης και μέσω αυτών η αμφισβήτηση της τεχνολογίας και της εν γένει βιομηχανικής κοινωνίας, η εποχή που

ανδρώνεται το αντιπολεμικό κίνημα, αλλά και η εποχή του χιπισμού και των παραισθησιογόνων», «σε όλο το έργο πραγματεύεται τα όρια του πραγματικού και τα όρια του ανθρώπινου, ακριβώς όπως κι εδώ», «ο συγγραφέας αντλεί λιγότερο από τον Όργουελ και περισσότερο από τον Χάξλεϊ, θα έλεγα σχηματικά, δεδομένου ότι δεν ασχολείται τόσο με την πολιτική, ότι αντίθετα εισάγει μια επιστημονική συζήτηση με λογοτεχνικούς όρους», «κάτι αντίστοιχο έκανε λίγα χρόνια μετά και ο Κιούμπρικ [...]», «[...] κατά την ιδιοφυή διατύπωση του φιλοσόφου Ζακ Ελίλ», «το άλλο στοιχείο που προκαλεί εσωτερικές δονήσεις είναι ο συναισθηματικός σύνδεσμος των ηρώων με τα ζώα, η λαχτάρα τους να δουν κάτι να κινείται μέσα από τη ραδιενεργό σκόνη, η συγκίνηση όταν καταναλώνουν πραγματική τροφή», «[...] ο Φίλιπ Ντικ μπαινόβγαινε σε ψυχιατρεία για να πεθάνει τελικά στα 54 του χρόνια».

#### 4.1.25 Άρθρο 25

Στα «Νέα» του Σαββατοκύριακου στις 13-14.02., ο Μιχάλης Μοδινός γράφει στο άρθρο του «Το πανηγύρι της ζωής στην κερκυραϊκή φύση» για το βιβλίο του Τζέραλντ Ντάρελ, «Η οικογένειά μου και άλλα ζώα», εκδόσεις Καλειδοσκόπιο (Μοδινός δ, 2016).

Η κριτική αναλώνεται στην αποκάλυψη πτυχών της ζωής του συγγραφέα, μέσα στα πλαίσια των συμφραζομένων, δίνοντας αρκετά βιογραφικά στοιχεία του, αλλά και τοπογραφικά, αφού το βιβλίο συγκαταλέγεται στις αυτοβιογραφίες, καθώς σχολιάζει και τη γλώσσα, το ύφος και τη δομή του βιβλίου, μεταξύ άλλων ορισμένα χωρία από το κείμενο της βιβλιοκριτικής: «[...] που τον καθιέρωσε ως ζωολόγο, ακτιβιστή και συγγραφέα», «το βιβλίο είναι λοιπόν αυτοβιογραφικό, περιηγητικό και ζωοφιλικό, συνεχίζοντας τη μακρά αγγλοσαξονική φυσιολατρική παράδοση και δίνοντας σάρκα και οστά σε ένα μεγάλο κεφάλαιο της σύγχρονης οικολογικής προβληματικής. Περιγράφει χαριτωμένα, με οξύτατη παρατηρητικότητα και υποδόριο χιούμορ, τη ζωή της οικογένειας Ντάρελ στη νέα της πατρίδα μεταξύ 1935<sup>4</sup> και 1940. Αποτελεί δε το πρώτο μέρος της λεγόμενης κερκυραϊκής τριλογίας του [...]», «εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1956 με τεράστια επιτυχία και αποτέλεσε το υλικό για μια επιτυχημένη σειρά του BBC, το 1987, μια κινηματογραφική ταινία το 2005 και ένα θεατρικό έργο το 2006, στην 50ή επέτειο κυκλοφορίας του», «για τον Ντάρελ η ζωή είναι ένα ατελείωτο πανηγύρι, οι άνθρωποι πιο αξιοπερίεργα όντα από τα σαμιαμίδια και η οικογένειά του το άκρον άωτον της παραδοξότητας», «δυσκολεύτηκε [...] να βρει μετά τον πόλεμο επαγγελματική απασχόληση. Εντέλει προσλήφθηκε σε ένα

κατάστημα κατοικίδιων ζώων [...]», «στη συνέχεια η διεθνής του καριέρα που τον έκανε διάσημο στη ζωοφιλική κοινότητα και μεταξύ των εθελοντικών οργανώσεων προστασίας της φύσης», «[...] όμως η ιδέα ενός φτηνού μεσογειακού τόπου με υπέροχο καιρό φαντάζει ιδανική [...]». Σε όλο το κείμενο της βιβλιοκριτικής αυτής είναι διάχυτα στοιχεία που συναντώνται και στα κριτικά κείμενα των δομιστών, της ψυχαναλυτικής κριτικής και του νέου ιστορικισμού, όσον αφορά στα συμφραζόμενα που αποκαλύπτουν στοιχεία για τον τόπο, το συγγραφέα και τη ζωή του, καθώς και της οικοκριτικής, διότι γίνεται αναφορά και στη φύση και το περιβάλλον.

#### 4.1.26 Άρθρο 26

Το βιβλίο «Άπαντα διηγήματα» του Γκαμπριέλ Γκαρσία Μάρκες πραγματεύεται ο Μιχάλης Μοδινός στην βιβλιοκριτική του στα «Νέα», από τις 20-21 Φεβρουαρίου, με τίτλο «Τροπικό μπαρόκ στα χρόνια της αθωότητας», εκδόσεις Νεφέλη (Μοδινός ε, 2016).

Ο Μιχάλης Μοδινός γράφει στην κριτική του για το έργο και τη ζωή του Γκαμπριέλ Γκαρσία Μάρκες, δίνοντας αρκετά στοιχεία από τα συμφραζόμενα του βιβλίου, είτε πρόκειται για τα άλλα του έργα, είτε για βιογραφικά στοιχεία, τοποθετώντας το βιβλίο του στο ευρύτερο πλαίσιο του συγγραφικού πλούτου που κληροδότησε ο καταξιωμένος αυτός νομπελίστας συγγραφέας. Επίσης γράφει και για το ύφος, τη γλώσσα, τη δομή του έργου, αναφέρει και άλλους καταξιωμένους συγγραφείς του κλασικού λογοτεχνικού ρεπερτορίου, χωρίς να παραλείπει να επαινέσει το έργο του Μάρκες, και της μεταφράστριάς, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του δομισμού, του νέου ιστορικισμού και της ψυχαναλυτικής κριτικής: «[...] ενδέχεται να είναι δύσκολο για έναν αναγνώστη μεγαλωμένο στον κόσμο του Διαδικτύου και των φτηνών πτήσεων να εκτιμήσει τη γοητεία που άσκησε σε μια ολόκληρη γενιά [...] η ανακάλυψη του νοτιοαμερικανικού εξωτισμού [...]. Η πρόσκληση σε μια λογοτεχνική φυγή ήταν τα χρόνια εκείνα ιδιαίτερα ελκυστική», «από τότε πέρασε καιρός και πολλά σε γενικές γραμμές γνωστά συνέβησαν», «για μένα είναι πάντα απολαυστική η επιστροφή στον σπουδαίο Κολομβιανό [...]», «[...] ακόμα κι αν οι πρώιμες επιρροές του από τον Ουίλιαμ Φόκνερ και τη Βιρτζίνια Γουλφ δεν είναι ολότελα αφομοιωμένες», «[...] βρίσκουν εδώ την καλύτερη δυνατή μεταχείριση διά χειρός Κλαίτης Σωτηριάδου, υπεύθυνης για τη μεταφορά σχεδόν του συνόλου του έργου του στα ελληνικά», «Σημαντική έκδοση λοιπόν, μιας και αναδεικνύει μεταξύ άλλων τη μακρά πορεία του Μάρκες προς τον μαγικό ρεαλισμό, αλλά και τις θεματικές γραμμές που κυριαρχούν στα

ώριμα έργα του (ετερότητα, εξωτισμός, έρωτας, θάνατος, νοτιοαμερικανική ανθρωπογεωγραφία, διείσδυση του υπερφυσικού στην πραγματικότητα) με προεξάρχον βέβαια το «Εκατό χρόνια μοναξιά», «[...] εκλαϊκεύοντας τον σουρεαλισμό, απέδειξε πόσο ριζωμένος είναι στην καθημερινότητα», «Όμως το σημαντικό στο έργο του είναι άλλο [...] η γραφή είναι γι' αυτόν απόλαυση και όχι βασανισμός. Του αρέσει η θεματική του, του αρέσει ο εξωτικός κόσμος και, ακόμη και όταν περιγράφει τις σκοτεινότερες πτυχές του, το κάνει με ηδονή», «[...] και όμως το σύνολο του κόσμου της Καραϊβικής δίνεται με υποδόρια χαρά, με ένα είδος ευγνωμοσύνης προς το σύμπαν τόσο ποικίλο που αποκλείεται να βαρεθείς ζώντας και πεθαίνοντας σε αυτό», «την περίοδο κατά την οποία γράφτηκαν και εκδόθηκαν τα διηγήματα [...] ο ίδιος ο Μάρκες την είχε περιγράψει ως περίοδο μαθητείας», «οι μελετητές και κριτικοί επισήμαναν στο έργο του Μάρκες τον συνδυασμό σοβαρότητας και εμπορικότητας, την αποφυγή της επιφανειακότητας και των συγγραφικών ευκολιών [...] τις μακροπερίοδες αργόσυρτες προτάσεις που δίνουν επικό τόνο στις αφηγήσεις του, τα χρονικά παιχνίδια με τους τροπισμούς της μνήμης. Η ρητορική υπερβολή του φτάνει συχνά στα όρια της αυτοπαρώδησης, η λεπτομέρεια υπερβαίνει τα πλαίσια μιας ρεαλιστικής απεικόνισης της πραγματικότητας, η αισθησιακή αισιοδοξία κυριαρχεί», «το κυριότερο χαρακτηριστικό του ωστόσο είναι η χρήση του ίδιου ακριβώς τόνου είτε πρόκειται για αμιγώς ρεαλιστικά περιστατικά είτε για μυθολογικές, υπερφυσικές συλλήψεις», «και όλα αυτά τα μαγικά μοτίβα παρελαύνουν και ξαναπαρελαύνουν με ένα είδος «φυσιολογικότητας», δίπλα ακριβώς σε γεγονότα της καθημερινότητας δοσμένα με την ακρίβεια επιστημονικότροπου ρεπορτάζ», «πού και πού παρεισφρέει η πολιτική στο έργο του Μάρκες, περισσότερο ως λοιδορία της πραγματικότητας παρά ως πεδίο ιδεολογικής αντιπαράθεσης ή διδαχής».

#### 4.1.27 Άρθρο 27

«Μουσική για τον λαό και ο αχός του σταλινισμού» ονομάζεται το άρθρο της κριτικής του Μιχάλη Μοδινού στα «Νέα» από τις 19-20.03. για το βιβλίο του Τζούλιαν Μπαρνς «Ο αχός της εποχής», εκδόσεις Μεταίχμιο (Μοδινός στ, 2016).

Ο Μιχάλης Μοδινός χρησιμοποιεί στο κείμενο της κριτικής του ένα κράμα συμφραζομένων, ερμηνείας, επεξήγησης του νοήματος, αποκάλυψης του υποκειμένου, παρουσίασης του θέματος, αναφοράς του ιστορικού και πολιτικού υπόβαθρου, όπως συμβαίνει στη

φεμινιστική, τη μαρξιστική κριτική και στον πολιτισμικό υλισμό, που εισάγουν τα ιστορικά στοιχεία στο πλαίσιο της κριτικής τους θεώρησης, συσχέτισης με άλλα κλασικά ονόματα της λογοτεχνίας και υποδήλωσης του τόνου, του ύφους του βιβλίου και δήλωσης της άποψής του, κατά το δομισμό, το νέο ιστορικισμό και την ψυχαναλυτική κριτική. Κάποια χωρία, στα οποία διαφαίνεται αυτό, είναι τα ακόλουθα:

«Χαίρομαι πάντα όταν [...]», «Είναι για μένα πηγή απόλαυσης και έμπνευσης, λόγω του χιούμορ του, της πλατιάς ματιάς του στην Ιστορία, του πραγματισμού και της αίσθησης προορισμού που αποπνέει το έργο του», «Όπως και η υπόλοιπη αναζωογονητική φουρνιά του αγγλικού μεταμοντερνισμού», «[...] η τέχνη του μοιάζει να φθίνει με την ηλικία, σταδιακά μεν, αλλά σαφώς», «[...] που ασχολείται με την προσωπικότητα [...] του σπουδαίου μουσικοσυνθέτη Ντμίτρι Σοστακόβιτς [...] και πώς επιβίωσε σε μια εποχή ολοκληρωτισμού, τρόμου και ανάθεσης στο Κόμμα της πραγμάτωσης της Ιστορίας, με οποιοδήποτε ανθρώπινο κόστος», «Γιατί όμως αυτό το θέμα; [...] Εδώ ξαναεπισκέπτεται την τότε προβληματική του, εκδηλώνοντας ένα είδος νοσταλγίας για την εποχή του Ψυχρού Πολέμου και δουλεύοντας ένα πιασάρικο θέμα: ο Στάλιν πουλάει έτσι κι αλλιώς [...]», «το θέμα παραμένει ενδιαφέρον», «με ελεύθερο πλάγιο λόγο στον οποίο συχνά παρεισφρέει ο σχολιασμός του συγγραφέα», «Έτσι, με μελαγχολικές αναδρομές, αυτοοικτιρισμό και αιτιολόγηση των πεπραγμένων του [...]», «διδεισδύουμε στην αποσπασματική σκέψη του συνθέτη και βιώνουμε τις ενοχές του, την καταισχύνη του, τους προβληματισμούς του αν έκανε καλά που σοβιετοποιήθηκε προκειμένου να είναι ελεύθερος να παράγει το όντως σπουδαίο έργο του», «Η Βιρτζίνια Γουλφ ανασταίνεται από τον τάφο και ο Τζούλιαν Μπαρνς γίνεται Μπαρνς [...]», «[...] κάτι στο οποίο είχαν απαντήσει προ πολλού με τον τρόπο τους ο Τζορτζ Όργουελ, ο Άρθουρ Κέσλερ και άλλοι πολλοί έκτοτε: ότι ο σταλινισμός ήταν δομική συνέπεια της θεωρίας του ιστορικού υλισμού και όχι μια απλή κακοήθεια του σοβιετικού οργανισμού».



#### 4.1.28 Άρθρο 28

«Γράμμα σε έναν νέο ποιητή και άλλα κείμενα» ονομάζεται το βιβλίο της Βιρτζίνια Γουλφ, το οποίο πραγματεύεται στην κριτική του «Ο ήχος των πραγμάτων που πέφτουν» ο Μιχάλης Βοδινός στα «Νέα» από τις 25.03., εκδόσεις Πατάκη (Μοδινός ζ, 2016).

Ο Μιχάλης Μοδινός εξαίρει το έργο της Βιρτζίνια Γουλφ εναρμονίζοντας στο κειμένό του την παρουσίαση του βιβλίου με τις ερμηνευτικές του προσεγγίσεις για αυτό, συμπληρώνοντάς το με βιογραφικά στοιχεία της Γουλφ, καθώς και στοιχεία που υπάγονται στα συμφραζόμενα, για να προσδώσει στη συγγραφέα το κύρος που δικαίως έχει κατακτήσει με το έργο της: «καλύπτεται ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων που απασχολούσαν τους λογοτέχνες και το αναγνωστικό κοινό κατά την εποχή του Μεσοπολέμου, ενώ ασκείται οξυδερκής κριτική σε σύγχρονους λογοτέχνες της συγγραφέως αλλά και στην απελθούσα γενιά των βικτωριανών και εδουαρδιανών ρεαλιστών μυθιστοριογράφων», «Το πάθος της Γουλφ για τη μορφή και την τεχνική αναδεικνύεται εύγλωττα σε αυτόν τον τόμο. Πρόκειται για ένα όραμα που δεν ήταν σε καμία περίπτωση συγκάλυψη ανεπαρκειών ούτε εμμονή και ιδεοληπτική επιδίωξη του καινοφανούς και που εκδηλώθηκε με συνεχείς, ολέθριους για την ψυχική της υγεία, πειραματισμούς», «η ζωή είναι για τη Γουλφ πολυσύνθετη και πολύτροπη, πρωτεϊκή και ρευστή, ειδικά σε εποχές όπου το παλιό πεθαίνει και το νέο κυοφορείται βασανιστικά», «τα λογοτεχνικά και κοινωνικά δοκίμια της Βιρτζίνια Γουλφ αναδεικνύουν ένα διεισδυτικό κριτικό πνεύμα», «αιχμηρή και ειλικρινής, διαυγής και σαρκάστρια, ανασκοπεί εδώ εν πολλοίς την ιστορία της λογοτεχνίας, από τη σκοπιά του μοντερνισμού», «η αλήθεια δεν είναι μία, αντικειμενικότητα δεν υφίσταται [...]», «[...] θα επισκοπήσει με εξαιρετική διαύγεια σημαντικές περιόδους και ρεύματα της λογοτεχνίας». Είναι αξιοσημείωτο σε αυτήν εδώ τη βιβλιοκριτική το γεγονός ότι αυτή πραγματοποιείται με τη χρήση στοιχείων από το δομισμό, την ψυχαναλυτική κριτική και το νέο ιστορικισμό, σε σχέση με τα συμφραζόμενα, τη στιγμή που το καθαυτό έργο αφορά σε μια συγγραφέα, εκπρόσωπο του μοντερνισμού.

#### 4.1.29 Άρθρο 29

Το βιβλίο του Σόμερσετ Μομ «Χονολουλού και άλλα διηγήματα» αποτελεί το αντικείμενο κριτικής στο άρθρο «Ένας παραμυθός στους θλιμμένους Τροπικούς» του Μιχάλη Μοδινού από τις 9-10 Απριλίου στα «Νέα», εκδόσεις Άγρα (Μοδινός η, 2016).

Ο Μιχάλης Μοδινός παρουσιάζει το θέμα του βιβλίου, αναφέρει τους ήρωες του βιβλίου, μιλά για το συγγραφέα, αποκαλύπτει στοιχεία της ζωής του, στο πλαίσιο των συμφραζομένων, κατά τους δομιστές, την ψυχαναλυτική κριτική και το νέο ιστορικισμό, γράφει για το τοπίο που συναντάται στο βιβλίο και ερμηνεύει το έργο και το νόημα πίσω από το κείμενο, όπως συμβαίνει στην ψυχαναλυτική κριτική και στο ρωσικό φορμαλισμό:

«[...] υπήρξε πρωτίστως ένας αφηγητής ιστοριών», «ο ίδιος αυτοπροσδιοριζόμενος, επέμενε συχνά στον όρο «παραμυθάς», ίσως για να αντιδιαστείλει τον ρόλο και την αξία του από μια σκηνή που κυριαρχούνταν από τα ιερά τέρατα του μοντερνισμού», «έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής στη διάρκεια του Μεσοπολέμου», «αν και ομοφυλόφιλος, έκανε έναν πολυκύμαντο γάμο [...]», «εγκατέλειψε τις σπουδές του στην Ιατρική», «οι ήρωες του ταλαιπωρούνται από μοναξιά [...]», «η εκατέρωθεν καχυποψία και αυτό που ονομάζουμε στις μέρες μας ρατσισμό υφέρπουν στην καθημερινότητα. Οι ήρωες του Μομ δεν τη βγάζουν εύκολα καθαρή στις αποικίες», «οι προσωπικές ιστορίες κορυφώνονται ως δράμα, με το φονικό να караδοκεί στη γωνία», «[...]την πλούσια βλάστηση, τα νωχελικά ποτάμια, τους ατελεύτητους ήχους της ζούγκλας, τους χρωματισμούς της θάλασσας», «Ο Μομ γράφει για την ώριμη και ύστερη αποικιοκρατία, λίγο πριν ξεσπάσουν τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα [...]», «[...]έρχεται να επιπροστεθεί η ταξική πινελιά ενός νέου κόσμου», «[...] καθώς στο ταξικό μίσος θα επιπροστεθεί η στάση απέναντι στους ντόπιους», «πολιτισμική και ταξική σύγκρουση διασχίζουν λοιπόν χιαστί τα περισσότερα αφηγήματα της συλλογής», – στοιχείο που συναντάται και στη Μαρξιστική κριτική, η αναφορά στην ταξική πάλη –, «έχουμε τη χρήση μαύρης μαγείας σε μια ερωτική διένεξη, κάτι που φαντάζει απίστευτο στους Ευρωπαίους», «[...] καθώς ο τελευταίος αναδεικνύει το ανώτερο ήθος του προστατεύοντας μια κυρία από τον ηθικό διασυρμό», «ωστόσο, δεν προσποιούνται κάτι που δεν είναι», «αναδεικνύουν ένα κόσμο που χάθηκε οριστικά και που ελάχιστα ίχνη του μπορεί να βρει κανείς στις μέρες μας».

#### 4.1.30 Άρθρο 30

Το βιβλίο της Αν Ενράιτ «Ο χορταριασμένος δρόμος» παρουσιάζεται στο άρθρο του Μιχάλη Μοδινού «Η οικογένεια, καταφύγιο και απολίθωμα», στα «Νέα» του Σαββατοκύριακου 16-17.04, εκδόσεις Καστανιώτης (Μοδινός θ, 2016).

Ο βιβλιοκριτικός Μιχάλης Μοδινός παρουσιάζει το θέμα του βιβλίου και τους ήρωές του, κάνει αναφορά στους τόπους του βιβλίου, γράφει για το γενικότερο έργο της συγγραφέως και για τη γλώσσα, δομή, το ύφος και το υποκείμενο του νοήματος, κατά τη γνώμη του, στα πλαίσια των συμφραζομένων, αυτά υπάγονται και στα στοιχεία του δομισμού, του νέου ιστορικισμού και της ψυχαναλυτικής κριτικής: «η κατεξοχήν σύγχρονη συγγραφέας [...] που δεν μπορεί και δεν θέλει να σπάσει τα δεσμά της αγίας οικογένειας», «στον αντίποδα της κοινωνικής ανθρωπολογίας, η Ενράιτ σκύβει σε ό,τι πιο οικείο, κοντινό και γνώριμο

διαθέτουμε για να καταδείξει ότι δεν χρειάζεται ν' αναζητήσουμε άγνωστες φυλές με περίεργα έθιμα κάπου στους Τροπικούς προκειμένου η πρώτη ύλη της έρευνάς μας να αποκτήσει ενδιαφέρον», «μόνη σταθερά παραμένει η οικογένεια με την απορροφητική της δύναμη και την προστατευτική της ικανότητα», «[...] δίνονται αυθαίρετα (χρονικά και τοπικά) και όχι κατ' ανάγκην σημαντικά επεισόδια από τη ζωή [...]», «μέσω ενός ελεύθερου πλάγιου λόγου πολύ κοντά στην τεχνική της συνειδησιακής ροής», «η Ενράιτ ανατέμνει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και την εξέλιξη της προσωπικότητάς τους [...]», «κατ' ουσίαν τίποτα σημαντικό δεν έχει συμβεί στις ασήμαντες ζωές τους», «Η αγροτική Ιρλανδία [...]», «αν μπορούσα να μπω στο μυαλό της Ενράιτ, θα απαντούσα «γιατί έτσι είναι η πραγματική ζωή». Η πλοκή είναι μια κουταμάρα, μας λέει η συγγραφέας», «οι ξεχωριστές αυτές ανθρώπινες μονάδες, τίθενται σε αλληλεπενέργεια», «με περισσή λοιπόν αυτοπεποίθηση και αρκετές δόσεις (αυτό)σαρκασμού η συγγραφέας σαλπάρει για να ανατμήσει την ίδια την κοινωνία [...]», «καθώς διαθέτει έναν ασυνήθιστο συνδυασμό ταλέντων – παρατηρητικότητα, σαρκασμό, ισορροπημένη δοσολογία λυρισμού και νατουραλισμού, αιφνιδιασμού του αναγνώστη με εικόνες και απρόσμενους προσδιορισμούς».

#### 4.1.31 Άρθρο 31

Στην εφημερίδα «Τα Νέα» από τις 29-01.05. παρουσιάστηκε από το Μιχάλη Μοδινό στην βιβλιοκριτική του, με τίτλο Τσέρνομπιλ, χορός μιας πυρηνικής τραγωδίας», το βιβλίο της Σβετλάνα Αλεξίεβιτς «Τσέρνομπιλ, ένα χρονικό του μέλλοντος», εκδόσεις Πατάκη (Μοδινός ι, 2016).

Η κριτική ξεκινάει με μια ιστορική επισκόπηση, στα πλαίσια των συμφραζομένων, της εποχής στην οποία αναφέρεται το βιβλίο, «πέρασαν κιόλας τριάντα ολόκληρα χρόνια από την 26<sup>η</sup> Απριλίου του 1986», όταν μια σειρά εκρήξεων κατέστρεψε τον αντιδραστήρα της τέταρτης ενεργειακής μονάδας στον πυρηνικό σταθμό του Τσέρνομπιλ, στην Ουκρανία». Ο Μιχάλης Μοδινός αναφέρεται στη συγγραφέα και το γενικότερο συγγραφικό της έργο, «η λευκορωσίδα δημοσιογράφος και συγγραφέας Σβετλάνα Αλεξίεβιτς ήταν ήδη τον καιρό εκείνο αρκετά γνωστή στο διεθνές κοινό [...]», «έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής στη Δύση για το θάρρος με το οποίο αντιμετώπιζε τις προσπάθειες φίμωσής της και τις δικαστικές διώξεις [...] και ο Γκορμπατσόφ να την απενεχοποιήσουν», «Δέκα χρόνια μετά την ιστορία του Τσέρνομπιλ η Αλεξίεβιτς περιπλανήθηκε συστηματικά στην απαγορευμένη ζώνη [...] προκειμένου να συγγράψει το παρόν βιβλίο». Αποδίδει στο βιβλίο τη δική του ερμηνευτική

πινελιά, κατηγοριοποιώντας το βιβλίο, αναφερόμενος μεταξύ άλλων και στο στόχο της συγγραφέως και στη γλώσσα που χρησιμοποιεί, «από τη σύνθεση των μαρτυριών προκύπτει μια εικόνα αντικειμενικού χάους και ανθρώπινης αδυναμίας να συλληφθεί η πραγματικότητα», «η λογοτεχνία της μαρτυρίας (του ντοκουμέντου) δικαιούται ένα Νόμπελ», «το κυριότερο όμως συναίσθημα που αναδύεται από τις σελίδες αυτές είναι η αδυναμία να προβλεφθεί το μέλλον [...]. Προκύπτει ένα συναίσθημα μόνιμης ανασφάλειας [...]», «η πολυφωνία της Αλεξίεβιτς λειτουργεί θαυμάσια εδώ. Φοβόμουν μήπως βαρεθώ διαβάζοντας λυρικές δακρύβρεχτες ιστορίες αλλά τελικά ρούφηξα το βιβλίο καθώς η ένταση κλιμακώνεται έντεχνα και οι συσσωρευμένες απορίες του αναγνώστη εντέλει απαντώνται», «περισσότερο αυτό που επιδιώκει η Αλεξίεβιτς είναι η ανάδειξη των υποκειμενικών αντιλήψεων για τη βιωμένη καταστροφή», «οι ιδιομορφίες της γλώσσας του καθενός διατηρούνται ως ένα βαθμό», «[...] το παζλ – τεχνολογικό, πολιτικό, επιστημονικό, ανθρωπολογικό – συγκροτείται όσο προχωρεί η ανάγνωση». Στην βιβλιοκριτική αυτή διαφαίνονται τα στοιχεία από το δομισμό, την ψυχαναλυτική κριτική και το νέο ιστορικισμό.

#### 4.1.32 Άρθρο 32

Ο Χανς Μάγκνους Εντσενσμπεργκερ έγραψε το βιβλίο «Αναβρασμός», στο οποίο ο Μιχάλης Μοδινός ασκεί την κριτική του που τιτλοφορείται «Ο Φιντέλ, ο Χρουστσόφ και οι αυταπάτες» στα «Νέα» από τις 21-22.05., εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας (Μοδινός ια, 2016).

Σε αυτήν την βιβλιοκριτική ο Μιχάλης Μοδινός παρουσιάζει το θέμα του βιβλίου, μιλά για τη ζωή και το ευρύτερο έργο του συγγραφέα, ερμηνεύει το νόημα του βιβλίου, σχολιάζει τη γλώσσα, τη δομή, γενικότερα τη γραφή του έργου, αναφέρει τους τόπους που εμφανίζονται στο βιβλίο και γράφει την άποψή του σχετικά με το βιβλίο, στα πλαίσια των συμφραζομένων, στοιχεία της Ψυχαναλυτικής κριτικής, του Νέου Ιστορικισμού και του Δομισμού. Όλα αυτά διαφαίνονται στα παρακάτω σημεία από το κείμενο της κριτικής του: «ο γνωστός στη χώρα μας [...] Χανς Μάγκνους Εντσενσμπεργκερ έζησε για μεγάλα διαστήματα στην Κούβα στα τέλη της δεκαετίας του '60 [...]», «Ο τότε 40χρονος Γερμανός ποιητής είχε ως διαβατήριο, πέραν της λογοτεχνικής του φήμης, τη συμμετοχή του στη Νέα Αριστερά της εποχής [...]», «[...] το γεγονός ότι η Νορβηγίδα πρώην σύζυγός του ήταν άκαμπτων σταλινικών πεποιθήσεων και βέβαια το ότι απλούστατα ήταν πανέξυπνος»,

«όντας Γερμανός και αριστερός [...]», «πρόκειται για παραδειγματική καταγραφή των εντυπώσεων του από τις προνομιακές αυτές περιηγήσεις στη μετασταλινική πατρίδα του σοσιαλισμού, όπου μαζί με άλλες διασημότητες, όπως ο Σαρτρ [...]», «οι σελίδες για το Μπακού και το Αζερμπαϊτζάν και την Κασπία Θάλασσα [...]», «η περιγραφή των περίφημων κομμουνάλκα [...] είναι συγκλονιστική», «η κατανόησή του για τα ανθρώπινα βρίσκει έρεισμα στην παραδοχή ότι ο κομμουνισμός είναι μια μεγάλη αυταπάτη [...]», «[...] είναι δομημένο εν είδει διαλόγου μεταξύ του νυν συγγραφέα και του τότε εαυτού του», «υπάρχουν εδώ πολύ ενδιαφέρουσες σελίδες [...]», «[...] προκύπτει ένα συμπέρασμα [...] πρόκειται για την ατυχώς όχι επαρκώς αναπτυγμένη παραδοχή του θριάμβου της σοσιαλοδημοκρατίας στην Ευρώπη [...]», «η γραφή του είναι συχνά δοκιμιακού τύπου, με μετρημένα πετάγματα προς τη φιλοσοφική σφαίρα, νευρώδης, ισορροπημένη, με εύστοχες και ευφυείς παρατηρήσεις που σπανίως σε αφήνουν να βαρεθείς», «αν απέφευγε την καταγιτιστική παράθεση ονομάτων και τοπωνυμίων, το αποτέλεσμα θα ήταν ακόμη καλύτερο».

#### 4.1.33 Άρθρο 33

Στην εφημερίδα «Τα Νέα» από τις 28-29.05. ο Μιχάλης Μοδινός γράφει την κριτική του με τίτλο «Ο Ερωτικός Κήπος της Εδέμ», αναφορικά στο βιβλίο της Κίρκης Κεφαλά «Κραταιά ως θάνατος αγάπη, το άσμα ασμάτων στη νεοελληνική λογοτεχνία», εκδόσεις Gutenberg (Μοδινός ιβ, 2016).

Το κριτικό κείμενο του Μιχάλη Μοδινού είναι γεμάτο αναφορές στο υποκείμενο του νοήματος, προσωπικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις, καταγραφή ονομάτων επιφανών συγγραφέων, οι οποίοι μετέφρασαν και ασχολήθηκαν παλαιότερα με το «Άσμα Ασμάτων», επαίνους της συγγραφέως και στο πλαίσιο των συμφραζομένων στοιχείων που υποβοηθούν να κατανοήσει ο αναγνώστης το ιστορικό και θρησκευτικό πλαίσιο του βιβλίου: «κανένα άλλο βιβλίο της Παλαιάς Διαθήκης δεν έχει τύχει τόσων μεταφράσεων, μεταγραφών, ερμηνειών και δραματοποιήσεων όσο το «Άσμα Ασμάτων». Πρόκειται για ένα έκκεντρο ως προς τη βιβλική γραμματεία διαλογικό έργο με έντονες ερωτικές σκηνές, τολμηρές νατουραλιστικές μεταφορές, ακραίο λυρισμό και δραματική εκδίπλωση», «Όπως και να' χει πάντως, στο ποίημα αποδόθηκε από νωρίς μια πρόθεση σύνδεσης του θρησκευτικού με το ερωτικό συναίσθημα και με αυτή την έννοια του αποδόθηκε αλληγορική σημασία», «προσωπικά νομίζω ότι έχουμε εδώ μια συλλογική πονηρία:

προκειμένου να διακινηθεί επισήμως ερωτικό υλικό επισημοποιήθηκε η συμπερίληψη του ποιήματος σε μια υπεράνω υποψίας θρησκευτική σύνθεση και μάλιστα στο κατ' εξοχήν βιβλίο των βιβλίων», «[...] κατά τη γνώμη μου, μόνο η αποστροφή της εβραιοχριστιανικής παράδοσης προς το σώμα θα μπορούσε να το εφεύρει», «η καθηγήτρια του Πανεπιστημίου της Αθήνας Κίρκη Κεφαλέα μας δίνει εδώ μια επιλεκτική καταγραφή διαχρονικών προσεγγίσεων στο έργο που εντυπωσιάζει. Η συγγραφέας περιγράφει την κάθε μετάφραση – γλώσσα, μέτρο, μορφή, στίχο –, σημειώνει ποιο είναι το πρωτότυπό της και παραθέτει ενδεικτικά αποσπάσματα που μας ξεναγούν θαυμάσια στο έργο», «ο Σεφέρης από τη μεριά του [...]», «η Κεφαλέα, με επιστημονική αποστασιοποίηση, τις χαρακτηρίζει όλες αξιόλογες, γι' αυτό άλλωστε τις επιλέγει προς παρουσίαση και σχολιασμό». Ο βιβλιοκριτικός δεν παραλείπει και σε αυτήν την βιβλιοκριτική να κάνει χρήση στοιχείων που συνατώνται και στο Δομισμό, στο Νέο Ιστορικισμό και στην Ψυχαναλυτική κριτική.

## 4.2 Συνολικά Ευρήματα

Κατά τη μελέτη των κριτικών άρθρων προέκυψαν κάποια στοιχεία, τα οποία είναι άξια αναφοράς. Παρατίθεται και ο πίνακας που ακολουθεί, με κάποια από αυτά τα στοιχεία. Τα στοιχεία αυτά αφορούν στη χρονική περίοδο, από την οποία ελήφθησαν τα προς έρευνα άρθρα, δηλαδή από τον Ιανουάριο μέχρι και το Μάιο του έτους 2016.

Καταρχήν και οι δύο εφημερίδες έχουν ξεχωριστή παρουσία για το βιβλίο, η μεν «Καθημερινή» τη στήλη, ενώ «Τα Νέα» έχουν ολόκληρο ένθετο που αφορά στο βιβλίο, το ονομαζόμενο «Βιβλιοδρόμιο». Ενώ η πρώτη είναι εφημερίδα ημερήσια και η δεύτερη κυκλοφορεί μόνο το Σαββατοκύριακο, και οι δύο όμως αφιερώνουν τις στήλες για την κριτική του βιβλίου το Σαββατοκύριακο, και αυτό όχι συνεχόμενα. Ο όγκος που καταλαμβάνει η κριτική είναι σχεδόν ίδιος και στις δύο. Ενώ η «Καθημερινή» απασχολεί τέσσερις γυναίκες βιβλιοκριτικούς στις βιβλιοκριτικές που συνελέχθησαν για να πραγματοποιηθεί η έρευνα αναφορικά στη μεταπτυχιακή αυτή διατριβή, στην εφημερίδα «Τα Νέα» για το ίδιο χρονικό διάστημα ο βιβλιοκριτικός είναι ένας και άντρας. Ενώ «Η Καθημερινή» εξέδωσε μέσα σε αυτό το διάστημα των πέντε μηνών 21 κριτικές, ο αριθμός των βιβλιοκριτικών άρθρων στα «Νέα» ανέρχεται στις 12. Επίσης στην «Καθημερινή» στη στήλη της βιβλιοκριτικής συνήθως υπάρχει και μια εικόνα με το εξώφυλλο του βιβλίου, στα

«Νέα» ως επί το πλείστον το άρθρο της κριτικής πλαισιώνεται από μια μικρή εικόνα του βιβλίου, το οποίο παρουσιάζει, αλλά συνάμα και από μιας μεγαλύτερου μεγέθους φωτογραφία του / της συγγραφέα.

Οι γυναίκες βιβλιοκριτικοί στα άρθρα τους στην «Καθημερινή» επέλεξαν μια πιο λυρική ή ποιητική, αλλά συνάμα λόγια γλώσσα, ενώ ο άντρας βιβλιοκριτικός στα «Νέα» έκανε χρήση μιας πιο καθημερινής γλώσσας κατά τη συγγραφή των κειμένων του, ο λόγος του είναι πιο λιτός, και προσκολλήθηκε περισσότερο στην ανάλυση και περιγραφή του θέματος του βιβλίου με το οποίο ασχολήθηκε, παραθέτοντας αρκετά βιογραφικά στοιχεία των αντίστοιχων συγγραφέων και εμμένοντας στο καθαυτό περιεχόμενο του βιβλίου.

Στα πλαίσια της βιβλιοκριτικής υπάγεται και η επιλογή του βιβλίου, με το οποίο ασχολείται ο/η βιβλιοκριτικός στο άρθρο του/της. Η επιλογή του βιβλίου που θα κριθεί, αποτελεί μέρος της αξιολογικής διαδικασίας. Στο σύνολο των βιβλιοκριτικών που μελετήθηκαν στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής διατριβής από τις δύο εφημερίδες, «Καθημερινή» και «Νέα», προκύπτει ότι, μόνο ένα βιβλίο, το «Χονολουλού και άλλα διηγήματα» του Μομ Σόμερσετ, αναφέρθηκε και στις δύο εφημερίδες, και μάλιστα όχι την ίδια χρονική στιγμή, αλλά στην «Καθημερινή» η σχετική βιβλιοκριτική δημοσιεύτηκε στις 16.01, ενώ στα «Νέα» στην εφημερίδα από τις 9-10.04. Επίσης, από την έρευνα προκύπτει ότι υπήρξε προτίμηση στην επιλογή βιβλίων που συγκαταλέγονται στα μυθιστορήματα, για τα οποία γράφτηκαν οι κριτικές. Σχεδόν τα μισά βιβλία, τα οποία πραγματεύονται οι βιβλιοκριτικοί στην προκειμένη έρευνα είναι μυθιστορήματα, τα υπόλοιπα βιβλία ανήκουν στην κατηγορία διηγήματα, δοκίμια, ποιητικές συλλογές, νουβέλες, πεζογραφήματα και αφηγήματα – αυτοβιογραφίες.

Όσον αφορά στους εκδοτικούς οίκους, οι οποίοι εξέδωσαν τα βιβλία που αναφέρονται στην παρούσα έρευνα είναι 16 διαφορετικοί, χωρίς να προκύπτει κάποια ιδιαίτερη προτίμηση των βιβλιοκριτικών προς κάποιον συγκεκριμένο εκδοτικό οίκο. Βέβαια, η πλειοψηφία των βιβλίων που εμφανίζονται στην έρευνα εκδόθηκαν από τους πιο δημοφιλείς εκδοτικούς οίκους, αλλά η παρουσία και των υπόλοιπων λιγότερων γνωστών εκδοτικών οίκων είναι αισθητή.

Συγκεκριμένα, στο σύνολο των 33 βιβλίων που αναφέρονται μέσα στα άρθρα που επιλέχτηκαν στο πλαίσιο αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής, η «Καθημερινή» επιλέγει και παρουσιάζει 2 από τις εκδόσεις Μεταίχμιο, Καστανιώτης, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1 από τις εκδόσεις Ροδακίό, Μελάι, Αντίποδες, Επίκεντρο, Κέδρος, Κίχλη, Άγρα και Καλέντης, 4 από τις εκδόσεις Πατάκης και 3 από τον εκδοτικό οίκο Πόλις. Αντίστοιχα, «Τα Νέα» επιλέγουν και παρουσιάζουν 2 από τις εκδόσεις Πατάκης και Καστανιώτης και 1 από τις εκδόσεις Μεταίχμιο, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Κέδρος, Άγρα, Νεφέλη, Gutenberg και Πόλις.

Σχετικά με την διαλογή βιβλίων ελληνικής ή ξένης λογοτεχνίας υπήρξε προτίμηση της ελληνικής, καθώς από το σύνολο των βιβλίων της έρευνας, 19 είναι γραμμένα από Έλληνες συγγραφείς στα ελληνικά, και 14 από ξένους.

Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι από το σύνολο των συγγραφέων αυτών των βιβλίων, οι γυναίκες συγγραφείς μειονεκτούν έναντι των αντρών, σε ποσοστό σχεδόν του μισού. Οι γυναίκες συγγραφείς, τα βιβλία των οποίων αναφέρονται στις βιβλιοκριτικές της εφημερίδας «Η Καθημερινή» είναι 7, ενώ αντίστοιχα οι άντρες συγγραφείς είναι 14, ενώ στα «Νέα» οι γυναίκες συγγραφείς είναι 5, ενώ οι άντρες 7.

Σχετικά με το θεωρητικό πλαίσιο της μεταπτυχιακής αυτής διατριβής και την πρακτική του εφαρμογή στο ερευνητικό κομμάτι αυτής, αξιοσημείωτο είναι η διαπίστωση, ότι στις βιβλιοκριτικές αυτές που παρουσιάστηκαν παραπάνω είναι διάχυτα τα στοιχεία των διαφόρων κριτικών προσεγγίσεων, αλλά κυρίως του δομισμού, της ψυχαναλυτικής κριτικής και του νέου ιστορικισμού, όσον αφορά στα συμφραζόμενα, γεγονός που απαντά στα τρία πρώτα ερευνητικά ερωτήματα. Η συσχέτιση της ρητορικής της βιβλιοκριτικής και αυτής του κειμένου συναντάται στα κείμενα της βιβλιοκριτικού Λίνας Πανταλέων, η οποία, όπως και η ίδια παραδέχεται, προσαρμόζει το ύφος του κειμένου της σε αυτό του κειμένου στο οποίο καλείται να ασκήσει κριτική, απαντώντας με αυτόν τον τρόπο στο τέταρτο ερευνητικό ερώτημα, για το αν η ρητορική του έργου ασκεί επιρροή στο κείμενο βιβλιοκριτικής. Όσον αφορά στο έβδομο ερευνητικό ερώτημα, αν αναφέρονται αυτούσια τα κριτήρια αξιολόγησης μέσα στη βιβλιοκρισία, η βιβλιοκριτικός Ελισάβετ Κοτζιά ήταν αυτή που ανέφερε στη συνέντευξή της, ότι θα πρέπει να αποκαλύπτονται τα κριτήρια αξιολόγησης που χρησιμοποιούνται στην εκάστοτε κριτική, γεγονός που εφάρμοσε και στην κριτική της «Η παράδοση των κλωνισμένων» για το βιβλίο «Υπό το φως του

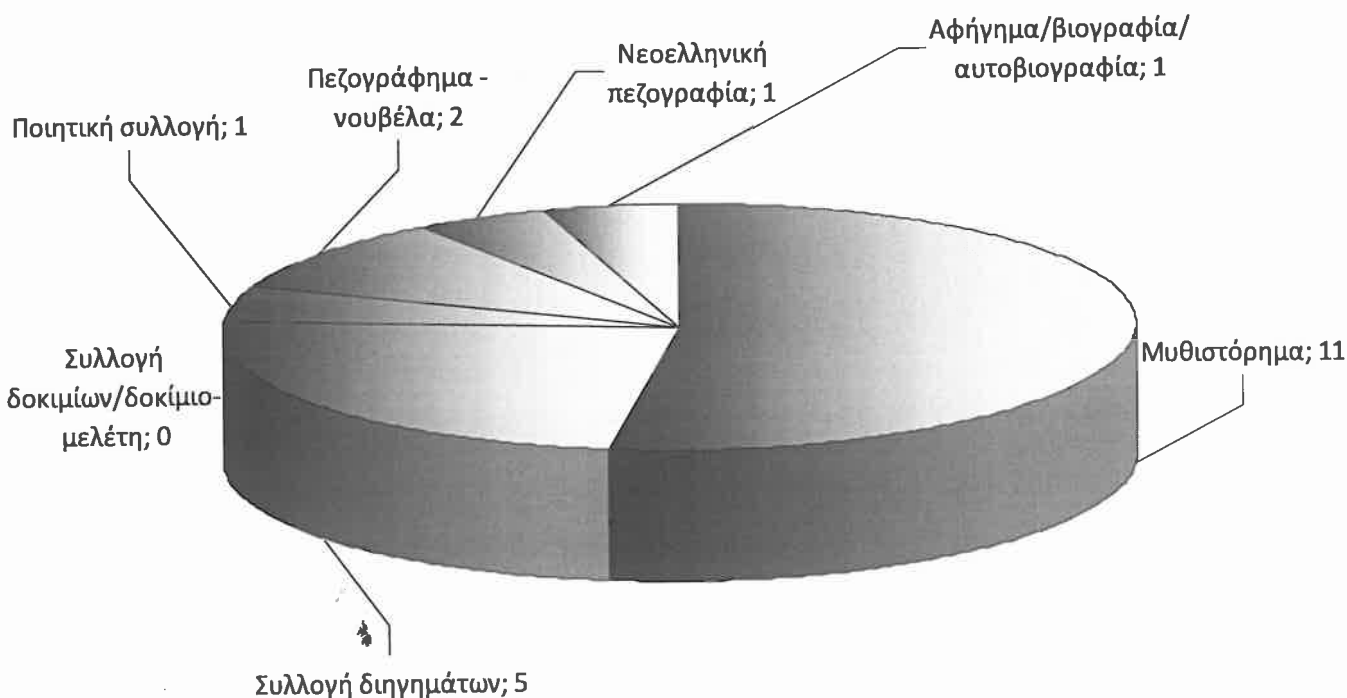
μυθιστορήματος» του Σταύρου Ζουμπουλάκη, κάτι που βρίσκει σύμφωνο και το Γιώργο Αράγη.

Ακολουθούν τα συμπεράσματα, που προέκυψαν από την έρευνα των βιβλιοκριτικών, σε μορφή γραφήματος.

#### 4.2.1 Λογοτεχνικό Είδος

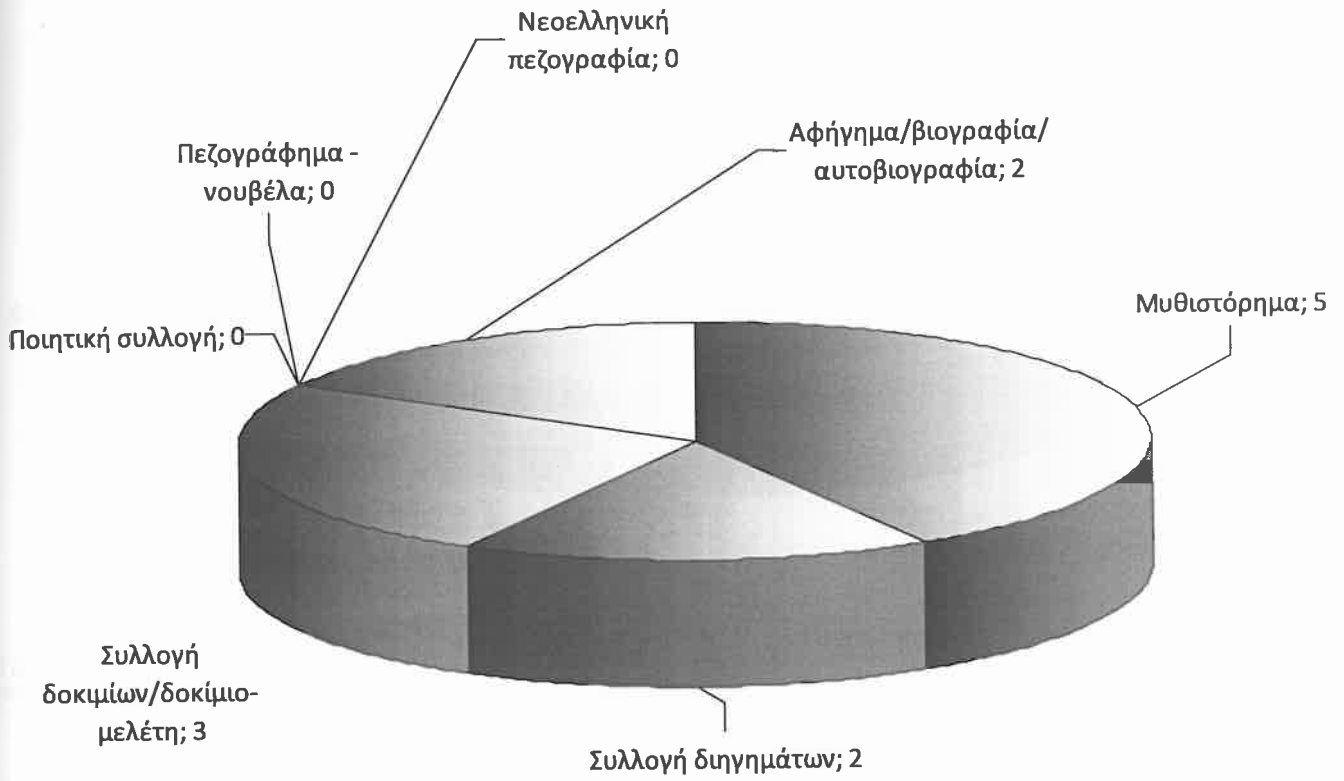
Σε αυτά τα γραφήματα διαφαίνονται τα διάφορα λογοτεχνικά είδη των βιβλίων που παρουσιάστηκαν στις βιβλιοκριτικές στην εφημερίδα «Η Καθημερινή» (Γράφημα 1) και «Τα Νέα» (Γράφημα 2) ξεχωριστά και έπειτα και στις δύο συνολικά (Γράφημα 3).

## "Η Καθημερινή"



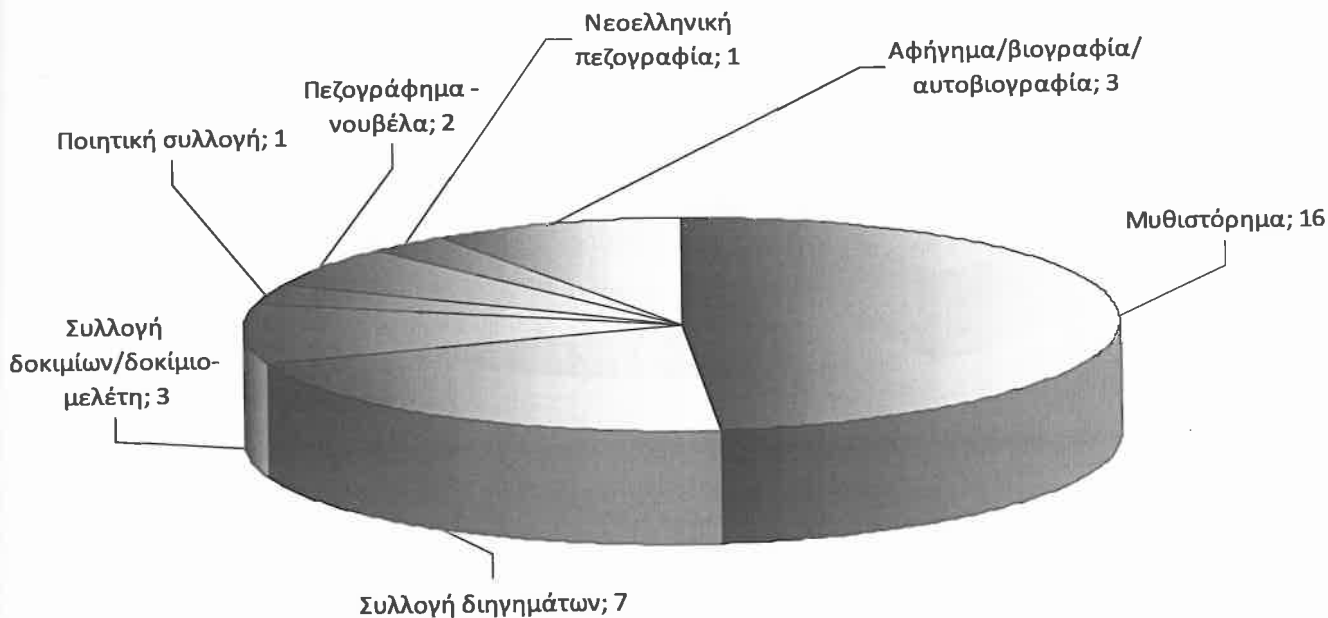
Γράφημα 1: Κατανομή ανά λογοτεχνικό είδος των βιβλίων που παρουσιάστηκαν στα άρθρα βιβλιοκριτικής, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στο ερευνητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής από την εφημερίδα «Η Καθημερινή».

# "Τα Νέα"



Γράφημα 2: Κατανομή ανά λογοτεχνικό είδος των βιβλίων που παρουσιάστηκαν στα άρθρα βιβλιοκριτικής, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στο ερευνητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής από την εφημερίδα «Τα Νέα».

## "Συνολικός αριθμός λογοτεχνικού είδους των βιβλίων που χρησιμοποιήθηκαν στις βιβλιοκριτικές"

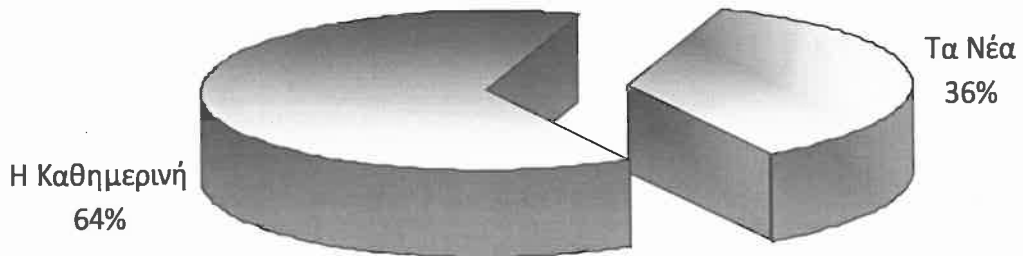


Γράφημα 3: Κατανομή ανά λογοτεχνικό είδος του συνολικού αριθμού των βιβλίων που παρουσιάστηκαν στις βιβλιοκριτικές στο ερευνητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής από τις εφημερίδες «Η Καθημερινή» και «Τα Νέα».

### 4.2.2 Ελληνική ή Ξένη Λογοτεχνία

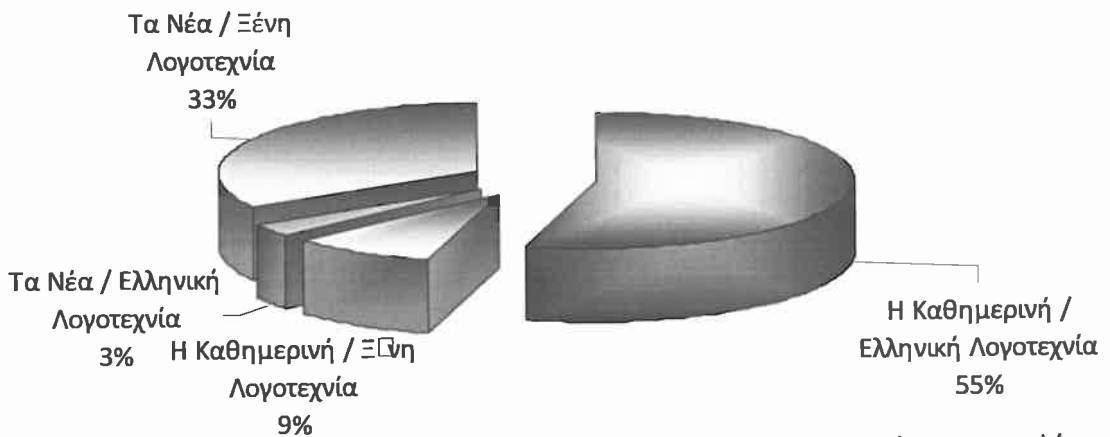
Στο Γράφημα 4 είναι καταγεγραμμένος ο συνολικός αριθμός των βιβλίων που παρουσιάστηκαν στις βιβλιοκριτικές στα πλαίσια της έρευνας αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής, σε ποσοστά, ενώ στο Γράφημα 5 διαφαίνεται το ποσοστό παρουσίας της ελληνικής και ξένης λογοτεχνίας αναλογικά στις εφημερίδες «Η Καθημερινή» και «Τα Νέα». Στο Γράφημα 6 καταγράφεται το ποσοστό χρήσης ξένης λογοτεχνίας στις δύο εφημερίδες, ενώ στο Γράφημα 7 το αντίστοιχο ποσοστό της ελληνικής.

### Συνολικός αριθμός βιβλίων



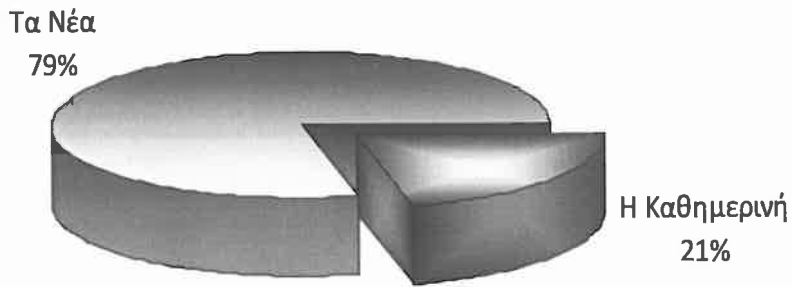
Γράφημα 4: Ποσοστιαίος αριθμός των βιβλίων που παρουσιάστηκαν στις βιβλιοκριτικές, στο ερευνητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής, από τις εφημερίδες «Η Καθημερινή» και «Τα Νέα».

### Ποσοστιαίος αριθμός βιβλίων ανά είδος και εφημερίδα



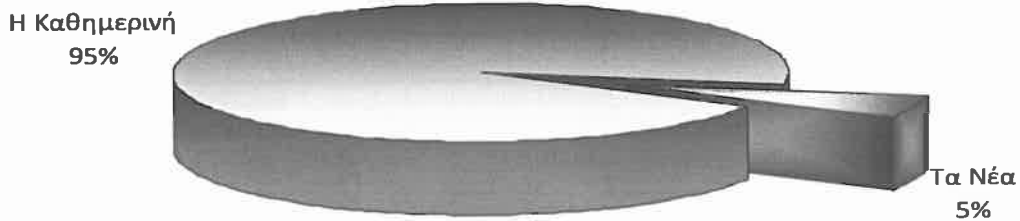
Γράφημα 5: Παρουσίαση του ποσοστιαίου αριθμού των βιβλίων ελληνικής και ξένης λογοτεχνίας, που αναφέρονται στις βιβλιοκριτικές, στο ερευνητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής, από τις εφημερίδες «Η Καθημερινή» και «Τα Νέα».

### Ξένη λογοτεχνία



Γράφημα 6: Παρουσίαση του ποσοστιαίου αριθμού των βιβλίων ξένης λογοτεχνίας, που αναφέρονται στις βιβλιοκριτικές, στο ερευνητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής, από τις εφημερίδες «Η Καθημερινή» και «Τα Νέα».

### Ελληνική λογοτεχνία

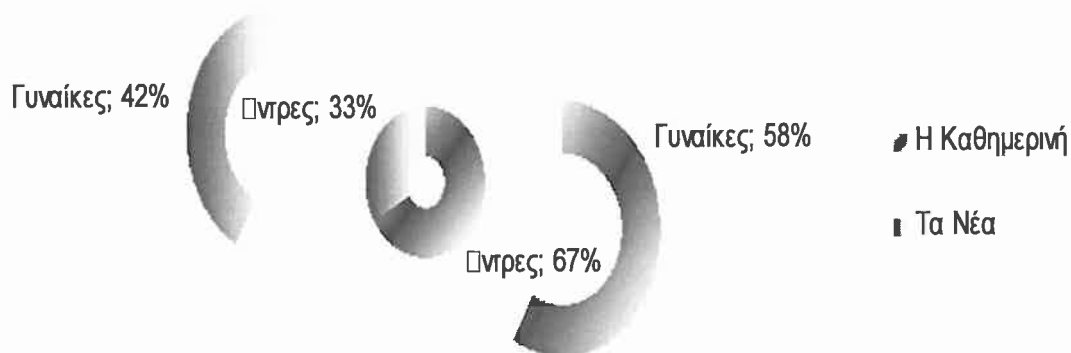


Γράφημα 7: Παρουσίαση του ποσοστιαίου αριθμού των βιβλίων ελληνικής λογοτεχνίας, που αναφέρονται στις βιβλιοκριτικές, στο ερευνητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής, από τις εφημερίδες «Η Καθημερινή» και «Τα Νέα».

#### 4.2.3 Άντρες ή γυναίκες συγγραφείς / βιβλιοκριτικοί

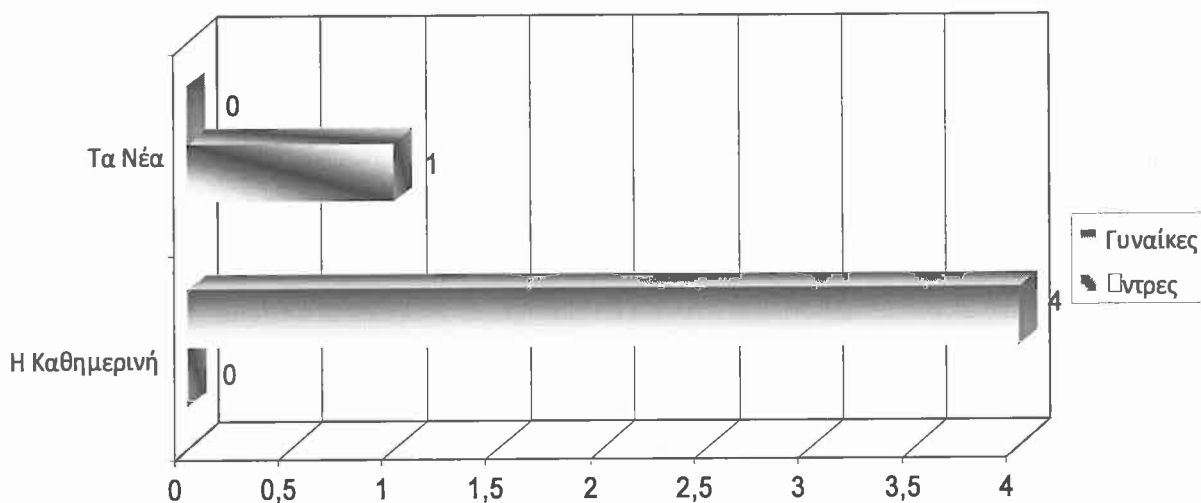
Στο Γράφημα 8 φαίνεται ο ποσοστιαίος αριθμός άντρων ή γυναικών συγγραφέων των βιβλίων που αναφέρονται στις βιβλιοκριτικές, ενώ στο Γράφημα 9 ο αντίστοιχος αριθμός όσον αφορά τους βιβλιοκριτικούς.

### Άντρες ή γυναίκες συγγραφείς



Γράφημα 8: Παρουσίαση του ποσοστιαίου αριθμού των συγγραφέων ανά φύλο, των βιβλίων, που αναφέρονται στις βιβλιοκριτικές, στο ερευνητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής, από τις εφημερίδες «Η Καθημερινή» και «Τα Νέα».

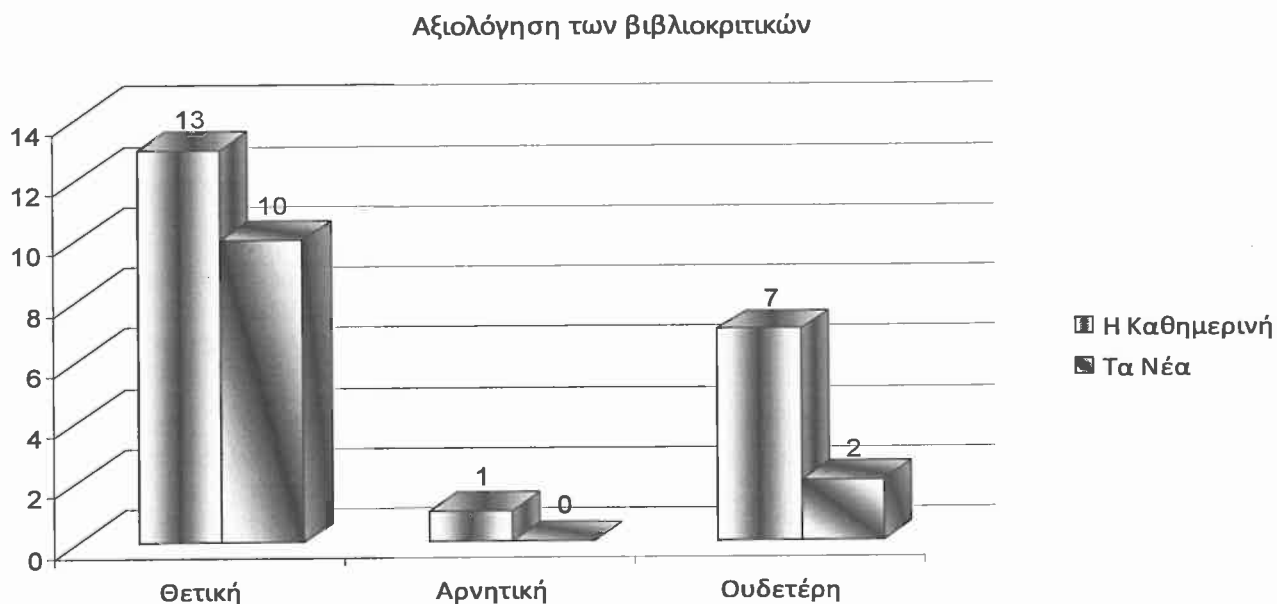
### Άντρες ή γυναίκες βιβλιοκριτικοί



Γράφημα 9: Παρουσίαση του ποσοστιαίου αριθμού των βιβλιοκριτικών ανά φύλο, των βιβλίων, που αναφέρονται στις βιβλιοκρισίες, στο ερευνητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής διατριβής, από τις εφημερίδες «Η Καθημερινή» και «Τα Νέα».

#### 4.2.4 Αξιολόγηση των βιβλιοκριτικών

Στο Γράφημα 10 έχει γίνει μια καταγραφή της στάσης που κράτησαν οι βιβλιοκριτικοί απέναντι στα βιβλία που παρουσίασαν, μέσα από τα κείμενά τους.



Γράφημα 10: Αξιολογική στάση των βιβλιοκριτικών απέναντι στα βιβλία που παρουσίασαν στα άρθρα τους, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στο ερευνητικό κομμάτι αυτής της μεταπτυχιακής

# Κεφάλαιο 5

## Επίλογος

Αυτή η μεταπτυχιακή διατριβή πραγματεύεται την αξία της βιβλιοκριτικής στον έντυπο Τύπο στη σύγχρονη εποχή της τεχνολογικής ανέλιξης.

Μέσα στις σελίδες της παρουσιάστηκαν εν συντομία η θεωρία που περικλείει τη λογοτεχνία, τις κριτικές προσεγγίσεις, τα ρεύματα που επηρέασαν την εξελικτική της πορεία, η ιστορική της αναδρομή, οι αντιλήψεις που επικρατούν στο σύγχρονο κόσμο της ελληνικής βιβλιοκριτικής, καθώς και μελετήθηκε και αναλύθηκε ποιοτικά ένα έκθεμα των άρθρων της ελληνικής βιβλιοκρισίας που βρήκε το φως της δημοσιότητας κατά το έτος 2016 στον ελληνικό έντυπο Τύπο, με στόχο να απαντηθούν μια σειρά από ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στο εισαγωγικό σημείωμα.

Η διαπίστωση, ότι δεν υπάρχει μια προκαθορισμένη μονοδιάστατη μέθοδος κριτικής αξιολόγησης της λογοτεχνίας, αλλά ότι η διαδικασία της κριτικής δραστηριότητας στη λογοτεχνία διέπεται από μια ποικιλομορφία, δεν αποτελεί ρηξικέλευθο εύρημα, αλλά περισσότερο κατευναστικό και απελευθερωτικό, υπό την έννοια της ελευθερίας λόγου και έκφρασης στο ατέρμονο λογοτεχνικό σύμπαν.

Μετά από αυτό το συναρπαστικό ταξίδι στο κόσμο της βιβλιοκριτικής μπορεί να ειπωθεί, ότι το εύρος των κριτηρίων αξιολόγησης που χρησιμοποιούνται στον ελληνικό σύγχρονο έντυπο Τύπο είναι ατέρμονο, απαντώντας στα ερευνητικά ερωτήματα 1 και 7, στο ποιο είναι το εύρος των κριτηρίων αξιολόγησης που χρησιμοποιούνται στον Τύπο και αν υπάρχουν ρητές αναφορές αυτών μέσα στην ίδια τη βιβλιοκριτική, καθώς και πώς

αιτιολογεί ο βιβλιοκριτικός την επιλογή του ενός ή του άλλου βιβλίου για κριτική, χωρίς να μπορεί να τεθεί σε συγκεκριμένα περιοριστικά καλούπια ορισμένα από την θεωρία, απαντώντας στα ερευνητικά ερωτήματα 2 και 3, αν και εφόσον υπάρχουν κυρίαρχα σταθερά αξιολογικά κριτήρια κατά την κριτική προσέγγιση, παρά μόνο να καθοδηγηθεί από αυτήν, με απώτερο σκοπό τη διαχρονικότητα, την ενημέρωση, την ψυχαγωγία, την αποτίμηση, την αξιολόγηση, την ερμηνεία και τη διδαχή. Δεν υφίσταται μια συγκεκριμένη σταθερά, την οποία οφείλουν να ακολουθούν οι βιβλιοκριτικοί κατά τη συγγραφή του κειμένου τους, ώστε να πληροί τις προϋποθέσεις ενός αμιγώς δημοσιογραφικού άρθρου, παρά μόνο οι αρετές και τα κριτήρια, που είναι απαραίτητα εφόδια κάθε δημοσιογράφου, απαντώντας στα ερευνητικά ερωτήματα 5 και 6, αν επηρεάζεται η βιβλιοκριτική σαν είδος δημοσιογραφίας από το μηχανισμό παραγωγής και από τα κριτήρια επιλογής ειδήσεων. Για αυτό το λόγο άλλωστε, το κάθε κείμενο βιβλιοκριτικής που δημοσιεύεται, είναι μοναδικό, αντανακλώντας την πεποίθηση ενός άρτιου επαγγελματία βιβλιοκριτικού, ο οποίος χρησιμοποιεί σαν πρώτη ύλη το έργο που καλείται να αξιολογήσει, και από αυτό δημιουργεί ένα καινούριο, απαντώντας στο ερευνητικό ερώτημα 4, αν υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στα αξιολογικά κριτήρια και στους κοινούς ρητορικούς τόπους της βιβλιοκριτικής και στη ρητορική του κειμένου (ερευνητικό ερώτημα 4).

Το μέλλον δεν είναι προκαθορισμένο και δεν μπορεί να προβλεφθεί. Δεν γνωρίζουμε ποια θα είναι η πορεία του έντυπου Τύπου και του βιβλίου σε σχέση με τις αντίστοιχες ηλεκτρονικές εκδόσεις τους. Αυτό που μπορεί να ειπωθεί όμως είναι, ότι σε αυτά εδώ τα φύλλα χαρτιού της μεταπτυχιακής αυτής διατριβής, με την σύμπραξη του έντυπου Τύπου και της τεχνολογίας συνάμα, κατάφεραν να συναντηθούν, μεταξύ άλλων, από τον Αριστοτέλη, το Νίτσε τον Ντε Σωσσύρ μέχρι τον Καβάφη, όλοι οι γίγαντες του παγκόσμιου λογοτεχνικού στερεώματος, που με το έργο τους εναπόθεσαν το λιθαράκι τους στο βωμό της διαχρονικότητας.

Αυτό είναι ένα επίτευγμα της βιβλιοκριτικής και σε ένα ευρύτερο πλαίσιο της λογοτεχνίας.  
Ή μήπως όχι;

## Βιβλιογραφικές Αναφορές

### Ελληνικές εκδόσεις

Αράγης, Γ. (2003) *Ζητήματα Λογοτεχνικής Κριτικής*. Τόμ. Γ. Αθήνα: Εκδόσεις Σόκολη.

Βαγενάς, Ν. (1988) *Η Εοσθήτα Της Θεάς. Σημειώσεις Για Την Ποίηση Και Την Κριτική*. Αθήνα: εκδ. Στιγμή.

Bardoel, J. (2000) *Ο Ρόλος Της Δημοσιογραφίας Στην Κοινωνία Της Πληροφορίας, Επικοινωνία Και Κοινωνία*. Αθήνα: εκδ. Καστανιώτη.

Barry, P. (2013) (μετάφραση: Αναστασία Νάτσινα) *Γνωριμία Με Τη Θεωρία, Μια Εισαγωγή Στη Λογοτεχνική Και Πολιτισμική Θεωρία*. Αθήνα: εκδόσεις Βιβλιόραμα.

Βελουδής, Γ. (1994) *Γραμματολογία – Θεωρία Λογοτεχνίας*. Αθήνα: εκδόσεις «Δωδώνη».

Γέμτου, Ε. (2001) *Νεωτερικά Και Παραδοσιακά Στοιχεία Στη Μοντέρνα Και Μεταμοντέρνα Τέχνη. Επιστήμη Και Κοινωνία, Αφιέρωμα Διανοούμενοι*, Τεύχος 7, 179-203. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Δημόπουλος, Κ. (2007) *Κριτική Ανάγνωση Των Κειμένων*. Κουλαϊδής, Β. (επιμ.) *Σύγχρονες Διδακτικές Προσεγγίσεις Για Την Ανάπτυξη Κριτικής – Δημιουργικής Σκέψης*, 163-184. Αθήνα: ΟΕΠΕΚ.

Fokkema, D., Ibsch, E. (2011) *Θεωρίες Λογοτεχνίας Του Εικοστού Αιώνα*. Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη.

Hawthorn, J. (2015) *Ξεκλειδώνοντας Το Κείμενο. Μια Εισαγωγή Στη Θεωρία Της Λογοτεχνίας*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Holub, R. (2013) *Ερμηνευτική*. Selden, R. (επιμ.) *Από Τον Φορμαλισμό Στον Μεταδομισμό*, 361-404. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

Howarth, D. (2008) *Η Έννοια Του Λόγου*. Αθήνα: Πολύτροπον.

Ήγκλετον, Τ. (1996) *Εισαγωγή Στη Θεωρία Της Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Knellwolf, C. (2010) Η Ιστορία Των Φεμινιστικών Γραμματολογικών Σπουδών. Knellwolf, C. & Norris, C. (επιμ.) *Ιστορία Της Θεωρίας Της Λογοτεχνίας*, 279-297. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη].

Λάζαρης, Ν. (2014) *Η Αιχμή Του Δόρατος*. Αθήνα: Futura.

Μπαμπινιώτης, Γ. (2002) *Λεξικό Της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε.

Newton, K.M. (2014) *Η Λογοτεχνική Θεωρία Του Εικοστού Αιώνα, Ανθολόγιο Κειμένων*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.

Δρ. Νικολούδης, Η.Π. (1995) *Αριστοτέλης, Περί Ποιητικής, Άπαντα*. Τόμος 34. Αθήνα: Εκδ. Οδυσσέας Χατζόπουλος, Κάκτος.

Πεσκετζή, Μ. (2003) *Θεωρία Της Λογοτεχνίας Και Νεοελληνική Λογοτεχνική Κριτική*. Αθήνα: εκδ. Σαββάλα.

Roulet, B. (2009) *Το Τέλος Των Εφημερίδων*. Αθήνα: Πόλις.

Πουρκός, Μ. (2011) *Αντικείμενο Και Προσεγγίσεις Της Λογοτεχνικής Κριτικής: Η Περίπτωση Των Ψυχολογικών Προσεγγίσεων*. Πουρκός, Μ. (επιμ.) *Λογοτεχνία. Διαλογικότητα. Ψυχολογία. Κριτικές Προσεγγίσεις*, 33-88. Ζεφύρι: Εκδ. Διάδραση.

Saussure, F. De (1979) *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας* (μετάφραση – σχόλια – προλογικό σημείωμα: Φώτης Δ. Αποστολόπουλος). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Σκλαβούνης Γ. (2001) *Εισαγωγή Στην Επιστήμη Της Δημοσιογραφίας*. Περιστέρι: Εκδόσεις Έλλην.

Φουκώ, Μ. (1989) *Επιτήρηση Και Τιμωρία, Η Γέννηση Της Φυλακής* (μετάφραση: Κ.Χατζηδημού, Ι. Ράλλη). Αθήνα: Κέδρος – Ράππα.

Φρόντ, Σ. (2005) *Εισαγωγή Στην Ψυχανάλυση* (μετάφραση: Α. Πάγκαλος). Αθήνα: Γκοβόστης.

Χαλ, Τζ. (1990) *Η Κοινωνιολογία Της Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Gutenberg

### **Αγγλόφωνες εκδόσεις**

Bachtin, M.M. (1981) *The Dialogic Imagination*, ed. Michael Holquist trans. Caryl Emerson and Michael Holquist, Austin: U. of Texas Press.

Barthes, R. (1991) *Mythologies*. New York: The Noonday Press.

Bateson, F.W. (1972) *The Scholar – Critic*. Λονδίνο: Routledge.

Derrida, J. (1981) *Positions*. Σικάγο: University of Chicago Press.

Derrida, J. (1982) *Margins Of Philosophy*. Μπράιτον: Harvester Press.

Dollimore, J. (1994) Introduction, Shakespeare, Cultural Materialism And The New Historicism. Dollimore, J. & Sinfield, A. (επιμ.) *Political Shakespeare, Essays In Cultural Materialism*, 2-17. Μάντσεστερ: Manchester University Press.

Doubrovsky, S. (1973) *The New Criticism In France*. Λονδίνο: University of Chicago Press.

Eliot, T.S. (1932) The Function of Criticism. Eliot, T.S., *Selected Essays 1917-1932*, 12-24. Νέα Υόρκη: Hartcourt, Brace and Company.

Lacan, J. (1977) *Ecrits: a selection*. Λονδίνο: Tavistock.

LeMenager, S. / Shewry, T. / Hiltner, K. (2011) *Environmental Criticism For The Twenty – First Century*. Νέα Υόρκη: Taylor & Francis.

Newton, L. (1989) History As Usual? Feminism & The “New Historicism”. Veese, A. (επιμ.) *The New Historicism*, 152-167. Νέα Υόρκη: Taylor & Francis.

Shannon, C.E. / Weaver, W. (1967) *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: The University of Illinois Press.

Stubbs, M. (1980) *Language and Literacy*. Λονδίνο: Routledge.

Tyson, L. (2006) *Critical Theory Today: A User – Friendly Guide*. Νέα Υόρκη: Taylor & Francis.

Williams, R. (1977) *Marxism and Literature*. Οξφόρδη: Oxford University Press.

### **Γερμανόφωνες εκδόσεις**

Anz, Th. (2004) *Theorien Und Analysen Zur Literaturkritik Und Zur Wertung, Literaturkritik, Geschichte – Theorie*. München: Praxis Verlag, C.H. Beck.

Plachta, B. (2008) *Literaturbetrieb*. Paderborn: W. Fink.

Richter, S. (2011) *Der Literaturbetrieb, Eine Einführung, Texte – Märkte – Medien*. Darmstadt: WBG.

### **Διαδικτυακές πηγές**

Αριστοφάνης. (405 π.Χ.) Βάτραχοι, σ.115.

<http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2011/11/2aristofanis-batraxoi.pdf>

[Πρόσβαση: 15.08.2016]

Βαγενάς, Ν. (2015) Φιλόσοφοι Εναντίον Ποιητών.

<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=725180> [Πρόσβαση: 10.08.2016]

Βαγενάς, Ν. (2002) Λογοτεχνική Κριτική Lifestyle.

<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=146781> [Πρόσβαση:15.11.2016]

Βελουδής, Γ. (2000) Πόσο Κριτική Είναι Η «Λογοτεχνική Κριτική»;

<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=120241> [Πρόσβαση: 25.08.2016]

Γερακίνη, Α. (2016) *Φορμαλισμός, Νέα Κριτική Και Δομισμός: Μια Κριτική Προσέγγιση Στις Κειμενοκεντρικές Θεωρίες Της Λογοτεχνίας.*

[http://erkyna.gr/e\\_docs/periodiko/dimosieyseis/filologia/t08-16.pdf](http://erkyna.gr/e_docs/periodiko/dimosieyseis/filologia/t08-16.pdf) [Πρόσβαση: 10.04.2017]

Διοσκουρίδης, Στ. (2011) Περί Ποίησης Και Κριτικής Της Λογοτεχνίας.

<http://www.lifo.gr/mag/features/2571> [Πρόσβαση: 20.08.2016]

Κοτζιά, Ε. (2010) Διακρίνοντας.

<http://www.kathimerini.gr/722180/opinion/epikairothta/arxeio-monimessthles/diakrinontas> [Πρόσβαση: 15.08.2016]

Κοτζιά, Ε. (2016α) Κερδίζοντας Τον Χαμένο Χρόνο.

<http://www.kathimerini.gr/859432/article/politismos/vivlio/kerdizontas-ton-xameno-xrono>  
[Πρόσβαση: 06.08.2016]

Κοτζιά, Ε. (2016β) Η Μαστορική Του Χειροποίητου.

<http://www.kathimerini.gr/856717/article/politismos/vivlio/h-mastorikh-toy-xeiropoihtoy>  
[Πρόσβαση: 06.08.2016]

Κοτζιά, Ε. (2016γ) Ο Τρόμος Των Σχέσεων.

<http://www.kathimerini.gr/849951/article/politismos/vivlio/o-tromos-twn-sxesewn>  
[Πρόσβαση: 05.08.2016]

Κοτζιά, Ε. (2016δ) Η Παράδοση Των Κλωνισμένων.

<http://www.kathimerini.gr/846561/article/politismos/vivlio/h-paradosh-twn-klonismenwn>  
[Πρόσβαση: 05.08.2016]

Κουζέλη, Λ. (2016) Η Λογοτεχνία Απέναντι Στην Πραγματικότητα.

<http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=795847> [Πρόσβαση: 25.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016α) Ο Ερωτικός Κήπος Της Εδέμ.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5361866/o-erwtikos-khpos-ths-edem/>

[Πρόσβαση: 08.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016β) Ο Φιντέλ, Ο Χρουστσόφ Και Οι Αυταπάτες.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5359718/o-fintel-o-xroystsof-kai-oi-aytapates/>

[Πρόσβαση: 08.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016γ) Χορός Μιας Πυρηνικής Τραγωδίας.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5354364/xoros-mias-pyrhnikhs-tragwdias/>

[Πρόσβαση: 08.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016δ) Η Οικογένεια, Καταφύγιο Και Απολίθωμα.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5351357/h-oikogeneia-katafygio-kai-apolithwma/>

[Πρόσβαση: 08.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016ε) Ένας Παραμυθάς Στους Θλιμμένους Τροπικούς.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5349218/enas-paramythas-stoys-thlimmenouys-tropikoys/>

[Πρόσβαση: 08.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016στ) Ο Ήχος Των Πραγμάτων Που Πέφτουν.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5345443/o-hxos-twn-pragmatwn-poy-peftoun/>

[Πρόσβαση: 08.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016ζ) Μουσική Για Τον Λαό Και Ο Αχός Του Σταλιισμού.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5344142/moysikh-gia-ton-lao-kai-o-axos-toy-stalinismoy/>

[Πρόσβαση: 08.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016η) Τροπικό Μπαρόκ Στα Χρόνια Της Αθωότητας.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5336152/tropiko-mparok-sta-xronia-ths-athwohtas/>

[Πρόσβαση: 08.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016θ) Το Πανηγύρι Της Ζωής Στην Κερκυραϊκή Φύση.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5334073/to-panhgyri-ths-zwhs-sthn-kerkyraikh-fysh/> [Πρόσβαση: 07.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016ι) Τα Ανδροειδή Της Μοναξιάς Μας.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5332377/ta-androeidh-ths-monaksias-mas/>  
[Πρόσβαση: 07.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016ια) Η Μυστική Ζωή Των Γυναικών.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5330199/h-mystikh-zwh-twn-gynaikwn/>  
[Πρόσβαση: 07.08.2016]

Μοδινός, Μ. (2016ιβ) Άνθρωπος, Ένα Ζώο Που Γελά.

<http://www.tanea.gr/news/nsin/books/article/5328914/anthrwpos-ena-zwo-poy-gela/>  
[Πρόσβαση: 07.08.2016]

Ξηρογιάννη, Α. (2015) Νίκος Λάζαρης: «Το Μεγάλο Μυστικό Τής Τέχνης Είναι Η Υπομονή».

<http://varelaki.blogspot.gr/2015/12/notationes-xeim-2015-2016-futura-2014.html>  
[Πρόσβαση: 002.09.2016]

Πανταλέων, Λ. (2016α) Επιδείνωση Του Καλού.

<http://www.kathimerini.gr/861274/article/politismos/vivlio/epideinwsh-toy-kaloy>  
[Πρόσβαση: 06.08.2016]

Πανταλέων, Λ. (2016β) Φως Φυλακής.

<http://www.kathimerini.gr/860358/article/politismos/vivlio/fws-fylakhs> [Πρόσβαση:  
06.08.2016]

Πανταλέων, Λ. (2016γ) Φανταστική Γεωγραφία.

<http://www.kathimerini.gr/858002/article/politismos/vivlio/fantastikh-gewgrafia>  
Πρόσβαση: 06.08.2016]

Πανταλέων, Λ. (2016δ) Κτερίσματα Από Μουσική.

<http://www.kathimerini.gr/857647/article/politismos/vivlio/kterismata-apo-moysikh>

[Πρόσβαση: 06.08.2016]

Πανταλέων, Λ. (2016ε) Το Αφύλακτο Πέρασμα.

<http://www.kathimerini.gr/855047/article/politismos/vivlio/to-afylakto-perasma>

[Πρόσβαση: 06.08.2016]

Πανταλέων, Λ. (2016στ) Ιστορία Νεότατη.

<http://www.kathimerini.gr/854235/article/politismos/vivlio/istoria-neotath> [Πρόσβαση:

06.08.2016]

Πανταλέων, Λ. (2016ζ) Περίτεχνο Μαρτύριο.

<http://www.kathimerini.gr/850859/article/politismos/vivlio/peritexno-martyrio> [Πρόσβαση:

05.08.2016]

Πανταλέων, Λ. (2016η) Παραλίγο Καλλιγραφία.

<http://www.kathimerini.gr/848132/article/politismos/vivlio/paraligo-kalligrafia> [Πρόσβαση:

05.08.2016]

Πανταλέων, Λ. (2016θ) Άσωτες Αγάπες.

<http://www.kathimerini.gr/847440/article/politismos/vivlio/aswtes-agapes> [Πρόσβαση:

05.08.2016]

Πανταλέων, Λ. (2016ι) Ένας Απελπισμένος Άνθρωπος.

<http://www.kathimerini.gr/844769/article/politismos/vivlio/enas-apelpismenos-anθρωπος>

[Πρόσβαση: 05.08.2016]

Πανταλέων, Λ. (2016ια) Η Πόλις Του Ποιητή.

<http://www.kathimerini.gr/843932/article/politismos/vivlio/h-polis-toy-poihth> [Πρόσβαση:

05.08.2016]

Περαντωνάκης, Γ. (2014) Ο Ρόλος Του Κριτικού Λογοτεχνίας.

<https://www.bookpress.gr/stiles/eronimos/o-rolos-tou-kritikou> [Πρόσβαση:15.11.2016]

Πεσκετζή, Μ. (2008) Λογοτεχνία Και Πολιτισμικές Σπουδές.

<http://www.rizospastis.gr/story.do?id=4384112> [Πρόσβαση: 25.08.2016]

Σαρακηνού, Ντ. (2015) «Συγγραφέας Και Κριτικός Είναι Ασυμβίβαστες ιδιότητες. Η μια εκδηλώνεται μοιραία εις βάρος της άλλης».

<http://www.literature.gr/singrafeas-ke-kritikos-ine-asimvivastes-idiotites-i-mia-ekdilonete-mirea-is-varos-tis-allis-i-lina-pantaleon-sto-literature-gr/> [Πρόσβαση: 02.09.2016]

Σπυροπούλου, Χρ. (2011) Ο Δεκάλογος Του Βιβλιοκριτικού.

<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=278864> [Πρόσβαση: 05.08.2016]

Σπυροπούλου, Χρ. (2016) Στις Εσχαιές Της Αυτοκρατορίας.

<http://www.kathimerini.gr/845824/article/politismos/vivlio/stis-esxaties-ths-aytokratorias>  
[Πρόσβαση: 05.08.2016]

Σχινά, Κ. (2016α) Στη Μέγγενη Της Εξουσίας.

<http://www.kathimerini.gr/858658/article/politismos/vivlio/sth-meggenh-ths-e3oysias>  
[Πρόσβαση: 06.08.2016]

Σχινά, Κ. (2016β) Η Ελεγεία Της Ασημαντότητας.

<http://www.kathimerini.gr/855927/article/politismos/vivlio/h-elegeia-ths-ashmantothtas>  
[Πρόσβαση: 06.08.2016]

Σχινά, Κ. (2016γ) Αντήχειο Μιας Νέας Ευαισθησίας.

<http://www.kathimerini.gr/852678/article/politismos/vivlio/anthxeio-mias-neas-eyais8hsias>  
[Πρόσβαση: 06.08.2016]

Σχινά, Κ. (2016δ) Η Ψυχανάλυση Σαν Μυθιστόρημα.

<http://www.kathimerini.gr/849155/article/politismos/vivlio/h-yyxanalysh-san-my8istorhma>  
[Πρόσβαση: 05.08.2016]

Σχινά, Κ. (2016ε) Παντού Και Πουθενά.

<http://www.kathimerini.gr/845709/article/politismos/vivlio/pantoy-kai-pou8ena>

[Πρόσβαση: 05.08.2016]